

Čs. dokumentační středisko
nezávislé literatury
Referenční exemplář dílny
ERLANGEN
IV. 1987
Josef Jelínek

Zdeněk Motrekl

Ivan Klíma

Petr Pithart

Petr Tafoun

Zdeněk Urbánek

Eđa Kriscová

Karel Pecka

Josef Jablonický

Eada Ponická

Jan Trefulka

Kiroslav Kusý

Milan Šimečka

FILM

LITERATURA

Kiroslav Červenka

Milan Jungmann

JP

Václav Havel

Jiří Monzik

DIVADLO

Sergej Machonin

HUDEBA /?/

Td

- D -

- D -

- T -

Ludvík Vaculík

Pražský dřeveryt [2-3]

Je potřeba manifestů? [4-6]

Kavaler Josef Pekař [7-37]

V hospodě za deště [38-39]

Porucha rovnováhy [40-48]

Tao [49-52]

Čtvrtý vítěz [53-82]

Čuriš a Široký na slobodu [83-89]

Lukavické zápisky 1577 - 2. [90-104]

Balvany, balvani [105-106]

Přestavbáři III. [107-111]

Stížnosti přes Moskvu [112-113]

E. Koždětsvenckij: Zdaleka ne... [114-1

První stránky [119-121]

Zpráva o stojatých vodách [122-130]

Román o lásce a smrti [131-137]

Přítelkyně Ivy Kantůrkové [138-140]

Za dr. Ladislavem Kradským [141-143]

Z pohádky do pohádky [144-155]

Potlesk pro Jazzevou sekci [156-158]

Dokument: Dopis českých a slo- [159-166]
venakých novinářů

Den u vytržení [162-163]

Tisk [164-165]

Jaro je tady [166-168]

Copied from a type-written carbon copy (unbound sheets, A4),
bound, continuously numbered and made available by

DOKUMENTATIONSZENTRUM ZUR FÖRDERUNG DER UNABHÄNGIGEN
TSSCHECHOSLOWAKISCHEN LITERATUR e.V.

for research and information purposes. Copyright continues to be held by each individual author and must be strictly observed. If clarification is required, please consult the Center before publication of any item.

"OBSAH" must not be quoted as a periodical samizdat journal in any publication abroad.

Po zkušenostech z poslední doby, kdy exilová média nebo některé rozhlasové stanice opět publikovaly texty domácích autorů - také převzaté z Obsahu - bez dohody s nimi nebo jejich reprezentanty v zahraničí, upozorňuji znovu, že výše uvedené prohlášení týkající se autorských práv je myšleno vážně. Čs. dokumentační středisko nezávislé literatury nebude moci poskytovat kopie Obsahu těm institucím nebo jednotlivcům, kteří autorských práv domácích autorů nedbají, nebo umožňují obcházení těchto práv, a je rozhodnuto veřejně pranýřovat ta média, která řečená práva nerespektují.

Ludvík Vaculík a někteří další autoři jsou zastupováni agenturou Literarische Agentur Peter Pont, Steinmetzstr. 6, 5060 Bergisch-Gladbach, Václav Havel nakladatelstvím Rowohlt Verlag, resp. Rowohlt Theater Verlag v Reinbeku.

Mnohé texty této březnové složky Obsahu byly již zadány k otištění v některém exilovém nebo cizojazyčném časopise. Kdokoli má zájem o publikování toho kterého textu z březnového souboru Obsahu, nechť se ve vlastním zájmu předem informuje u výše uvedeného literární agentury Peter Pont či v Dokumentačním středisku, zda je text ještě volný, resp. kdo má k textu autorská práva.

9. dubna 1987

Vilém Prečan v.r.

Dokumentationszentrum
zur Förderung der unabhängigen
tschechoslowakischen Literatur e.V.
Schwarzenberg 6
8533 Scheinfeld Tel. 09162/7761

Zdeněk Bětrkl
 Ivan Klíma
 Petr Pithart
 Petr Tloušťák
 Zdeněk Urbánek
 Eda Krisečová
 Karel Pecka
 Josef Jablonský
 Hana Ponická
 Jan Trefulka
 Miroslav Kusý
 Milan Šimečka
 FIDR

LITERATURA

Miroslav Červenka
 Milan Jungmann
 JP
 Václav Havel
 Jiří Menšík

DIVADLO

Sergej Machonin

HUDEBA /9/

Td

- D -

- D -

- T -

Ludvík Vaculík

Fraňský dřevoryt
 Je potřeba manifestů?
 Kavalír Josef Pekal
 V hospodě za deště
 Perucha rovnováhy
 Tao
 Čtvrtý vítěz
 Šurík a Široký na slobodu
 Lukavické zápisníky 1977 - 2.
 Balvány, balvani
 Prestavbáři III.
 Stížnosti přes Moskvu
 E. Boždátšvenckij: Zdaleka ne...

První stránky

Zpráva o stojatých vodách
 Román o lásce a smrti
 Přítelkyně Evy Kantůrkové
 Za dr. Ladislava Kradskýho

Z pohádky do pohádky

Potlesk pro Jassevou sekci

Dokument: Dopis českým a slo-
 venkým novinářům

Den u vytržení

Tisk

Jaro je tady

Zdeněk Rotrekl

Pražský dřevoryt

V zazděných kostelech POD ŘETĚZEM
praskaly krypty a kosti V PRAČI
slavily TOTO tajemství
Karlův most tekl Vltavou
ale sochy se léčily z ran

Praga caput regni

Luitgarda novoluní
se usmála na spící labuť
a na plamen který pozřel věž
Pod červotočivou lodží
si udělal hnízdo gryf

Pomalu stékal hřbitov na Josefově
konvičku vyléval ben Lévi
na ruce od krve na ruce od krve
ROŠ HA ŠANA mrtvé země
P T Petamon

Do několika beden Týnský chrám i s lešením
a do jiných orloj
Kosti v prachu slaví tajemství
nekosti kostižerné
ŠEMA ISRAEL

Praga caput regni

Na šofar troubí andělé
na beraní roh všech jednorožců
ŠOLAUM ALEJCHEM MALACHEJ HAŠORES
"vítání stříbrných křídel"
(gehinnom v zádech)

U tekoucích vod četl TAŠLICH
u vod tekoucích
četl
SELICHOT
Socha se léčí z ran

Praga caput regni

Úryvek pochází z cyklu Hebrejské melodie. Nebývá zvykem doprovázet verše poznámkami, ale na konci celého cyklu budu muset pro větší pochopení připojit menší slovníček židovských kultovních výrazů, které jsou dnes naprosto neznámé. Tedy ROŠ HA ŠANA (židovský svátek na Nový rok v měsíci Tišri; PT potamon - zde leží - (bývá na náhrobních kamenech); ŠEMA ISRAEL (poslyš Izraeli, šema=modlitba); šofar je beraní roh, troubí se na něj na Jom Kippur na památku toho, že takto padly zdi Jericha; ŠOLAUM ALEJCHEM MALACHEJ HAŠORES (vítání andělů); gehinnom je židovské peklo; TAŠLICH se čte na Nový rok u tekoucích vod (aby vlny odplavily provinění); SELICHOT jsou modlitby pokání.

Je potřebí manifestů?

Už několik známých se mě ptalo, kdy spisovatelé konečně vydají nějaký manifest anebo se aspoň vyjádří k situaci, která se zdá opět spět k změnám.

Je pravda, že v kritických chvílích během tohoto století se spisovatelé obvykle ozvali nějakou společnou výzvou. Často je dokonce jako stav spojovali s událostmi, které sotva mohli významně ovlivnit. Naposledy se jim kladlo za zásluhu /a vzápětí za vinu/, že z jejich počínání vzešel společenský pohyb, který se nazýval obrodný proces. Mnohokrát jsem slyšel opakovat názor, že spisovatelé zaskakovali za politiky, kteří v kritické době neobstáli, a že tohle spisovatelské konání bylo ke škodě obojímu: literatuře, kterou pak tvůrci zanedbávali, i politice, v níž si počínali ochotnický.

Ve skutečnosti podobná tvrzení nadsazují - spisovatelé se většinou nezabývali politickými otázkami. Praktické problémy moci, manipulace a jejich nástrojů bývají bytostně cizí každému, kdo chce tvořit. Spisovatele mohou zajímat leda jako předmět literárního zájmu.

Manifesty, protesty a prohlášení spisovatelů za posledních sto let se vesměs týkaly jediného - totiž svobody. Svobody pro tvorbu, pro národ, pro politické vězně, svobody mluvit pravdu, svobody vůbec mluvit.

Jistě, usilování o svobodu je politickým činem, tedy každé zavolání, jež zve lidi k svobodnějšimu myšlení a jednání, znamená i politickou výzvu, ale každá tvorba se natolik váže se svobodou, že autor, který o ni přestane usilovat, se zároveň vzdává možnosti cokoliv vytvořit.

Také před dvaceti lety spisovatelé na svém sjezdu, který často slouží jako příklad jejich politického vystoupení, neučinili mnohem víc, než že volali po větší svobodě. Bez ní, jak se obávali, zakrní nejen jejich tvorba ale i společnost.

Vývoj během dalších dvaceti let jim dal očividně za pravdu, mohli by stěžít co dodat, aby to bylo působivější a výmluvnější než skutečnost v níž žijeme.

Ta skutečnost, jak víme, se utvářela podle představ lidí, kteří potlačili nejen literaturu, nejen svobodnou tvorbu ale i každý náznak svobodnějšiho projevu. Do této skutečnosti patří zničené lesy, otrávené vody i vzduch stejně jako seznamy zakázané literatury, pokleslá žurnalistika, úpadek vysokého školství, pracovitosti, slušnosti, jazyka, poctivosti, jedním slovem mravů, patří do ní narůstající opilství,

úplatkářství, procesy s nevinnými, toxikománie mladistvých, falšování historie stejně jako arogantní lži a sebechvála těch, kteří vyžadují od společnosti úctu a poslušnost.

Spisovatelé by jistě mohli /stejně jako kdokoliv jiný ze soudných lidí/ tuto skutečnost zaznamenat a shrnout do množství heslovitých bodů, zopakovat Aragonův výrok o Biaře ducha, citovat čísla, která jsou zdrcující, ale která stejně nevystihnou propastnost a beznadějnost hlubiny, do níž se noříme. Mohli by ještě jednou připomenout, že společnost, která se zřekla vyšších hodnot ve jménu pomyslných hodnot reálných a která soustavně pronásleduje a ničí vlastní kulturu, je odsouzena k zániku. Mohli by zopakovat své výzvy ke svobodě a jako před lety zavolat, že král je nahý. Ale nebylo by to vše už jen zbytečné, málopotřebné gesto?

To, co před dvaceti lety někteří spisovatelé hlásali v dobré víře, že společnost lze odřavit či obrodit, už by asi nikdo z nich neměl chuť opakovat. Nejen proto, že výzvy, které napoprvé zazní opravdově nebo dokonce pateticky, opakovány budou znít už jen šaškovsky, ale především proto, že není ke komu volat: král je nahý! Všichni to přece vědí. Sepisovat manifesty? Bezmála každý v této zemi by si je mohl sepsat sám, dokázal by v nich shrnout naše společné žaloby i tužby. Podobné manifesty ani tak nepotřebujeme skládat jako spíše plnit.

Po dlouhém období ticha či do úmoru opakovaných lží, lidé pochopitelně touží uslyšet nějaký burcující text, v němž by se skrývala nějaká osvobodivá pravda.

Jenže pravdu nelze prohlásit, nelze ji vtěsnat do jakéhokoliv manifestu či hesla. Kdo o to usiluje, stvoří jen novou podobu zjednodušení. Myslím si, že má-li spisovatel vůbec nějakou povinnost k lidem, pak je to povinnost, aby před jejich očima nezjednodušoval život do hesel, nepřijímal o něm žádný cizí obraz či obrat.

Bezmála dvacet let se snaží naši potlačovatelé umění /někteří se dokonce také vydávají za spisovatele/ všemi silami umlčet literaturu, ale nepodařilo se jim to. Za tu dobu vzniklo na sta knih, dramát, článků, úvah, fejetonů, dokonce i cyklů vězeňských dopisů. Z posledního příkladu plyne, že některá z těchto děl vznikala za mimořádně svízelných podmínek, všechna pak s vědomím, že nebudou zveřejněna, že moc učiní vše, aby je znepřístupnila a umlčela. Lze předpokládat, že ti, kteří za tak nepříznivých okolností v sobě našli odhodlání tvořit, nemsleli nic z toho, co považovali za potřebné povědět. V úhrnu jejich díla obsahují nepochybně více potřebné sebereflexe i poznání o stavu, v němž se nacházíme, než by mohl obsahovat jakýkoliv text, který

by autoři těchto děl společně vytvořili a podepsali. Lze namítnout, že to, co se spisovatelé /stejně jako ostatní tvůrci nezávislé kultury/ snažili během dvou posledních desetiletí vyslovit, dorazilo jen k nemnohým. K tomu, aby se jejich dílo stalo veřejně přístupným tak, jak tomu bývá zvykem v každé kulturní anebo aspoň trochu zdravé společnosti, se nedostávalo potřebné svobody.

Kdyby se tedy spisovatelé rozhodli pojmenovat to společné a nejzákladnější, oč by měli usilovat, bezpochyby by se dožadovali téhož, čeho se dožadovaly i předchozí spisovatelské generace ve svých svoláních a prohlášeních. Dožadovali by se větší svobody.

Svobodu ovšem nepřiblíží žádný manifest. Nic z toho, co lidé touží uslyšet, veřejně nezazní, pokud k svobodě nebudou směřovat ti, kteří dosud čekají, že někdo jiný za ně převezme břímě jejich usilování.

Ivan Klíma

92

K a v a l í r J o s e f P e k a ř
(konzervativní kritika jedné konzervativní reformy)

"Kdežto tedy každé dnešní hnutí usiluje o to, aby jeho učení bylo hodně oblíbené, jeho řady četné a jeho prostředky účinné, zakládali si tito staří legitimisté na tom, že jejich víra byla čistá, jejich stoupenci vybraní a jejich boj bezpečný proti všem výčitkám - jejich pudem bylo nepříteli poskytovat co možno nejvíce možností k útoku, jako oni staří Gallové, kteří dokazovali svou udatnost bojující nazi"

(z úvodu Karla Schwarzenberga k "Fragmentům lancknechta Bedřicha Schwarzenberga").

Od prosince 1922 do března 1923 otiskoval Josef Pekař v nedělní příloze Národních listů sérii článků pod dvěma souhrnnými tituly "O některých předpokladech pozemkové reformy" a "Kritické poznámky k pozemkové reformě". Brzy nato vyšla pod titulem "Omyly a nebezpečí pozemkové reformy" kniha, obsahující kromě těchto článků ještě kratší stať "Konopiště" a dvě "dobrá zdání" z dubna a listopadu 1919, která si od autora vyžádal výbor Národního shromáždění pro pozemkovou reformu. Kniha pak vyšla ještě dvakrát a vyšel také její francouzský a německý překlad (ten pořídil Eugen Czernin).

Tato Pekařova práce se dnes už jen zřídka vzpomíná - jako kdyby pro své výhradně dobové souvislosti stála až kdesi na okraji historikova díla. Snad se tu také i Pekařovi ctitelé zalekávají tak otevřeně formulovaného konzervativního postoje.

Jsem přesvědčen, že Pekař tu nejnázorněji - a přitom jaksí mimochodem, v zápalu boje - předvádí, kým vlastně byl: nejen historikem, suverénně zvládajícím látku dějin, ale zároveň vždy i společensky, politicky zaujatým člověkem, který své postoje neimprovizoval podle toho, jak se měnila situace, ale stavěl je na hlubokém a promyšleném přesvědčení.

Polemická kniha o pozemkové reformě je ukázkou toho, co je to být českým historikem s koncepcí a živou fantazií a zároveň s

občanským svědomím. Přitom Pekař byl v této zemi nadlouho, vskutku až do dnešních dnů, posledním "čistým" akademikem mezi významnými historiky: jeho vědecká a pedagogická dráha začala, pokračovala i skončila bez rušivých zásahů zvnějšku.. Ale i on, do jehož badatelského osudu tedy politika přímo nezasahovala, pokládal za nutné angažovat se v řadě závažných dobových sporů - aby se také na jeho životním příběhu a díle prokázalo, že v Čechách nenechají dějiny dlouho přítomnost na pokoji: potýkají se s ní, vedou s ní dialog, popřípadě spor.

Spor, který vedl Pekař o pozemkovou reformu a který neprohrál ani nevyhrál, je pro nás dnes také živým svědectvím velikosti i malosti první československé republiky. Bylo tehdy možné vést zcela veřejně boj i bez velké naděje na vítězství, ba boj vlastně předem prohraný. Takový boj mívá někdy očištnou funkci; svým významem pak ovšem daleko přesahuje předmět sporu, protože se v něm vytvářejí protilátky, bránící bujení předsudků, resentmentů, fanatismů. Jsem přesvědčen, že Pekař tehdy vystoupil především proto, že mu tak velel smysl pro povinnost. A také smysl pro čest. Nejen pro svou vlastní čest jako toho, kdo cosi ví a nemůže promluvit, ale také pro čest těch, kteří už jen mlčí. Pekař věděl snad více než jiní, že rozhovor živých, mrtvých a dosud nezrozených je podmínkou a zároveň i nepomíjitelnou součástí smysluplného národního života.

x

Stěží si lze totiž představit nepřipadnější vystoupení; jako oni vzpomnutí staří Gallové poskytoval Pekař svým oponentům vskutku maximum možností k útoku.

Pozemková reforma byla především již třetím rokem uzákoněna. Zákony, kterými byla provedena, byly jen velmi volným vodítkem pro Pozemkový úřad, který byl tak víc než zákony, ale zdálo se, že to vadí snad jen profesorovi Pekařovi s jeho podivínským staromilstvím, lamentujícím nad "tak radikálním zasáhnutím v živoucí tělo národa".

Ještě nevychladly horké převratové hlavy čerstvých republikánů (Pekař připouští, že "před čtyřmi roky byli jsme všichni převratovou psychologií více nebo méně vyšinu ti z duševní rovnováhy"; tenkrát "i nemožné jevílo se možným"), a již se zastává šlechty; té šlechty, kterou práce český národ už jednou provždy vytrhl ze svého těla! (Národní shromáždění si hned jedním z prvních zákonů /z 10.12.1918/ pospíšilo zbavit bývalé šlechtice práva "užívati svého rodného jména s přídomkem

nebo s dodatkem, vyznačujícím šlechtictví"; neuposlechnutí mohlo být podle nového práva trestáno dokonce i vězením.)

Ještě ani zdaleka nebyli uspokojeni všichni žadatelé o půdu, ba ani všichni ti potřební z nich, a Pekař přichází s návrhem důkladně reformu novelizovat, což by musilo znamenat mj. i jisté zmenšení původně předpokládaného rozsahu záboru.

Němci dosud odmítají postavit se loyálně na půdu mladého národního státu, a on tvrdí, že protiněmecká tendence, kterou bylo lze v úsilí o reformu rozpoznat už od počátku, ale která se naplno projevila až při přidělování půdy, je politicky nešťastná a mravně pochybná. Dokazuje, že ani z historického hlediska nelze ji snadno ospravedlnit. - Jistěže se s refomou spěchalo nejen proto, aby se předešlo sociální revoluci, ale i proto, aby se stačila udělat do prvních parlamentních voleb! po volbách budou už přece Němci sedět v Národním shromáždění! A profesor Pekař neví nic lepšího, než hlasitě ukazovat na příliš velkou moc, soustředěnou do rukou Pozemkového úřadu, na moc, bez které by však nebylo možno tak důsledně přerozdělit vlastnictví půdy v český prospěch.

Mnoho lidí má dosud hlad, ale estét Pekař káže cosi o škodách, hrozící prý "kráse a šlechtictví české krajiny"!

Bílá hora je sotva odčiněna, ale on si jako namyšlený vědátor neodpustí tvrdit, že všechno bylo tehdy i potom mnohem složitější.

Korunu všemu nasadil, když se zastal Habsburků. Tvrdil totiž, že trestné (tj. v tomto případě bez náhrady) vyvlastnění velkostatku Konopiště a Chlumu, dědictví po arciknížeti Františku Ferdinandovi, zastřeleném v Sarajevu, není právně opodstatněné, neboť tu prý nejde o majetek členů bývalé "p a n o v n i c k é" císařské rodiny, který takovému trestnému vyvlastnění podléhal. Dovožoval to z toho, že by pak dědicem trůnu po smrti Františka Josefa nemohl být arcikníže Karel, nýbrž Max z Hohenbergu, syn zastřeleného následníka, a náš císař Karel by byl v takovém případě pouhým uzurpátorem... Jako kdyby na těchto detailech mohlo komu ještě záležet! Rychle se ujímalo všeobecné přesvědčení, že vlastně všichni Habsburkové byli nejspíše odedávna uzurpátoři, takže otázky titulatury mohli zajímat jen hnidopichy či lidi zcela odtržené od života.

Při tom všem si ještě neodpustil četné poznámky, přímo či nepřímou revidující kanonizované pojetí národního obrození jako vzmachu,

navazujícího na husitství a českobratrství, pojetí, kterému - jak se tehdy soudilo - dala historie tak rozhodně zapravdu onou "světovou revolucí" (1. světovou válkou), z níž se zrodil náš samostatný stát.

Vskutku, mnohé nasvědčovalo tomu, že Pekařovo vystoupení nemá žádný praktický smysl. Že je kapricem bezcitného a nad politické zápasy povzneseného elitáře, že v něm jde ostatně sám proti sobě; že je docela bezúčelné. Tím spíše, když tento na slovo vzatý učenec hned úvodem veřejně doznal, že některé své původně přísnější názory na roli české šlechty v minulosti (vyslovené ještě v dobrozdáních z roku 1919) změnil nedávno pod dojmem knihy Hanušovy, vyzdvihující zásluhy šlechty v minulých dvou stoletích (Josef Hanuš, "Národní museum a naše obrození", Praha, 1912. Vlastní téma a druhý titul knihy je "Kulturní a národní obrození šlechty české v 18. a první polovině 19. století. Jeho význam pro založení a počátky musea".) Na výtky, že snad šel příliš daleko, že upřílišoval, sveden Hanušovou knihou, klidně odpovídá, že "odhodlání napsati obranu svádí vždy k jisté jednostrannosti". Ale na tom, co napsal, trval.

X

Vyhlášený český nacionalista, a zastává se Němců!

On, historik, ctitel a znalec selského stavu a jeho dějin, jakému tu nebylo rovno (a to mu uznali i jeho odpůrci), brojí proti reformě, která tento stav zjevně posilovala! Sám selský synek, který o sobě řekl, že "náleží selskému stavu nejen rodem, ale i srdcem", a mluví, jako kdyby si jej zjednali páni ze zámku! Protože víme, co bylo dál, můžeme upozornit na další paradox: nemilosrdně brojil proti agrární straně, která nakonec na pozemkové reformě vydělá nejvíc, dokonce na ní založí svou mocenskou pozici, po celou dobu trvání 1. čs. republiky neotřesitelnou, a která ho přesto bude chtít v roce 1936 nominovat proti Benešovi jako svého kandidáta v presidentských volbách...

Pro úplnost třeba dodat, že Pekař nebyl se svými výhradami zcela osamocen. V novoročním projevu roku 1922 právě jeho jindy často ideový rival prezident republiky naznačil, že leccos s reformou a jejím prováděním není v pořádku. Ale vzápětí jej mocní agráři diskrétně přinutili ke gestu, jímž de facto vzal svá slova zpět: prezident, ani když to byl Masaryk, nemohl si vždycky dovolit foukat agrárikům do kaše.

Po třech letech působení Pozemkového úřadu, který měl reformu provádět, se navíc ukázalo, že praxe si sama vynucuje četné faktické korektury příliš radikální litery zákonů a že tyto korektury vycházejí vesměs vstříc Pekařovým výhradám. Jinými slovy, že reforma byla nepřiměřeně revoluční toliko ve své rétorice a demagogickém zdůvodňování, že však její praxe je o poznání umírněnější. Hesla, bezohledná k historické pravdě, která posloužila jako provokující agens překotného porodu reformy, pomalu odeznívala. Proč se tedy k celé věci vracet?

Pekař však přivítal nový stát výslovným přihlášením se k Palackého heslu: věrni sobě, pravdě a spravedlnosti. Protože soudil, že jak reforma, tak především agitace pro ni znamenaly zpronevěření se této zásadě, nemohl mlčet. Napsal sice, že "vzpomínka na to, s jakým přijetím potkala se před rokem slova presidenta republiky, vyzývající k revizi zákonů o pozemkové reformě, vylučuje bohužel jakýkoliv optimismus", avšak po způsobu starých legitimistů, vzpomenutých v mottu k této stati, soudil, že "důležitější jest, aby odborník, nespoutaný žádnými ohledy osobními nebo stranickými, nerozpakoval se kdykoli vystoupiti proti omylům, které mají nesporný vliv na praktické řešení jedné z nejdůležitějších otázek naší přítomnosti a budoucnosti".

Domníval se totiž, že "zlomení politické moci šlechty (jež se opírala jednak o vliv u dvora, jednak o privilegované postavení své v panské sněmovně a v sněmech zemských), vybudování politického života na širokém demokratickém základě, je dostatečnou a velmi významnou opravou minulosti, opravou, jež je v plném souzvuku s mravním svědomím doby. Ale k trestné konfiskaci zděděných statků, zejména pak ke konfiskaci takové, jež by křivdu, jež se stala, neodčinila, nýbrž nové těžké křivdy způsobila, by toto mravní svědomí doby nedalo souhlas nikdy".

x

"Jedna z nejdůležitějších otázek naší přítomnosti a budoucnosti" byla propletenec mnoha motivů, a to od zájmů zcela materiálních až po vzněty tak říkajíc ideální. Pekařova kniha z roku 1923 je působivou ukázkou bojovné publicistiky, fundované hlubokými vědomostmi z oblasti historie, národohospodářství a práva, která se vyrovnává prakticky se všemi stránkami problému, především s těmi vesměs opo-

míjenými, a nebojí se zastávat své stanovisko proti většině.

Nutnost stručnosti přiměla Pekaře formulovat tu některé klíčové teze svého pojetí českých dějin s pregnancí, s níž se jinde u něho setkáváme jen zřídka - například o roli šlechty v jednotlivých obdobích naší pobělohorské minulosti, o českém patriotismu (zemském vlastenectví), který se v jisté době odpoutal od českého jazyka, o poněmčování, respektivě pak počešťování šlechty u nás, o významu státoprávních bojů a konečné porážky v nich, a tak dále.

Později se konstatovalo, že Pekař "do zákulisí politického boje o ni (tj. o pozemkovou reformu), do zrodu plánů a změny stanovisek nemohl... přirozeně ještě vidět" (Kutnar), ale pravdou bude asi to, že přecenil státnickou a především etickou úroveň svých protivníků. To, co odhaloval jako neúnosné, totiž nemožnou pružnost zákonů, které dávaly Pozemkovému úřadu často zcela volnou ruku, pokládala agrární strana za pravé dobrodiní pro sebe. Na vysvětlenou třeba říci, že působení Pozemkového úřadu bylo časově prakticky neomezené: ještě v roce 1935 byla uzavřena mezi tehdejším Státním pozemkovým úřadem jako vykonavatelem pozemkové reformy a velkostatkáři tzv. generální dohoda o odkladu dokončení pozemkové reformy do roku 1955, popř. 1965! Připočteme-li zmíněné možnosti volného uvážení a někdy i přímá porušení litery zákona, byl celý venkov nového státu vydán agrární straně, která měla Pozemkový úřad pevně v rukou. Praxe umožňovala nejrůznější vyjímky, poshování, přimhouření oka - ale vždy pod hrozbou příkrého postupu, kdyby se snad ukázalo, že dotčený není nadšeným stoupencem agrárníků. Povolená výměra byla 150 hektarů zemědělské půdy (nebo 250 hektarů veškeré půdy), avšak bylo možno - v mimořádných případech - vyvlastnit půdu až na 50 hektarů, což se prakticky nestalo, nebo zase - v mimořádných případech - ponechat původnímu majiteli až 500 hektarů, což se nedělo jen vyjímčně. Kromě toho bylo vytvořeno přes dva tisíce tzv. zbytkových statků, zhruba po 100 hektarů, které se prodávaly za ceny značně nižší, než byly ty, za něž kupovali půdu drobní rolníci. (Třeba říci, že přidělování zbytkových statků nebylo jen korupční záležitostí nebo formou odměny pro zasloužilé, jak se často zdůrazňovalo; byly vytvářeny právě v takové míře, aby mohly využít stávající techniky a dosáhnout tak rentability, a tím i zisku. Byly ale vytvářeny také proto, aby se staly baštami agrárníků na venkově a také baštami češství v pohraničí, na Slovensku a Podkarpatské Rusi.)

Pozemkový úřad sliboval i hrozil, odměňoval i trestal, de facto vydíral: strana potřebovala hlasy a takto je získávala. Zdá se, že tady se rytiřský Pekař některými svými argumenty dobýval do otevřených dveří - výkonné manufaktury na proagrárnícky hlasy.

"Ideálním vznětem", který byl patrně sdílen velkou částí - nejspíše velkou většinou - národa, bylo úsilí učinit po staletích zadost historické spravedlnosti, jak si ji lidé, uvěřivší popřevratové demagogii, tehdy představovali. Šlo údajně o to, aby cizí, rozumělo se samozřejmě, že německá, šlechta byla zbavena těch svých majetků, kterými se bezprávně obohatila na úkor ztrestané odbojné šlechty české po Bílé hoře tím, že se rozdělila o jmění odsouzenců a vyhnanců. Při tom se mlčky předpokládalo, že před Bílou horou tu jiná než česká šlechta nebyla. Českému národu se prostě měla vrátit půda, která mu byla před třemi sty lety konfiskacemi uloupena.

Proto byla pozemková reforma prosazována a uzákonována pod vlivem hesla "odčinit Bílou horu!". Byla prezentována jako reforma demokratická, totiž antiaristokratická, jako kolektivní trest, za viny, staré tři sta let - i když zároveň, přesněji řečeno ve svých důsledcích, které se naplno projeví až při přidělování půdy, byla "vyrovnáním" mezi Čechy a Němci.

Tyto dva hlavní cíle reformy, totiž postihnout šlechtu jako takovou, a zároveň Němce jako takové, cíle, jednou více a jednou zase méně zdůrazňované, nebyly věcně zcela slučitelné. Nemohly tedy nebýt zdrojem četných protimluvů, zakrývaných právě tou nejsilnější demagogií.

Pekař si byl velice dobře vědom, že velká část veřejnosti se nespokojí se striktně právnickým stanoviskem, nicméně ze zásadních důvodů bere agitaci za slovo a problematizuje každou jednotlivou položku kuriozní žaloby na šlechtu, která nečekala na soudce a sama spěchala vynést rozsudek. (Právě tak kuriozní či spíše absurdní bylo tehdy velmi okřídlené heslo: "Řím musí být souzen a odsouzen!". Proč by měl být ještě souzen, když už je předem odsouzen?) Kdyby z mravního hlediska bylo možné připustit trest za vinu tak starou, tedy trest na vzdálených potomcích, resp. někdy už jen na těch, kteří od nich půdu kdysi koupili (Pekař to ovšem popírá a navíc tvrdí, že i z hlediska platného práva je všechno dávno promlčeno), bylo by lze, podle jeho prvního dobrozdání z dubna 1919, "jaksi manifestačně" ztrestat toliko rod bývalého domu panovnického, z něhož pocházel

Ferdinand II., nemilosrdný exekutor pobělohorský, dále pak rod tehdejšího místodržitele, rod Lichtenštejnů, který ovšem v přímém potomstvu vymřel, a pak ještě rod rádce a důvěrníka Ferdinandova, rod Eggenbergů - tento rod ale také vymřel.

Ostatní nabyvatelé pak půdu ve velké většině nedostali darem, ale řádně ji koupili, byť i z masy konfiskátů - za to je ovšem nelze trestat. Nebo k ní sice nepřišli zcela normálně, ale zase byli to Češi, kteří ji takto získali po rodech německých - na existenci početné německé předbělohorské šlechty u nás se, jak už řečeno, tehdy jakoby zapomnělo.

Pekař nepopulárně rozmazává černobílá schemata moralizátorů: "Ještě důležitější je snad okolnost, že mezi tou tak a priori zavrhovanou a odsuzovanou pobělohorskou šlechtou českou byl značný díl těch, kteří stáli v revoluci proti Habsburkům, kteří prodělali útrapy trestného stíhání a odsouzení byli rozličně, ztrativše své kapitály, větší nebo menší díl svých statků nebo stavše se z plných vlastníků zboží pouhými manskými držiteli jeho... (následuje dlouhý výčet těchto šlechtických rodů - pozn. autora). To jsou vesměs rodiny, které se z katastrofy, utrpěvše ovšem menší nebo větší ztráty, zachránily, tu setkáváme se s jmény, která představují nám snad největší díl české pobělohorské šlechty, jádro politického národa českého, který v zemi vytrval a stal se nositelem její pozdější historie. Vidíme, že není takřka rodiny, která by nebyla přinesla oběť povstání českému z let 1618 až 1620, která by nepropadla v tresty a pokuty; vidíme, že nová šlechtická obec česká, jež shromážděna byla v zemi pod vítěznými prapory králů Habsburských, nezáležela v jádru svém nikterak ze zásadních nebo původních straníků Ferdinanda II., nýbrž naopak v veliké části z bývalých přívrženců nebo aktivních či pasivních podpůrců revoluce, v tom i mnohých katolíků. Většinu v šlechtě české dalo Ferdinandovi teprv jeho vítězství: o upřímnosti a opravdovosti tohoto obratu k novému pánu a často k novému náboženství máme ovšem plné právo pochybovat."

Ti pak, kteří se obohatili obrovskými konfiskacemi po násilné smrti Valdštejna, neobohatili se přece na český úkor, tvrdil Pekař, na slovo vzatý odborník na tuto problematiku, i když byl vévoda frýdlantský vskutku nebezpečným rebelem proti císaři a exiloví Češi s ním spojovali mnohé naděje.

Pekař uzavíral, že splnění snu o v r á c e n í půdy, o kterou v d ů s l e d k u porážky na Bílé hoře o l o u p i l i protireformační Němci odbojně protěstantské Čechy, do českých rukou, způsobilo by mnohé trpké zklamání. Třeba říci, že i těmito argumenty bojoval čím dále, tím více s větrnými mlýny: nakonec nešlo o právní (historickou, mravní) perfektnost titulů k záboru, nýbrž šlo právě jen o ty záboře; o to, aby se půda dostala do českých rukou. Vrátila nebo dostala, hlavně aby se stala českou.

Na adresu této české snahy dostat se prostě k německé půdě poznamenal: "Zdá se mi, že český člověk neuvědomuje si stále s dostatek, co to znamená, že máme svůj stát, moderní stát a jeho ohromnou mocí hospodářskou a finanční, zdá se mi, že je stále pronásledován představou své malosti a slabosti a že proto volá po zásahu, jenž, jak se domnívá, n a j e d n o u mu musí dáti, co by člověk prozíravý a politik opravdový rozhodl se získati znenáhla, cestou, nebudící námitek mravních, šetrností, přičiněním a prací. Můj nacionalismus touží po češství tak sebevědomém, které, vědomo si své síly, pohrdá prostředky lsti a úchvatu."

x

Ne všem však šlo o tento zcela praktický způsob zadostiučinění. Historické, legalistické i etické argumenty Pekařovy nechávaly zcela chladnými sociální demokraty, kteří se zprvu angažovali vůbec nejradikálněji (Pekař mluví o "článcích, psaných ne pérem, ale palcátem"), vystupovali nejvýhrůžněji, a také s reformou nejvíce spěchali. Ve střední Evropě tehdy všudypřítomný strach z bolševické revoluce dodával jejich hrozbám pádnosti. Už v březnu 1919 se jim podařilo - pro spor o tempo, způsob a rozsah vyvlastňování - vyvolat vůbec první naši vládní krizi: vláda podala demisi, ale ministři se zavázali zachovat o tom mlčení... Sociálním demokratům šlo ovšem o principy, které spojovali spíše s vizí budoucnosti než s odčiňováním minulosti a jejími starými listinami. Bláhově se totiž domnívali, že zabraná půda bude tak či onak zesocializována, tj. postátněna a posléze združstevněna apod. To ovšem agráři nemohli připustit, a také nepřipustili - ostatně na venkově měli mezi drobnými zemědělci v tomto smyslu pevnou oporu. Zpravodaj výboru pro pozemkovou reformu Modráček, kterého strážlivý Peroutka charakterizuje v těchto souvislostech jako vyjimečně umírněného, mluví o reformě jako o "jednom z největších činů, jaké byly vykonány v parlamentech celého světa", jako o

rozřešení otázky, jaká "přichází v životě národů na denní pořádek jednou za tisíc let". Jak potom asi vypadala neumírněnost, která obecně převládala, zejména šlo-li o napravování dějin, plánování, které mělo uvolnit cestu "vpřed"!

Obratnějším a přízemnějším agrárikům šlo zprvu jen o posílení vrstvy sedláků a především malých rolníků na vesnici, z níž se napříště měly rekrutovat masy jejich voličů. (Otázky hospodárnosti a výživy národa si v době, kdy se reforma pod tlakem sociálních demokratů probojovávala, nekladli.) Navenek však i oni udržovali dekorum spravedlivého hněvu nad dávným příkořím. President Pozemkového úřadu, agrárník Vyškovský, pravil, že pozemková reforma je "dílem politické odvety a odčiněním křivd bělohorských".

Ať již byly stranicko-politické kalkulace v pozadí vzrušených nálad jakékoli, pozemková reforma s agitací, která ji předcházela a provázela, byla pro miliony občanů nového státu názornou lekcí, jak snadno porozumět dějinám, jak je lze dodatečně korigovat a jak je i po třech stech letech možné zjednávat si okázalou národní satisfakci za jednu prohranou bitvu.

x

Pekař se vehementně ujímá dějinné pravdy, jak on sám ji poznal, a v jejím jméně především pak šlechty, jejíž pověst byla tehdy vydána na pospas demagogii partajních rétorů. Šlechty, která však už právně neexistovala a které Pozemkový úřad zabíral nebo nezabíral půdu, podle toho, jak se to právě hodilo. Třeba říci, že velkostatkářům, z nichž větší část tvořili právě bývalí šlechtici, zůstaly nakonec z půdy, podléhající záboru, celé d v ě t ř e t i n y ; katolické církvi však zůstalo skoro 85%. Reforma byla mnohem radikálnější ve slovech než v činech, také proto, že hlad sedláků (nikoli asi všech malých rolníků a bezzemků) po půdě byl brzy nasycen; hlavně proto, že se prováděla už v dobách klidnějších. Důsledná byla snad jenom v tom, jak se při přidělování půdy preferovali čeští zájemci před německými. Ale to všechno se ukázalo až později.

Není vůbec sporu o tom, že v republice tak jako tak nemohla už šlechta sehrát žádnou významnější roli (Pekař nepochybuje, že "politická moc šlechty jako privilegovaného stavu je zlomena definitivně"), že její dny jako vlivné části národa byly i bez reformy, jak se alespoň ukázalo po převratu, sečteny. Ale tím spíš bylo důležité, jak se s existencí tohoto bezvýznamného už stavu nový stát vyrovná.

Jakou míru sebeovládání a klidné, sebevědomé trpělivosti osvědčí vůči tomuto kdysi "politickému národu" českému. Každá přepjatost svědčila o neblahém a varovném nedostatku sebevědomí, o síle rozumem nekontrolovaných resentmentů. Pekař dva roky po převratu vyslovil naději, že revoluce splní oprávněné naděje v ní skládané, "nebude-li... zbytečně a ukvapeně chtít zvítězit na celé čáře, nebude-li chtít rozbít souvislost s minulostí i tam, kde jsou poměrně nejspolehlivější podmínky setrvačnosti a nejhlubší kořeny konzervatismu. Bez rozumného konzervatismu věc pokroku nezíská, ale utrpí pohromu."

Pokud jde o "vítězství na celé čáře" nad šlechtou, platí to tím spíše, že všeobecná poválečná nechuť k ní neměla, jak se zdá, zase tak příliš tuhé kořeny. Leda že by budoucí stát nabýval konkrétních forem - v představách a pak i ve skutečnosti - v ý - l u č n ě podle toho, jak se pohybovaly fronty první světové války... Vždyť ještě v důvěrném memorandu, nazvaném "Independent Bohemia" (100 exemplářů pro pečlivě vybrané adresáty) z jara 1915 píše Masaryk, že "Čechy jsou projektovány jako stát monarchistický, česká republika je zastávána jen několika radikálními politiky..." Dále uvažuje o tom, že "buď by dali spojenci některého ze svých princů... nebo... ruská dynastie by byla nejpopulárnější". Sám se jistě počítal mezi ony "radikální politiky", ale tím spíše musel vědět, že jich je opravdu jen několik. Předjímal snad tehdy Masaryk monarchistické řešení j e n proto, že na východní frontě Rusové mohutně postupovali? Že Dohoda byla tehdy vesměs ještě monarchistická? Určitě nejen proto.

Pak ovšem vstoupily do války Spojené státy americké a na scéně se objevil radikální republikán Clemenceau. Fronty postupovaly z opačné strany. Ve Washingtonské deklaraci z října 1918 se již postuluje, že "československý národ (sic) provede dalekosáhlé hospodářské reformy; velkostatky budou vyvlastněny pro domácí kolonizaci; výsady šlechtické budou zrušeny". Ví se, že na Wilsona učinila Deklarace velmi dobrý dojem. Nemohl nebýt spokojen s tak vzorným republikánstvím. Záleželo na tom: právem se totiž předpokládalo, že antimonarchistické a antiaristokratické Spojené státy americké budou mít velmi významné, ne-li rozhodující slovo při poválečném uspořádání evropských poměrů.

Co si tedy lidé v Čechách představovali a jak konkrétně hodla-

li naložit se šlechtou, k níž sympatie všemš necítily, můžeme se jen těžko spolehlivě dozvědět: nejdříve se jich nikdo neptal a pak se už slova ujímali převážně horlivci a demagogové. Zcela jisté je jen to, že když to pak nakonec dopadlo, jak to dopadlo, nikdo se jí slovem ani skutkem nezastal. Jako by tu nikdy ani nebyla. Karel Čapek vzpomíná, že když okázalý a horkokrevný český patriot hrabě Lažanský (česky ovšem mluvil velmi bídě) věnoval v prvních dnech existence nového státu zaokrouhlenou sumu na uspořádání příští Národopisné výstavy, nikdo mu ani neodpověděl. Šlechta byla prostě zcela odepsána.

Právě proto však, že věc šlechty byla zcela ztracena, mělo dojít na slova Palackého z roku 1864. Pekař je ve svých "Omylech" připomíná: zrušení šlechty, které už tehdy kdosi požadoval, pokládal Palacký za nepředložené. Napsal, že "potrvá-li demokracie... jen skrze několikero generací, vše co papírového jest ve šlechtě, psané milosti, tituly a privilegia, pokud ještě vůbec mají jakou váhu ve státu, buď přestanou samy od sebe a nebude potřeba rušit je, aneb opadnou na pravou cenu svou, totiž na pouhou památku, kteráž neškodíc a neubližujíc nikomu, nemůže se státi předmětem spravedlivé záповědi zákonodárné".

Na tato rozšafná slova nedošlo. Nesvědčí o zdravém sebevědomí národa (resp. jeho mluvčích), hodlal-li si po válce pomáhat siláckými soudy a "záповědmi". S nimi se totiž vždycky trhá i jemné předivo dějinné paměti, bez níž bude budoucnost národa spíše nahodilým výsledkem vnějších tlaků a vlivů, než tím, co organicky vyrůstá z jeho vlastní minulosti, z jeho představ a vůle.

Pekař se ujímá pověsti nejen šlechty, ale také katolíků - to v souvislosti s demagogickou agitací pro vystupování z katolické církve, resp. pro přestupování do nově založené církve československé.

Šlechta i katolíci byli po válce "vylučováni" z národa jako elementy údajně ne dosti české, resp. české věci zpronevěřilé. Ve skutečnosti byli však jen zjevněji spjatí i s tou částí naší minulosti, která vskutku byla nejen česká, ale také "rakouská", resp. "římská". Od této minulosti chtěli se mnozí lidé po převratu co nejradikálněji oddělit. Zřejmě pokládali za nutné - před sebou i před světem - dodat zdání samozřejmosti novému státu. Samozřejmosti v tom smyslu, že ne teprve od včerejška jsme si tento stát, tuto republiku přáli, za ni že jsme trpěli a bojovali, a

že právě takto, a ne jinak (v těchto maximálních hranicích a s tímto radikálně republikánským uspořádáním) jsme si ji i představovali. Katolíci a šlechta byli z národa vylučováni právě proto, že nový stát ve skutečnosti takto samozřejmý vůbec nebyl (a ani nemohl být). Toto vylučování bylo čímsi jako dobrovolně nabízenou daní za n e - č e k a n ě velký dar (Pekař: "veliké, nenadálé vítězství"), který jsme sice rádi přijali, ale odmítali už připustit, že je to - přes oběti legionářů, které nikterak nelze bagatelizovat - přece jen asi více dar než cokoli jiného. Tedy: sláva legiím, pryč se šlechtou a hanba katolíkům! Vylučování, ve svých důsledcích násilné odpoutávání se od části naší vlastní minulosti, dělo se nejružnějsími způsoby, počínajíc administrativními akty s diskriminační či přímo persekuční tendencí, až po činy obrazoborecké - ničení "katolických" soch a symbolů v měřítku téměř masovém. Nejvíce se ovšem štválo, slovem i písmem. A toto štvání mělo důsledky nejtrvalejší.

Pekař se ujímá pověsti šlechty jako kavalír, který se ujímá slabšího, toho, komu bylo vzato slovo. K tomu není třeba iluzí: ví, že "nemáme, až na několik málo rodin, šlechty, která by byla c e - l e naší"; je však přesvědčen, že tato "nám niterně více nebo méně odcizená šlechta získala si přece o národní rozvoj náš v e l i k é z á s l u h y ". Ujímá se jí také jako historik, který nemůže mlčet k jednostrannému černobílému pojetí dějinné skutečnosti, ale také jako nacionalista, kterému osud národa, jenž si tak rozhodně vyšlápl proti vlastní minulosti, není lhostejný.

Pekař je totiž přesvědčen, že to byly především české d ě j i n y , které připravovaly konečné osvobození státu a národa. Měl ovšem na mysli nepřerušené a nepřerušitelné dějiny, tedy i s katolíky a se šlechtou (se všemi: kdyby se věci vyvinuly jinak, postavil by se jistě i za protestanty). A měl tedy také na mysli národ a stát, z něhož není nikdo vylučován.

Na první pohled může se takové přesvědčení jevit jako málo obsažné, banální - podobně jako se prázdná, resp. tautologická může na první pohled jevit Pekařova představa o smyslu českých dějin, kterým je údajně "myšlenka národní", "starost o národ".

Tyto téze, které ostatně Pekař vyslovoval jen velmi nerad a zřídkakdy, naplňuje smyslem až celé Pekařovo dílo, které naprosto nelze redukovat na nějakou ilustraci těchto apodiktických formulek. Pekař byl empirik velmi osobitý, totiž inspirovaný a oduševnělý idealistickou láskou k národu, důvěrou v něj, a navíc vybavený schop-

ností intuitivního chápání a uchopování i větších a velkých celků minulosti. Pekaře je třeba číst, promýšlet a "prociťovat", a nikoli opakovat jeho teze - nebo právě jen s nimi polemizovat.

O Pekařově představě českých dějin pracujících ku konečnému osvobození třeba tu však říci více. S jeho obranou šlechty a katolíků souvisí velmi bezprostředně - totiž zvýšenou citlivostí a vnímavostí, kterou měl Pekař pro zdroje obrody uprostřed dob, úhrnem charakterizovaných jako doby porážek, úpadku, marazmu, temnoty, či přímo "temna". Pekař nalézá tyto zdroje, zpravidla duchovního charakteru, v dobách, ve kterých se žije pod silným tlakem nepříznivých poměrů intenzivně a mohutně v n i t ě , což je podle něho charakteristická reakce na podlomené národní síly. Věří, že "zápal patriotické lásky" ochaboval a mizel, kdykoli se nám politicky a národně vedlo dobře, že rostl, když zkáza byla na postupu nebo nastala doba útisku, že nám "teprve utrpení dává sílu k obraně, práci a nadšení".

I to lze v obecnosti přijmout, aniž bychom se museli domnívat, že se tu objevuje něco převratně nového nebo specificky českého. Ale Pekařova jasnozřivost, inspirovaná láskou a důvěrou v národ, rozpoznávala k s n ě k r é t n í projevy této obranné (event. i vzdorné) a obrodné reakce zpravidla již v zárodečné podobě, kterou ostatní vesměs přehlíželi. Vidí ji už v dobách, které se vesměs ještě pokládají za doby beznadějně propadlé. Pekařův idealismus důvěry v národ se snad právě tady projevuje nejvýrazněji. Lze to říci ještě i jinak: jako historik-empirik, pevně zakotvený v právně-ekonomických reáliích minulosti, avšak se smyslem zbystřeným pro ponorné řeky duchovního života, nalézá kontinuitu i tam, kde ostatní, buď ideologičtější nebo zase pozitivističtější orientovaní kolegové bez koncepce a bez fantazie vidí jen přeryvy, zlomy, propasti. Ti první chtějí tak vidět, ti druzí si jinak vidět zapovídají. Avšak co jiného než celkovou kontinuitu má právě historik, obračející se nejen na akademické publikum, hledat? Dokonce i historik, zaměřený na to či ono revoluční hnutí, samo o sobě zajisté diskontinuitní. Všechno ostatní je toliko materiál (i když toho není nikdy dost), nebo pouhé příběhy, historky, anekdoty. Nebo také "příklady", "ilustrace", užitečné leda k tomu, aby se s nimi dokazovala platnost předem daných tezí.

Katolíci a šlechta jsou však nicméně protagonisty pobělohorských

Čech a Pekař nehodlá ani při jejich obraně ustoupit od svého úhrného poznání, k němuž nedospěl zdaleka přímočaře, totiž že "Bílá hora byla neštěstím, neštěstím bez míry a hranic". V pokrokářském melodramatu mělkého českého liberalismu 19. a 20. století byli katolíci a šlechta dosazeni do role zloduchů českých dějin, které je za Bílou horu třeba ztrestat, byť dodatečně, a vyloučit z národa. Dodejme, že naši liberálové byli ovšem spíše pseudoliberály; nikdy totiž sami za žádnou svobodu doopravdy nebojovali, toliko se jim podařilo vyvázat se, či spíše vyklouznout ze všech nadosobních závazností. Proto nemohli nikdy pochopit to, co pochopil a procítil Pekař, že totiž národ, ano prakticky celý národ rostl právě svou odolností vůči všemožným formám útlaku oněch strastiplných dob. (Odolností, která však u nás mívá zpravidla málo okázalé, po pravdě řečeno ne vždy imponující formy; proto však nepřestává být odolností.) Proto také národní probuzení chápe spíše jako vítězný růst než jako víceméně náhlé "vzkříšení"; kořeny tohoto probuzení shledává už hluboko v dobách "temna", kdy Čechy byly téměř celé dobře katolické, a rozpoznává, že je zprvu neseno především kněžskou inteligencí. Pro nacionalismus českých liberálů byly ovšem národní probuzení a katolictví představy zásadně neslučitelné. Proto také Pekař vyzdvihuje kulturní a národní zásluhy šlechty jak v době, kdy národnost a jazyk nebyly ještě totožné (zemský patriotismus, který umožňoval získávat pro českou věc i novou šlechtu, zaplavivší zemi), tak i později, v době státoprávních bojů v 60. letech minulého století. - To mu nikterak nebrání poukazovat na všechna závažná selhání šlechty, na to, kdy a v čem zklamala (nenapravitelné "němčení", chtěná třídní uzavřenost, unášení se pocitu roztrpčenosti a uraženosti vůči liberálním českým politikům po r. 1848, malý zájem o náš kulturní život, nedostatek anglosasky praktického smyslu pro denní politiku v národě).

Pekař je přesvědčen, že "kontinuita národního vědomí je nepřerušovaná a nepřerušitelná", a to přes sebezávažnější proměny společenské scény. Odtud pak jeho pojetí baroka jako ohniska národní energie, zaměřené - spíše ovšem nepřímou než přímo - proti politickým vítězům pobělohorským. Je to nikoli náhodou barok převážně dramatický, radikálně expresivní - na rozdíl od zjevně mělčího baroka klasicizujícího, charakteristického pro země tolerantní a protestantské (tento výměr platí vcelku jednoznačně pro umění výtvarné, nikoli však pro hudbu); je to barok, který se rodí z poměrů, v nichž byly národní, politické, ale i náboženské a sociální svobo-

dy potlačeny či podvázány. Odtud i jeho přesvědčení, že r o z h o -
d u j í c í síly sbírá národní obrození v bezprostřední o b r a n -
n é reakci na germanizační tlak tereziánský a josefínský, a nikoli
z atmosféry obecného rozvolnění poměrů, které s sebou přineslo osvíc-
cenství.

Vě jménu této nepřerušitelnosti musí se v atmosféře, zjitřované
demagogickou agitací, zastat šlechty a katolíků, vylučovaných po vál-
ce z národa - i kdyby to nemusil učinit už pro historickou pravdu,
jak on ji poznal. Obává se totiž, že v prudkém vývoji poválečných
let ztratí národ vědomí duchovní souvislosti s prací a životem před-
chozích pokolení, a tím i jednu z důležitých opor své existence.

Z d r a v ý p e s i m i s m u s

Pekař rozhodně nebyl proti pozemkové reformě. V "Omylech" napsal:
"Řeknete revoluce. Vím jako historik, co dovede revoluce, zejména je-
li to opravdová revoluce a ne jen imitace. Proto bych také porozuměl
smyslu hesla: vezmeme bohatým, čeho mají přebytek, a rozdělíme chu-
dým; poznáte ostatně, že nejsem nijak z á s a d n ě proti pozemko-
vé reformě. Ale nejde mi nikterak na mysl, proč česká revoluce ty pra-
vé kapitalistické velryby a finanční a průmyslové magnáty, zmohutnělé
v zemi teprv od půlstoletí, ty, kteří celkem vždy a všude stáli v tá-
boře protičeském, nechala s Pánem Bohem na pokoji a proč soustředila
svou revoluční horlivost jen proti velkostatkářské šlechtě, která je
vkořeněna v půdu českou od staletí a která po staletí nesla její dě-
jiny, proti šlechtě, která přes mnohé vady a hříchy své, získala si
o český národ veliké, nepopíratelné zásluhy?"

Tu již mluví přesvědčený konzervativce. Nikterak to neskrývá:
"Rozdílů světového názoru, jimiž se liší šlechta od valné části náro-
da a v nichž tkví namnoze hlavní zřídlo odporu proti ní, nevytýkám -
zde naopak hájil bych mínění, že by propagace jejího konzervatismu
byla naší přítomnosti s prospěchem - potřebujeme již dávno proti pře-
radikalizování, kterým trpíme, jako protiváhy politické skupiny ro-
zumně konzervativní."

Co je a co není konzervativní, se v Čechách tradičně špatně chá-
palo - také jedna tradice. Není ostatně divu.

Konzervativní světový názor, který u nás v důsledku osobitého
vývoje sociální skladby národa zastávali zpravidla jen víceméně

osamocení jednotlivci z nejrůznějších sociálních vrstev, a nikoli celé vrstvy, stavy či třídy, chápal se tu zpravidla jako názor "pravicový" (resp. "pravičácký"), popřípadě "reakční" ("reakcionářský"). Přívlastek "konzervativní", není-li míněn jako pouhá příhana (naposledy např. tzv. "konzervy" v roce 1968), zdá se být zbytečný. - Konzervativní názor může mít ovšem styčné plochy s názory pravicovými (mnohem méně, než se běžně soudívá, s reakčními), ale vždy je ve skutečnosti přesahuje.

Konzervatismus je postoj zcela konkrétní. Je nepřenosný a neopakovatelný. Váže se k určitému místu a času; nelze proto zformulovat téměř žádnou konzervativní ideologii a existuje jen několik málo konzervativních zásad. Není to o mnoho víc než cit pro míru: zde a nyní. (Mezinárodně srozumitelné a nadčasově platné pravicové ideologie jsou naopak docela běžné.) Každá doba v té které zemi může mít jen "své vlastní" konzervativce - jindy či jinde by možná byli pokládáni za pokrokaře a ještě jinde třeba za reakcionáře.

Konzervatismus není ani pouhým přáním, aby se vrátilo to, co bylo, jen proto, že to b y l o a už není; to, co by se podle konzervativních představ mělo vrátit, či co by si konzervativce přál uchovat (zejména určité instituce, zpravidla právně zakotvené), musí být schopné spojovat minulost, přítomnost a budoucnost živou, z a v a z u j í c í souvislost. Totiž takovou souvislost, která způsobuje, že se člověk spontánně cítí být součástí nejen těch nejužších, ale i těch širších a ještě širších rámců svého sociálního světa, že tedy do takového světa mnohonásobně p a t ř í : do rodiny, obce, zájmových skupin a spolků, kraje, farnosti, církve, národa, vlasti. Konec konců - zprostředkovaně - i do světa státu. Moderní atomizované individuum je kromě jiného i svědectvím vyhasínání konzervativních instinktů; nedokáže, ba snad už ani nemůže patřit ničemu jinému než nějakému masovému hnutí. Tomu ovšem lze patřit vždy jen "cele", bezvýhradně. Blahodárná pluralita překrývajících se, vzájemně se posilujících či zase rušících se loyalt je tu zcela ztracena.

Kdo by si ovšem přál, aby se vrátily ty staré časy, které byly plny konfliktů, trhající tkáň sociální struktury, je vskutku spíše reakční než konzervativní; právě tak jako ten, kdo by si přál, aby se vrátilo to, co se samo přežilo, co samo odumřelo.

Pro tento účel postačí jako příklad konstatovat, že konzervativní, a nikoli pravicový či reakční, byl Palacký (Pekařem v souvislosti s otázkou šlechty apostrofovaný), když soudil, že není žádoucí

mocensky likvidovat to, co se dosud možná zcela nevyžilo. Protože kdo to ví, co se vskutku vyžilo? Konzervativce se od ostatních lidí liší možná nejvíce právě tím, že otevřeně přiznává, že to neví, že to ani nelze předem vědět, ale že mýlit se v tom může být osudné. Co se nevyžilo, dozvídáme se definitivně vždycky, až když už je pozdě. Konzervativce uchovává, ale jen proto, aby spojoval. Ideologicky profilovaná hnutí rozkládají, ovšemže ve jménu nějaké lepší, budoucí syntézy, k níž pak ale, pro drobné chybičky v plánu a pikle nepřátel, už nikdy nadojde.

Šalda napsal po Pekařově smrti (a krátce před svou vlastní smrtí): "Úplné potlačení a vymítnutí šlechty z života národního zdálo se mu ochuzením bytosti národní a ne jejím zesílením; byl pro hierarchii hodnot sociálních a stále spíše sympatizoval s historickými stavy než s moderními třídami, vytvářenými rozkladem společenským... Pekař byl celým svým založením duch konzervativní, realista, který nedůvěřoval ideologiím a revolucím, který dával přednost všemu, co se snaží udržet stavbu sociální před tendencemi, které chtějí rozvrátit, co stavěly věky; všechny náhlé převraty, všechny chvatné změny v oblasti státní, náboženské nebo společenské pozoroval s nedůvěrou a nevěštil jim trvání. V tom byl jeho historický realismus. Duch historický mu byl duch opatrného konzervatismu, který počítal s tím, že se člověk, a ovšemže zvláště národ, mění mnohem pomaleji, než si toho přejí horkokrevné hlavy, a ve věcech mnohem méně podstatných, než se domnívají."

Petr Pavel, který v roce 1968 psal o Pekařovi v časopise "Dějiny a současnost", konstatuje, že pro konzervativní myšlení není v českém prostředí dlouho místa, a upozorňuje především na to, že národní existence jakoby byla přímo vázána na společenský pokrok, na překonání starého feudálního a absolutistického režimu, téměř na revoluci; upozorňuje, že v národním organismu chyběl (po neúspěchu předbřeznového sblížení s českým hnutím) hlavní společenský představitel konzervatismu, šlechta. V 2. polovici století stojí šlechtický konzervatismus "mimo národ" (Pekař by to ovšem tak apodikticky netvrdil).

Pavel pokračuje: "Ačkoli to zní paradoxně, v českém myšlení se vytvořil tradicionalismus, který byl v rozporu s konzervatismem, tradice "pokroku a revoluce". Aby se tedy mohl stát tradicionalismus základem konzervatismu, bylo nutno změnit jeho obsah. Sociálním východiskem je selství, vřelý cit k tradičně chápanému patriar-

chálnímu vlastnictví, z jehož pozic kritizuje Pekař nemilosrdně liberalistický kapitalismus i revoluci... hlavním zdrojem Pekařova konzervatismu je ovšem jeho způsob historického myšlení, z něhož vyplývá nedůvěra k ideologiím, které se rozcházejí se skutečností a interpretují skutečnost ve službě svých idejí... a vedou k nežádoucí destrukci společenského a národního života. Na místo destruktivních ideologií má nastoupit samotný národní zájem, garantovaný silným státem."

"Tradice pokroku" je nejen v rozporu s konzervatismem, je snad přímo jeho protivou. Je totiž více či méně *i d e o l o g i z a c í* pokroku a revoluce. Konzervativec se nemusí bránit pokroku, může mu podle okolností i přát, ale musí se bránit každé ideologizaci pokroku. Ponecháme-li stranou otázku, zda to či ono jsme u nás vydávali či vydáváme za pokrokové právem či neprávem, zůstává znepokojující skutečností naše notoricky zvýšená senzibilita právě vůči *i d e o l o g i c k ý m* dimenzím dobových evropských konfliktů. V praxi vede zpravidla k nemírnosti a přepjatostem, k "revolucím", a ty zase pochopitelně k neúspěchům, porážkám či docela pohromám. Místo jejich střízlivé analýzy se pak neúspěchy a porážky dodatečně vynášejí jako doklady jakéhosi našeho notorického průkopnictví: přicházíme, žel, nečas, příliš brzy, ostatní se nestačili ještě probudit, svět nás zpravidla nedokáže včas pochopit, ocenit... Tak se "tradice pokroku", kdysi snad alespoň bojovného, proměňují v tradice namyšleného a přitom mělkého a pohodlného českého pokrokářství: "svět" nám byl a stále je cosi dlužen, nezbyvá nám než počkat, až nám pokrok v širším světě dá zapravdu. Nejdříve s pokrokem všechny předbíháme, pak zase na pokrok čekáme... Je to tradice, která z nouze nezralých, přepjatých angažmá, nešetrně rozbíjejících dlouho uzrávajících společenské hodnoty, struktury a instituce, dělá rovnou ctnost. Na tom nic nemění fakt, že to vždycky byly a jsou hodnoty, struktury a instituce nedokonalé - takové jsou přece všechny lidské výtvoř.

Ve stati "K boji o Husa" z roku 1925 vyjádřil Pekař svůj vztah k této naší tradici ironickým "ad hoc" výkladem toho, co on pokládal za smysl našich dějin: "Kdybych měl se o to pokusiti, abych také sám přispěl nějakým agitačně výchovným výkladem našich dějin k polepšení Čechů přítomnosti, řekl bych asi: "Smysl" českých dějin je, že Čechové, kdykoli se dopracovali vysoké úrovně svobody a samostatnosti, podvrátili sami obojí v zápětí nedostatkem rozumné umírněnosti - a to jak v oboru života politického, tak duchovního."

Pokrokářská tradice napáchala tolik škod, že se dnes, vystřízlivějí, ptáme, zda je vůbec ještě co konzervovat. Je to stále častěji bohužel už jen řečnická otázka, neboť se má pomalu za samozřejmé, že všechno je už ztraceno. Konzervativce je však nenapravitelný pesimista, který si vždycky dovede představit ještě větší zkázu. Je to však pesimismus jiného druhu než módní apokalyptické nálady alibistů, kteří si ze zásady odmítají zadat. Na rozdíl od mnoha jiných, včera ještě proroků pokroku, konzervativce neklesá na mysli, neskládá ruce do klína. V hloubi duše věří v ponorné řeky slů obrody (u některé z nich se zpravidla sám osvěžuje) a hledá, na co lze stále ještě navazovat; hledá ovšem i tím, že varuje: ukazuje, kudy cesta nevede.

Na tomto místě nelze nepřipomenout jasnozřivost chmurných Pekařových vizí proměny české krajiny - kdyby pozemková reforma byla tehdy vskutku důsledně provedena. Nedůslední agrárníci dali však Pekařovi možnost, aby své výstrahy adresoval vlastně spíše až nám.

Po té, co v "Omylech" rozvinul důslednou argumentaci, pokud jde o malou výnosnost rozdrobených hospodářství, soustředil se na nebezpečí, jež reforma chystá "šlechtictví české krajiny a jejím památkám uměleckohistorickým". Soudil, že každý musí uznat, že "aristokracie, jež minulá století postavila jako privilegovanou panující vrstvu nad národem, vtiskla v podobu země mnohonásob stopu svého š l e c h t i c t v í . Stopy toho vydáme hojně i v tváři krajinné přírody (nejen v hradech, zámcích a palácích, stavbách kostelních, statuích a starověkých archivech). Jsou to staleté parky u panských sídel, jsou to staré aleje ovocných a okrasných stromů na mnohých velkostatech, jsou to někde pravé parky přírodní, v níž proměnila kraj dříve všude všední a nevábný kulturní péče celých generací."

To vše vidí Pekař vážně ohroženo. Nejde jen o to, kde se vezmou prostředky na ochranu a údržbu těchto hodnot. "...na snadě je i pochybnost, zda by péče veřejná, pokud jde o tyto hodnoty, dovedla nahradit lásku a pietu, kterou vlastník pravidlem choval k rodinnému odkazu předků, a zda by nepostrádalo některých předností, které v tomto směru zabezpečuje šlechtě duch tradice a konzervatismu... Dopusťte, aby skupiny nebo aleje starých dubů zůstaly nedotčeny sekerou, dokud nezhytnou marasmem, může jen vlastník nebo kavalír. A poručte stokrát, že několik cenných stromů, jež dostal malý nabyvatel v díl se svou parcelou, nesmí být poraženo, poznáte, že pod tou či onou záminkou nový pán strom přece odstraní a zpeněží. Krátce reformou tak, jak je zamýšlena, u t r p í v e l k é š k o d y k r á s a

a šlechtiectví české krajiny a ohroženy budou její památky historické a umělecké."

A o lesích, které byly také předmětem záboru, praví předtím: "Nebo neslušelo-li by se spíše, aby stát obrátil svou reformní péči k zanedbaným lesům selským a obecným? Proč vůbec bráti lesy těm, kteří je vypěstili na odiv ciziny v jednu z nejkrásnějších ozdob a z největších hospodářských pokladů země, kteří namnoze šetřili les daleko více, než žádal zákon, ano kteří z lásky k svému lesu v četných případech závodili mezi sebou, často bez zřetele k materiální ztrátě, aby revíry jejich vynutily radost a podiv znalců? ...vždyť na lesy nesáhly popřevratové agrární reformy nikde na světě, kromě bolševického Ruska - tam pak byli aspoň tak spravedliví, že sebrali majetek v šem a ne pouze jedné třídě."

Po dalších třech pozemkových reformách, provedených po 2. světové válce, a po dalším čtvrtstoletí od poslední z nich, zdálo by se, že už není co zachraňovat, konzervovat, že ráz krajiny je definitivně zničen. A přece teprve v 70. letech se naše krajina proměnila nejpronikavěji! To když se začalo se slučováním obcí, družstev, a tím i s dalším scelováním lánů, to když ve jménu specializace zemědělské výroby na obrovských plochách, začala se krajina proměňovat ve výrobek jakéhosi velkostroje na výrobu půdy - pro rostlinnou a živočišnou výrobu. O lesích pak raději pomlčme.

Tehdy jako kdyby se uzavřel bludný kruh pokroku: z předválečné a poválečné zemědělské malovýroby, posléze z malých družstev, vznikly opět velké celky, opět obrovské "statky". Hospodářský zřetel, k němuž kdysi marně odkazoval Pekař, jednoznačně převážil, avšak v situaci z gruntu změněné, totiž v situaci bez hospodáře - kavalíra.

Ano, ještě začátkem 70. let bylo v naší krajině co konzervovat. A odvážíme-li se zdravého konzervativního pesimismu, uvidíme, že je co konzervovat samozřejmě i dnes. Neodvážíme-li se, budeme se napříště vždy už jen bezmocně divit.

D v o j í k o n z e r v a t i s m u s

V postojích k pozemkové reformě střetly se však dva konzervatismy: na jedné straně instinktivní, ale konec konců toliko účelový "ad hoc" konzervatismus Švehlův, a na druhé straně vědoucí a kavalírsky důsledný konzervatismus Pekařův.

Za nemluvného Švehlu osvětlil a obhajoval konzervativní motivy vedoucí k pozemkové reformě Masaryk: "Jestliže odpůrcové naší reformy se dovolávají svatosti soukromého vlastnictví, tedy nevidí, že pozemkovou reformou se na místě několika set velkostatkářů stalo soukromými majiteli více než půl milionu lidí. Pozemková reforma je opravdová reforma konzervativní... Jí naše republika prokázala střední Evropě velkou konzolidační službu."

I pragmaticky orientovaný Peroutka v "Budování státu" potvrzuje případnost užití slova "konzervativní" v pozitivním smyslu - u Masaryka jako proroka pokroku jinak zcela neobvyklé: "Slovo Masarykovo... nebylo přehnáno. (Československo) stalo se střediskem poměrného klidu na tomto teritoriu a působilo svým klidem i na jiné. Systém latifundií bývá spolehlivým spojencem bolševismu; naopak drobné selské vlastnictví je skoro neotřesitelnou oporou demokracie..." A jinde: "...pozemkovou reformou byla komunismu zasazena nejtěžší rána. Všimáme-li si více věcí hlavních než vedlejších, více jejího vlivu na státní politiku než ohyzdných detailů, jimiž byla provázena, řekneme, že to byla jedna z těch věcí, jež demokracie učinila moudře a v pravý čas. Pozemková reforma oddálila Československo východním poměrům a byla jednou z těch sil, jež stát přiblížily a připodobnily západu."

Konzervatismus Švehlův, jak se projevil v bojích o prosazení a realizaci pozemkové reformy jako "opravdové reformy konzervativní", byl však konzervatismem jen podmíněným, situačním, jakkoli selsky robustním. Spíše než o konzervatismu bylo by výstižnější mluvit o tom, že dělal tehdy konzervativní politiku - v tomto případě jako odpověď na nebezpečnou demagogii sociálních demokratů, hrozících politickou destabilizací. Dělal ji zprvu bez ohledu na hospodářské následky, ačkoli před koncem války pokládal za nejdůležitější otázku odboje otázku "výživy"; v čele "Hospodářské rady" se staral, aby národ vyšel z války bez fyzického ohrožení a aby jej uchránil před občanskou válkou, vyplývající z bídy (nezapomeňme na charakteristický detail, že slavný 28. říjen 1918 začíná převzetím Obilního úřadu!).

Taková konzervativní politika bývá totiž zpravidla až r e a k c í na nějakou vyvstalou hrozbu. Pak jí ovšem může docela dobře vystřídat nějaká jiná politika, třeba vůbec ne konzervativní - jako se to stalo právě nástupcům Švehlovým, stále více stavovsky profilovaným agrárnickým státníkům třicátých let. Stali se pouhou pravicí. Pravicové postoje se však bez konzervativního zázemí, bez konzervativního kontextu, a tedy bez konzervativního "zjemnění" a "vyladění"

vzhledem k celku společnosti stávají jen hůře či lépe maskovaným skupinovým sobectvím.

Jakkoli měl Švehla pozoruhodný státnický smysl (mezi politiky koalice byl bohužel výjimkou), a nemyslel tedy jen na svou stranu, ale také na stát, myslel vždycky na stát, v němž bude selský stav hrát rozhodující roli. Ve státě průmyslovém to nebyla představa ani skromná, ani nezištná. -Právě tak nebyl nacionalistou, ale zřejmě předpokládal, že otázku postavení německé menšiny u nás není nutné řešit jinak než tím, že se mohovití Češi s mohovitými Němci pokud možno dohodnou na něčem praktickém, totiž takovém, co prospěje jejich mohovitosti. Švehlova politika nebyla zdaleka politikou maličernou, však za příhodných podmínek byla také úspěšná, ale ke skutečné velkorysosti a koncepčnosti jí málo chybělo. Byla to konec konců chytrá politika zájmů, mírněná ohledem na zájmy státu, vhodná politika pro danou chvíli, nic víc. Když příhodné podmínky pominuly a evropská scéna se začala dramaticky měnit hospodářskou krizí a útokem fašismu a nacismu, nedokázali tomu nástupci Švehlovi čelit státnickou politikou, nýbrž reagovali regresem k úzce chápanému stranictví a stavovství. Pouze instinktivní konzervatismus Švehlův nestačil ani založit tradici.

Konzervatismus účelový, resp. konzervativní politika jako pouhý taktický prvek, a nikoli ucelený a promyšlený postoj k životu a světu nevyvěrá zpravidla z hlubšího osobního přesvědčení, ale především nemusí být ani konzervativně prosazována. Metody a "styl" jednání nemusí tu odpovídat svému obsahu, cílovému zaměření. Konzervativní politika vskutku nemusí být při volbě prostředků příliš skrupulózní, protože sama sebe chápe jako pouhý prostředek.

Rétorika, užívaná ve prospěch pozemkové reformy a působící na širší veřejnost, nebyla vskutku ani trochu konzervativní, ale naopak okázale radikální, revoluční (znovu třeba připomenout, že nejhlásitěji si v tomto smyslu počínali sociální demokraté). Tato rétorika používala jako prostředku demagogie nejhrubšího zrna, naprosto nešetřící dějiny. Hověla nejnižším davovým pudům: nemravným představám o "kolektivní vině" šlechty, o tom, že je možné a žádoucí ztrestat tuto vinu i po třech stech letech, o "zadostiučinění", dosaženém ponížením jiných. O právu Čechů odškodnit se na Němcích. Pobízela k nemožnému spěchu, ba překotnosti, takže reforma se pak upekla jako soubor více než pružných pravidel, která všechnu moc dávala do rukou výkonné moci, tj. úřadu v agrárnické režii. V době

bojů o reformu dlouhodobé hledisko hospodárnosti, vedle vlády práva jedno z mála nesporných priorit konzervativců, ustoupilo u agrárníků politickým, tj. mocenským zájmům. Je tu tedy paradoxní skutečnost, že tato "konzervativní reforma" byla probíháвана a zavedena veskrze nekonzervativními prostředky. Na tom nic nemění, že se v průběhu dalších let přizpůsobila konzervativnějším zájmům bohatých vrstev na venkově a že se čím dále tím více přihlíželo i k ekonomickým aspektům záborů i přidělování půdy.

Konzervatismus Pekařův nebyl postojem oportunním, nebyl "politikou". A to nikoli proto, že by učenec Pekař nedokázal uvažovat a jednat politicky. Pekař nebyl zásadně proti reformě, byl ale rozhodně proti oněm "ohybným detailům", jak to chápavě pojmenoval Peroutka, způsobům, jakými se prosazovala a realizovala, proti argumentům, kterými se zdůvodňovala. Byl proti spěchu, proti demagogii, zneužívání rozšířených předsudků o minulosti, proti hrozícímu rozsahu reformy a jejímu pojetí jako "zadostiučinění" (resp. pomsty). Byl proti tomu, aby se praxe jejího provádění dostávala do rozporu s její literou, a to přes to, že tato praxe literu reformy korigovala téměř důsledně ve smyslu Pekařovy kritiky.

Pozdější komentátoři vesměs shodně konstatovali, že se Pekař nejspíše unáhlil, protože jeho obavy se nesplnily, že to prostě nakonec nebylo tak horké, jak se zprvu zdálo.

Nakonec? Noblesa důsledného Pekařova postoje je v tom, že žádná šance na nějaké "nakonec" jej nemohla usmířit s tím, co pokládal za pokleslé. Tím spíše ne, když se takové korigování dělalo za cenu porušování práva.

Už koncem roku 1922, kdy uveřejňuje první z článků o pozemkové reformě, vidí sám, že "Pozemkový úřad zpravidla n e p o s t u p o v a l p o d l e zákona (zdůraznění jsou Pekařova). Pozemkovému úřadu se stal zákon zpravidla jen s t r a š á k e m , jen hrozbou, kterou se vykonával na velkostatkáře nátlak... úřad, aspoň v mnohých případech, měl dobrou vůli popřevratovou revolučnost z m í r n i t i ". Pekař dovozuje, že "největší část práce, kterou třeba vykonati, nebude lze vykonati bez uchýlení se od zákona...". Reaguje tím na článek ředitele Pozemkového úřadu Vyškovského a uzavírá: "Rozumím tomu tak, že autor chce říci: tam, kde je zákon v rozporu s národohospodářskou potřebou, budeme se řídit především touto. Vidím v tom přiznání, že ředitelé Pozemkového úřadu

sami uznávají, že zákon o pozemkové reformě skutečností národohospodářským nedostačuje nebo se jim přímo příčí... Pochybuji však, že cesta z tohoto poznání vede opuštěním nebo obcházením base zákonné a nastolením svrchovanosti Pozemkového úřadu!"

Politik liberálního stříhu, ať pravicový či levicový, provádějící záslužnou politiku konzolidace státu (tedy politiku konzervativní), by o tom diskrétně pomlčel. Cíle bylo přece dosaženo, nepraktické hroty reformy se posléze obrousily a ulámaly, primitivní, byť kdysi účelná hesla splnila svůj účel a vychází pomalu z oběhu a šlechta - šlechta byla přece tak jako tak ztracena, zachránit se nedala...

Mlčel by o tom na základě své neproblematické úvahy o účelnosti, totiž o prostředcích a cílech, úvahy právě v liberálním světě běžné. Prostředky přece plní svůj dočasný, služební účel a zanikají, pohlcuje je čas, zapomnění, stávají se pouhou bezmocnou minulostí a i ty nejspornější z nich zhodnocuje koneckonců dosažení kýženého cíle, o který přece jde především.

Konzervativec Pekař, pro něhož ta či ona momentálně konzervativní politika mohla být právě tak pochybená, jako kterákoli jiná politika, však vystoupil. Především aby mohl veřejně říci, že se nedávno mýlil, že byl ve svých prvních dobrozdáních ke šlechtě nespravedlivý. A pak aby dal najevo, že faktické korektury "opuštěním nebo obcházením base zákonné" nikterak jej, jako skutečného konzervativce, který ctí vládu zákona nade vše, nemohou uspokojit. Přiznává tedy své omyly, ačkoli to po něm nikdo nevyžaduje, odmítá zapomenout na účelovou rétoriku, ačkoli již odeznívá, a necítí žádné zadostiučinění, ačkoli se mu fakticky (nikoli ovšem cestou práva, tedy revizí zákona) dává zapravdu.

Konzervativec - politik a historik - je méně než kdo jiný ochoten a vlastně schopen přistoupit na svévolné kategorizování sociálních skutečností na vyšší, "cílové", a nižší, "prostředěčné", které de facto znamenají neustálé znehodnocování přítomnosti. Je podezíravý vůči každé okázalé účelnosti s její argumentací jepečí životnosti, zato s nadějemi se upíná k motivům jednání zdánlivě samoučelných, protože ví, že nejspíše v nich lze nalézt hodnoty trvalé. Tady také hledá a nachází tradici.

Výrazem hlubokého respektu k přítomnosti, v níž se pak kumuluje i minulá lidská zkušenost, je právě úcta před právem. Imperativ důsledného dodržování platného práva se odůvodněně jeví jako

samoučelný: v řadě případů jej není možné odůvodnit žádným konkrétním účelem. Žádné budoucí cíle, žádná úvaha o účelnosti neodradí konzervativce od toho, aby ctil stará práva a přizpůsoboval je měnícím se podmínkám jen opatrně a pomalu.

Čistým výrazem Pekařova konzervativního světonázoru je kapitola o Konopišti, která varuje před "porušením zásad humanity, práva, slušnosti nebo noblessy", kterého se republika hodlá dopustit tím, že ztrestá otce v jeho dětech, vedena matnou a ve skutečnosti nepodloženou představou o tom, že František Ferdinand je jedním z původců války. Pekař ví, že hájí věci nepopulární, "ale není žádnou zásluhou bránit jen pravdy populární", dodává. Málo platné, ve smyslu míru saintgermainského děti zavražděného členy "panující rodiny rakouskouherské" nebyly a Hohenberské statky nejsou tedy statky císařského domu, nýbrž statky soukromé, které - když už - třeba zabrat podle zákonů o pozemkové reformě, tedy za náhradu... Pekař tu ovšem hájil zájmy dětí následníka trůnu nikoli proto, že by byl sentimentální vůči Habsburkům, ale proto, že si to vyžadoval zájem obrany práva.

Reforma, konzervativní ve smyslu Masarykově či Peroutkově, byla tedy probíhána a uzákoněna v revolučním stylu. Tenkrát si všichni gratulovali, jak vyzráli na bolševiky, jak šikovně zkonolidovali republiku...

Když Pekař varoval před nemírností nároků reformy a před dětinským kvapem ("jen děti chtějí mít všechno najednou"), vyzýval veřejnost se shovívavou ironií vědoucího pesimisty: "Radím vám, spokojte se jen částí žaludku svému přiměřenou a nechte si nějaké sousto také pro příští revoluce".

Původnímu radikalismu se postupně vskutku přistřihávala křídla, takže nejmajetnější na venkově nakonec příliš nezchudli - pokud to nebyli Němci. "Sousto" pro příští revoluci zůstalo. Zároveň však byl z už i nové, republikánské láhve vypuštěn duch demagogie, nešetřící dějiny, a bohužel také duch neúcty k právu.

P o p ě t a d v a c e t i l e t e c h

Ještě jednou se musíme vrátit na nešťastnou bělohorskou pláň. Totiž poslechnout si, co se říkalo při "příští revoluci". 1. července 1945 tam pronesl plamenný projev ministr zemědělství, komunistů Julius Duriš. Stěží se lze ubránit dojmu, že navzdory všemu

ujišťování, ba právě tímto ujišťováním, vstupujeme podruhé do téže - poněkud kalné - řeky.

Ministr pravil: "Čeští zemědělci, dělníci, přátelé! Je tomu 3 a 1/4 století, co na této bělohorské pláni Habsburkové za pomoci cizácké dobrodružné šlechty porazili českou šlechtu a ovládli české země a český lid na 300 let. Cizí dobyvatelé i tehdy zvítězili proto, že v české šlechtě našli zrádce, že se česká šlechta rozdvojila na katolickou a protestantskou a především, že se odloučila od lidu, nešla s ním, ale proti němu... A jak dnes vidíme při konfiskaci 70.000 hektarových velkostatků Lichtensteinů, Dittrichsteinů a maďarských grófů na Slovensku, zachovalo nám (slabé české měšťanstvo) zbytky feudalismu i přes starou demokratickou republiku. Ale cítili jsme následky Bílé Hory a zachránění rakousko-uherského feudalismu 1848 i jinak ve staré republice... Po třech a čtvrt století vrací se konečně do českých rukou i uloupená česká půda. Likvidují se Lichtensteinové, Dittrichsteinové, ale likvidují se i zrádce z roku 1621 a 1938-45, jak Kinští, tak i Beranové... My nebudeme vyčkávat 20 let s touto pozemkovou reformou... Komu vděčíme za odčinění Bílé Hory?"

Đuriš nikterak nebere v úvahu, že Bílá Hora byla již halasně odčiněna, naopak; to ale odčiňovatelé vždycky dělají. Usilují vemluvit se do role pionýrů: jimi teprve cosi začíná - a hned je to hotovo! Vždycky se cítí mimo čas a prostor: zpravodaj zákona o pozemkové reformě pravil v dubnu 1919: "Těmito několika paragrafy škrtneme z příštích dějin českého národa pozemkovou aristokracii vůbec". Stejně siláctví, stejný radikalismus, stejný nedostatek "rozumné umírněnosti" je slyšet i z projevu Đurišova: "A teď jednou provždy končí tyto dlouhé a smutné dějiny našich národů. Bílá Hora jest odčiněna!"

Projev, ze kterého bylo citováno naposledy, byl pronesen na veřejné manifestaci při příležitosti vyhlášení dekretu prezidenta republiky (ze dne 21. června 1945) "o konfiskaci a urychlení rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa". Pod dekretem jsou podepsáni Beneš, Pierlinger, Nosek, Šrobár, Stránský, Đuriš a Majer.

Podruhé se také odčiňovací rétorika podobá už jen parodií na sebe samu. Pravda, souvislosti jsou nové, především v tom smyslu, že za toto odčinění bylo třeba vděčit "pomocí národů SSSR a jejich proslavené Rudé armádě". Ale právě rétorika, s jejím radikalismem,

s jejími zloduchy (opět zrádci a cizáci) a s příslibem počátku zgruntu nových dějin, je stejná. Neměli bychom asi pochybovat o tom, že Ďurišova slova, proti nimž se tentokrát neozval žádný profesor, byla v Čechách i na Slovensku přijímána se souhlasem, blízkým všeobecnému.

Podle této první ze tří poválečných pozemkových reforem byl bez náhrady zkonfiskován veškerý majetek Němců a Maďarů, pokud se nezúčastnili aktivně boje proti nacizmu, a pochopitelně také majetek zrádců a kolaborantů jakékoli národnosti a státní příslušnosti. Vyvlastněná půda byla spravována Národním pozemkovým fondem a byla přidělována do vlastnictví osobám "slovanského původu", ve výměře do 13 ha zemědělské půdy. Tato reforma se realizovala především v pohraničí, kde byla soustředěna německá a maďarská půda. Přitom téměř všichni Němci byli odtud vysídleni.

Výsledek pozemkové reformy se projevil ve volbách v květnu 1946, v nichž KSČ získala, nemýlím-li se, největší procento hlasů - jaké ve svobodných volbách kdy která komunistická strana získala - 38 % v ČSR, z toho v českých zemích téměř 42 %. (Volby v roce 1946 byly ovšem svobodné jen pro strany, které se jich mohly účastnit. Strana, která definitivně zesílila právě po m i n u l é pozemkové reformě, nejsilnější strana 1. čs. republiky, strana prakticky všech ministerských předsedů, bez níž nebylo možné dát dohromady žádnou vládní většinu, tedy strana agrární - jakož i některé další menší strany - nebyly povoleny. Byl to stav z hlediska ústavního práva nejasný a patrně nikoli perfektní, zato se na něm jednomyslně shodly všechny ostatní strany, které se vzájemně "povolily". Každá z nich se totiž domnívala, že právě ona získá hlasy bezprizorných voličů. Podařilo se to však jen jedné z nich - shodou zcela nemarxistických okolností opět právě té, která nejvíce vzbudila dojem, že je to ona, která bude rozdávat půdu.

Volební úspěch KSČ všeobecně překvapil. Zdálo se dokonce, že ani samotné vedení strany nepočítalo s tak vysokým procentem. Dodatečné analýzy volebních výsledků ukázaly, že KSČ volila překvapivě velká část v e n k o v s k ý c h voličů, zejména právě v p o h r a n i č í. V pohraničí získala KSČ absolutní většinu v 64% obcí do 1000 obyvatel; v českém vnitrozemí byla KSČ sice nejsilnější stranou v 69,9% obcí do 1000 obyvatel, ale pouze v 35,5% získala absolutní většinu: ve vnitrozemí se totiž "pro sabotáž reakce", jak se pak říkalo, konfiskacím příliš nedařilo, takže

půda se tam mohla přidělit jen malé části rolníků.

Sociální demokracie, ta, která před čtvrtstoletím nejenergičtěji probíjávala pozemkovou reformu, z níž pak profitovali agrárníci, se jen málo poučila: stala se tentokrát nejrozhodnějším bojovníkem za co nejrychlejší a nejdůslednější znárodnění průmyslu, dolů, bank atd., které pozdější mocenský monopol KSČ definitivně zpečetilo. Je známo, že komunisté byli mile překvapení a potěšeni tím, že mohli zůstat v pozadí a nějakou dobu ještě předstírat nedůvěřivým středním vrstvám umírněnost a dokonce i úctu k majetku.

Podvkrát ti poctivci sociální demokraté, pošetile zapálení pro ideu a ideál, ale nemotorní v mocenském boji, naivní a důvěřiví, ale i nebezpečně propadající ideologickým bludům, sehráli svrchovaně důležitou roli v boji o mocenskou hegemonii v zemi. Po obou válkách pomohli do sedla jiným, aby - poprvé - sami vzápětí ztratili na významu, a potom - podruhé - docela zmizeli ze scény. Pomáhali nepravděpodobnému: pomohli agrárikům, aby se v průmyslově vyspělé zemi stali nejsilnější politickou stranou, a pomohli komunistům, aby se v zemi, která nebyla bez demokratických tradic, stali silou de facto jedinou. Svou netrpělivostí, pošetilým zásadnictvím, politickou neobratností a především zvýšenou dispozicí k ideologickému vnímání světa, významně prospěli protagonistům politické scény předválečného a poválečného Československa. Pravda, byla to strana lidí "čistých rukou" a zakládala si na tom. V politice to nestačí.

Říci však, že pozemkové reformy (plus znárodnění po druhé světové válce) rozhodly u nás sami o sobě o rozložení sil, o tom, "kdo z koho", bylo by přehnané. Rozhodly - vedle mocných vlivů vnějších - spíše revoluční nálady, které byly v kampaních, tyto reformy provokující a doprovázející, mohutně povzbuzovány. Tyto nálady, programově nešetřící dějiny, vzbuzovaly dojem, že všechno je možné, že člověk, lidé, nejsou ničím vázání, že nejsou povinováni ničemu jinému, než svým smělym snům (a v jejich rámci tak trochu i svým osobním zájmům). V atmosféře obecné rozčilenosti a rozjařenosti provedli pak machři moci rychlé a co možná nevratné tahy, které by snad jinak tak snadno provést nemohli.

Pod pláštíkem nemožného "odčiňování" se tak podvkrátě skrylo, že více než o půdu pro potřebné, šlo o moc pro partaje. A podvkrá-

te se tyto mocenské přesuny udály v souvislosti s prosazováním "národní věci", tj. proti Němcům a pak i Maďarům.

Ale i tehdy, když nejde o cílenou demagogii, klameme-li účelovou manipulací s dějinami jen sami sebe (i to je svého druhu demagogie, určená k oklamání vlastní dějinné paměti), i tehdy budeme dříve či později zaskočeni: všechno bude jinak. Docela jinak, než jsme si to představovali.

"Nedostatek rozumné umírněnosti", který Pekař nám Čechům vytýká, je právě příčinou jako následkem odčiňovací posedlosti. Nejdříve odčiňujeme, protože si troufáme - a pak si zoufáme, a zase se zdá, že nezbyvá než odčiňovat. Odčiňovat nelze jinak než radikálně. Je toho přece vždycky tolik, co je třeba "jednou provždy", "konečně", vyjasnit, rozsoudit, ztrestat... Tolik si toho žádá zadostiučinění... Tolik slov, a pěkně od plic a bez servítků, bez náznaků či zámk (nikoli náhodou neexistuje český ekvivalent veledůležitého anglického slova "understatement") je třeba říci o tom, co bylo, než se pokládá za možné pustit se v Čechách do díla, usoudí-li se, že je k tomu konečně příležitost!

Není třeba trápit se zkoumáním, jde-li tu snad o nějaký fatální rys právě jen české povahy, o zásadní indispozici: nejde o nic víc, ale ani o nic méně, než o politováníhodný nedostatek politické (a vůbec jakési "společenské") zkušenosti. Projevuje se v zatvrzele naivním, počtilém, ale i nebezpečném přání - v iluzi české politiky, českých programů, českých odbojů: konečně moci začít s čistým stolem, kdy všechno je řečeno a nic už není smlčeno, kdy spravedlnosti je učiněno zadost i za doby minulé, tedy pomstěni jsou pokud možno i naši předkové; všichni zrádci a zloduší jsou už mimo hru, vyloučení z národa...

x

Stále znovu a znovu propukají spory o základní otázky českých dějin, o to, co bylo či nebylo, a hlavně o to, co mělo a co nemělo být, a tedy nezřídka i pokusy "napravovat", odčiňovat ty či ony chyby či viny, ukazují, že jsme těmto dějinám dosud nedorostli. Ne že by byly tak velké, o to tu ostatně nejde. Malé, malicherné je stále naše vědomí o nich. Voláme po pravdě o dějinách, hledáme ji, ale jsme při tom všem příliš osobní: tu se cítíme ospravedlněni, tu zas napadeni. Nepřekážela by zaujatost, ale právě vztahovavčnost: řekněte, které téma, období je z tohoto hlediska neutrál-

ní? Neumíme (sebe nevyjímám) podívat se na naše dějiny s pokorou, totiž bez znásilňování, které chce za každou cenu najít především něčí chyby a viny - tím méně pak dokáže setrvat chvíli s otázkou, jsou-li to vlastně jen lidé, kteří dějiny dělají, kteří řídí světa běh.

Právě v souvislosti s Bílou horou napsal Josef Pekař tato málo tu slýchaná slova: "Jsu tragické viny, za něž nenesou odpovědnost jednotlivci, ani časově omezené doby, jsou příčinné souvislosti, které vyrážejí soudci z ruky mravní měřítko a dovolují jen - politovati..."

Stůl nebude nikdy docela čistý, tak jako docela čistí nejsou a nikdy nebudou ani lidé. Politika, která to vezme moudře na vědomí, bude však určitě čistší než politika idealistických vizionářů zleva i zprava, prahnoucích začít stavět cosi na zelené louce. Než zboří všechno to, co tam překáží, dojdou jim vize i ideály. Zapomenou, jak to vlastně mysleli. Poperou se o kořist z ruin toho starého, hnusného světa. A tak dále.

A to je, prosím, optimistická verze tohoto banálního, stále se však opakujícího příběhu. Starosvětský kavalír Josef Pekař měl o tom svou představu. Napsal přece: "Řeknete: revoluce! Vím jako historik, co dovede revoluce..."

Obávám se, že v tomto punktu víme dnes více než on.

I proto, že jsme jeho rad málo dbali. Také už ale nejsme takovými kavalíry.

Petr Taťoun

P o v z d e c h d u š i č e k

Byla láska
a pak ne,
zbyla vůně
kamene
Padal snížek,
pršelo,
teplo z knížek
zmizelo
Po zemi jsme
chodily,
srdíčka svý
rozbily

To se nám nezdálo,
přemejšlely jsme
Jak se to událo
už nevíme

T ř i k r á l o v é

V krčmě u kamen žár,
mlaskají karty
Na sněhu vržou boty
Už jdou, už jdou,
Pištec, Hadrář
a já

Co nepojíme, vypijem
co nepomilujem, vysníme
Však Pištec dobře ví,
i Hadrář zná,
jen já, jen já...

Písaři, říká mi Pištec,
my si jen tak hrajem,
jen ty doopravdy

Hadrář se usmívá -
Dojdi radši pro křen

Vrzají boty na sněhu
pro křen jdu jako pro něhu
Kdesi v dálce housličky,
mráz na ně drnká
Křením se

Jsme sami
Tiší jak sníh
pojíme klobásky s křenem
bílým jak vzpomněnky
na polích

Zabolí píseň jakási,
veršík si přisadí
Vždyť i radost
si občas zalaškuje
námi pomučená

Zas vržou boty na sněhu,
zas myslíváme na něhu
z krčmy vyhození,
Pištec, Hadrář
a já

N e c h o ě k e m n ě . . .

Nechoď ke mně se slovem
které není
Nechoď ke mně s radostí
co je bledá zoufalka a chřadne
Nechoď ke mně se smutkem
jemuž je vidět pod sukně

(ze sbírky V hospůdce za deště, Praha 1986)

PORUCHA ROVNOVÁHY

V Oxfordu za zimních měsíců neprší. Nemá na co, protože všechno je po oblaka pod vodou. Ani tvorové bez žáber se neudusí jen díky tomu, že ta houšť drobných kapek, jinde nevidaná, nemá dokonalou hustotu pevných látek. I Oxford v něčem nedosahuje vrcholu. Jeho vodní záplava vinou poměrné řídkosti neudrží nad hladinou.

Tak tomu bylo i ráno v polovině prosince 1968. Z hledisek britsky objektivních jsem na sklíčenost neměl právo. Starobylá a mnohostranně proslulá kolej mě pozvala k půlročnímu pobytu. Titul Research Guest, bádající host, nepatřil sice v místní hierarchii nejvyš, ale krom stravy a obydlí v milé, čisté, kupodivu suché věžní kobce jej provázelo kapesné a některé propustky, jež budily závist i mezi mými mimokolejnými anglickými přáteli. Hned tak každý nemůže zajít do druhé a třetí největší knihovny světa, v Oxfordu do Bodleian, v Londýně do knihovny a slavné i krásné čítárny Britského muzea. (V té první a všeshromažďující knihovně Kongresu Spojených států jsem to zatím nezkoušel.) Přitom jsem mohl bádát a nemusel. Nikdo mě ani diskrétně nekontroloval.

Ale byl jsem odjinud. Jakkoli často jsem "nice little, tight little island", pěkný a pevně uzavřený ostrůvek, navštívil už dřív, uvyknout vodním zimám nebyl čas. Krom toho v řečené době doma pobývali okupovaní přátelé a jiní blízcí.

Žil jsem si v samém středu školy velmi vysoké, hleděl toho užít skrze svou osobu k posile česky mluvící vzdělanosti a přitom mi bylo jako za školou. Česky subjektivní úzkost byla neodbytná.

Navíc se řečeného jitra zjevně necítili nejlíp ani někteří jiní.

Slibně jsem prvního ze všech blízko dveří do snídaňové jídelny spatřil sociologa práva Philipa. Byl mi nejvlídněji přátelským rádcem ohledně kolejního pobytu a vztahů k vynikajícím Fellows. Hned první jeho náповěď naznačovala podstatný rys kolejního a vůbec oxfordského chování. Nezdřav a neoslovuj, nejsi-li pozdraven a osloven. I v tom případě můžeš zůstat zticha, prostě neregistrovat, a neurazíš. Kdyby se tu všichni známí na setkání zdravili, uzdravili by se. Možná. Je třeba vycítit, kdy malé zvednutí ruky či "hello" je druhé straně vhod. Ne, racionálně se to podložit ne-

dá. Vše závisí na schopnosti patřit do této koleje, do Oxfordu, vůbec do Anglie.

A já ovšem znovu prokázal, že mi té schopnosti nepřebývá. V tu studeně akvarijní půl osmou ranní hodinu jsem zkusil užít antidepresiva jménem snaha o humor a vtip. Potěšeně jsem přítele oslovil:

- Dobré jitro, Philippe. Jižní kvadrangl jistě není pod vodou, že ne.

Netvrdím, že se vtip zdařil, ale na evropské pevnině nebo i na britských ostrovech mimo území této koleje by přítel zdravícímu příteli odpověděl. Možná vulgárně či velmi vulgárně, ale hlesl by. Do chodby v Collège englouti by vnikl vzduch komunikace. Philip, o patnáct let mladší plnoprávný Fellow, mi jen přidržel dveře, ať ke snídani vejdu před ním. Zůstal jsem pod vodou sám.

Nemám-li vypadat zcela bezduše a nevtipně, musím kvadrangly a kolej trochu vysvětlit. Při založení před polovinou tisíciletí se ten ústav jmenoval Všech duší zemřelých. Teď se mu říká All Souls. A skutečně polovina duší z těch asi čtyřiceti, jež jsem tam směl poznat, byla živá. Třetina pronikavě. Smysl pro členění na vrstvy a pro prestiž, součást toho, čemu jsem později sobě pro úlevu začal říkat náboženství úspěchu, tam přes vysoký inteligenční kvocient - nebo jeho vinou? - vládl víc než jinde. Týž Kenneth Tynan, který se svým doporučujícím dopisem o mé nedocentelné stipendium v All Souls přičinil jako jeden z hlavních, posměšně mi pak napsal, že jsem "v srdci britského establišmentu".

Nepřehánějme. Úplně celá politika konservativců a případných jejich vlád přece jen z All Souls nevyvěrá. Zbabělost intelektů tváří v tvář iracionalitě v lidech a kolem nich, neokonservativismus, naštěstí tehdy ještě nevyrašila. Ale i tak jsem Tynanovi zároveň s díkem vyjádřil lítost, že mě nevaroval včas.

Žádná vládnoucí vrstva, údajně socialistická ani právem zvaná konservativní, mi nepřipadá pro celek lidstva včetně mne dost přátelská. Té druhé v její britské podobě nelze ovšem nepřiznat, že na rozdíl od první ve všech jejích podobách zatím realizovaných umožňuje svobodě mysli skoro úplnou svobodu projevu, i když se vyskytují příslušnice a příslušníci toryismu, kteří jako by se v metodách centralisticky bezohledného vladařství hleděli poučit od konservativismu východního.

V All Souls se duch dobře vychovaného britského zaostalectví projevoval i jistými druhy a stupni napětí či rivalit mezi dvojí

tence oddělenou kastou. První bydlela kolem Jižního či též Předního kvadranglu. Druhá byla v některých jednotlivcích vědecky či povahově snad dokonce lepší, ale prostě jí poradní a výkonný sbor koleje y čele s Wardenem, jejím představeným, přidělil pokoje v oblasti kvadranglu Severního.

Ano, kvadrangl. Tak důsledně a neopakovatelně to existuje jen v All Souls. Yard či square, dvůr nebo nádvoří, na to nestačí. Přitom nejde o nic tajuplného. Je to jakýsi velmi úpravný minicampus. My akademici přece víme, o čem je řeč. Tráva, pískové cesty, stavby kolem.

Jenže v All Souls je něco navíc. Co stojí kolem Vstupního dvora, vzniklo v první polovině patnáctého století. Uvnitř zavedli ústřední topení a novodobě to zobytnili. Očividná podstata toho krásného vzoru jemně ciselovaného dávného konstruktivismu přitom zůstala zachována.

Severní dvůr tedy trpí pocitem méněcennosti jaksi důvodně. I viditelně. Dvouvěžatě se vypíná, prostorově i výškově je skoro trojnásobný, a kdyby po jeho jednom boku s důstojnou pokorou nestála půvabně perpendikulární Codringtonova knihovna, asi nejhezčí malá knihovna světa, jen by křičel, jak se po středověku architekti vzdalují od úkolu uchovávat i vnějšek světa ve tvaru lidsky potěšujícím a povzbudivém a míří k tomu, co ohromuje nebo už pouze vynáší. S čestnými a tím cennějšími i potlačovanějšími výjimkami.

Wren se ještě vyznal v proporcích i v možnostech jakoby humorně protifunkční zdobivosti, ale jeho pozdní žák Hawksmoor, původce oblasti Severního dvora, hleděl vyhrát nad prostým kouzlem Jižního hlučnými gesty.

Takže závist severanů vůči jižanům je aspoň zčásti jaksi omluvena prapůvodně estetickým motivem. Měl jsem ovšem krom Philipa i dalšího zasvětitel. Byl to drobný, pohyblivý, na všechno a na všechny zvědavý Wilson, dějepisec náboženských i politických sekt všech věků a končin. Byl i nepolapitelný. Přitočil se, vyzvěděl či prozradil a zase byl ten tam. U své práce v komůrce nad dvorem samozřejmě jen Severním. Na ten Vstupní byl ještě o rozhodující stupínek lidštější než Philip, i když ten ovšem lidský je velmi. Prostě je to v Oxfordu složité. Wilson to spíš zapletl víc. Napřed mi s nevinnou zlomyslností sdělil, proč ta slavná univerzita stojí v nejhorších vodotvorných močálech Anglie. Mnichům v Lincolnu se počátkem patnáctého století znelíbilo, jak přísně tamější biskup

dohlíží, aby krom neplodných zábav a řeholních povinností též pracovali na opisech vzdělaných děl, když už sami takových děl nejsou schopni, a odešli tedy co nejdál a právě do tohoto nevlídného povodí nejhornějšího toku Temže. Věděli totiž, že biskup krom přisnosti k jiným je i shovívavý, přinejmenším k sobě. Do bažin a dešťů po nich slídit nepůjde. Tolik o původu a místě jedné z největších univerzitních sláv světa. Ale Wilson věděl a prozradil i víc. Warden prý chová ve svém trezoru pořadník těch ze severu, kteří ho privátním listem či pokradnou ústní prosbou požádali, ať je umístí na jihu, jen co odtamtud některá duše odejde.

Ožehavý seznam supů. Krom ročních či dvouročních Visiting Fellows a podružných Research Guests, tak jako tak bydlících na severu, všichni praví Fellows jsou totiž doživotní a sídlí na jihu.

Já ovšem nebyl závistivým čekatelem, natož nedočkavcem. Zvláště ne vůči Philipovi, jižanovi po zásluze. Jitřním oslovením jsem jen chtěl říci, že v jeho prestižně vyšší oblasti jistě též mají lepší počasí. Nebo vůbec podnebí.

Nemusel ze spánku ke snídani plavat. Dalo se to zvládnout usilovnou chůzí s bradou vzhůru. U čaje, vejce a topinky s marmeládou však seděl čelem uvzatě dolů. Od opakovaného pokusu oslovit odrazoval.

Já tedy nad obdobou jeho snídaně snil o verneovské ponorce pro jednočlennou posádku. Plul jsem v ní via Temže, Kanál, Severní moře, Hamburk a Mělník pod Karlův most, že se pak vydám Nerudovou ulicí do Střešovic poptat se doma, jak to všechno vypadá.

Chvilí se zdálo, že dojdou a dovím se. Kolem bíle prostřené letištní plochy nejméně pro třicet lidí nás porůznu rozseto sedělo pouhých pět. Do řeči nebylo ani zbylým třem. Naštěstí. Patřili k exemplářům spíš snad odborně poutavým než lidsky lákavým.

Nejstarší z nich byl asi čtyřicetiletý obrýlený, vzpřímeně tenký, až příliš sebeovládavý nebo rovnou strnulý ekonom, jakoby uzamknutý do své nynější podoby faktem, že ještě není kancléřem pokladu čili ministrem financí. Jak to, že Británie bez jeho služeb ještě dýchá. Ale jinak to občas u večeře nebo s odpoledním čajem v ruce byl mile stručný a věcný člověk. Nemohl jsem ho výš dosadit. Jen jednou mi prozradil, jak mu maďarský kolega psal, že si Češi zkazili jinak zajímavou hospodářskou reformu mnoha hlasitými řečmi. V satelitech se musí potichu. Podívejte se na nás. Máme reformu a znovu nás už nepřepadli.

- Do you agree, Erbanek? oslovil mě na závěr podle kolejního pravidla jen příjmením (samozřejmě v jeho anglickém zvuku) a na odpověď nečekal.

Jen k jeho rampouchovitě rovným a tvrdým zádům jsem svedl říci, že i anglické dějiny včetně vztahů mezi ekonomikou a svobodou promluvy jsou jiné než jinde. Ať žijí Maďaři, ale dpat se to všechno u nás liší.

Neměl jsem jeho odchod za nezdvořilost. Přijal jsem jej jako další poučení o kolejních způsobech. Ale teď ráno, kdyby mě chtěl oslovit či se mi omluvit, asi bych zatvrzele užil práva mlčet. On ovšem viditelně nic takového nezamýšlel.

Spíš to hrozilo z úst překvapivě mlčícího proslulého vševěda a mluvky, věkem kolem třiceti a studiem matematika. Neomezoval se na svůj obor, jako ponechával bez hranic i chuť k jídlu a věhlasný smích. Bývalo to krátké, ale vydatné hromobití, v jehož prameni se nikdo nemohl mýlit. Amplionem té bouře nad Oxfordem byla matematikova široká ramena i vyčnělé břicho. Uvádíval dvěma či třemi takty toho zvuku své objevy pronášené pak hlasem nepřiměřeně pisklavým a provázené neoxfordsky rozmáchlými gesty dirigenta upozorňujícího spíš na sebe než na danou hudbu. Víme-li prý, že sny nejsou, jak chce Freud, srážkou libida s ranými a pubertálními zkušenostmi, ale in the final analysis, jak nikdy neopomněl do svých objevů vložit a jak by neuvyklého anglistu mohlo až ohromit (doslovně je to "dojdeme-li až k závěrečnému rozboru", ale jde o běžný idiom "koneckonců" či podobně), sny vždy byly a zůstanou chaotickými skládkami náhodných zážitků nezávislých na povaze i rozumu. Jedním polotaktem hromobití objev ukončoval. Někdo ze soucitnějších občas jen řekl: "Oh Timothy!" Ale on nad svými drobnými neúspěchy neuvažoval. Vystavoval se jejich nebezpečí novými a novými objevy in the final analysis. To jen dnes jako by ho bylo v hloubi noci a vody libido přiškrtilo nějakým nevyzpytatelným pocitem. Jako by u snídaně ani nebyl.

Pro většinu koleje a po svém i pro mne vystřelovalo jakési vzrušující jiskření i z mlčícího Michaela Prosta. Byl tu teď ráno nejmladší. Osmadvacet, víc ne. Protáhlejší lebku, vyšší čelo a zamýšlenější veliké modré oči se sotvakde opakují. Šla pověst kolejí i jinudy, že je to Hérakleitos, Aristoteles, Kant, Hegel, Russell přítomnosti a něco nad ně. Ještě se pátralo, nemá-li příliš blízko k Frankfurtské škole nebo k Husserlovi, ale třetí strana rozlišovatele kárala, že nechápou jeho originalitu. Tápavě jsem se dva-

krát kohosi zeptal, odkud lze jeho původnost vyčíst. Odpovědí mi byl vždy týž vyjevený zrak. Což to nechápu intuitivně či prostě jako samozřejmost prokázanou tím, že jako samozřejmost kolejí koluje? Potřetí jsem se neptal. Ale nečekaně mě kouzelný Michael oslovil jednoho navečera na horní chodbě severonádvořního dvojevěží, když jsem se, chatrně zavínut do prostěradla a ještě mokrý, polozmrzle a uspěchaně vracel z kobky s vanou (ne, koupelnou Severní kvadrangl poctěn nebyl) do vyhrátější kobky své.

- Tell me, 'rbanek. Je vůbec v češtině nějaký filozof?

- Zeptej se, Proste, Jacobsae, vydrkotal jsem a ukazoval na svůj mokrý obal, že mi nedovoluje setrvat v peripatetickém rozjímání.

Ale Michael skutečně byl přinejmenším svérázný. Jacobs krom toho, že patřil mezi nejstarší z Fellows, byl nejen vynikajícím dějepiscem pozdního středověku a zvláště reformačních hnutí, ale dal se i zahrnout do staré školy výjimečně znalých, přísný i uvnitř laskavých badatelů a učitelů v jedné osobě, pokud ta škola není pozdním snem a zašlém zlatém věku. Já Jacobse vídal, měl ho rád a budil mou úctu. Michael Prost jinak. Odmítl můj odkaz:

- Co má reformace společného s filozofií?

- Nemáš-li ráč reformaci, Proste, zdvořile jsem se třásl před mladičkým geniálním zástupcem hostitelů, postupme do časů začínající protireformace. Sem na ostrov našťěstí nepronikla. Zato sem byli pozváni její stateční odpůrci. Cromwellovi rádci ohledně místní ústavy a pedagogiky, Hartlib, Dury, Comenius. Ten třetí je Komenský z Moravy. Říká ti to něco? Pobyli na ostrově rok a zase šli. Přes sklony předělávat lidi a společnost to byli příliš pocitiví filozofové, aby se dali ovlivnit mocenskými sklony politiků.

- Pansofie je pěkná kuriozita, pousmála se dlouhá tvář, ale uznáš --- Takže česká filozofie není žádná?

- Kdo chce vědět, doví se, Proste, nahněval mě směrem k mé lepší přirozenosti a odklusal jsem úzkým točitým schodištěm do své věžní kobky.

- To je zajímavá myšlenka, jsi v právu, jsi v právu, bylo za mnou slyšet.

Že by rázné lidské jednání účinkovalo proti zkamenělým řádům koleje i proti některým skoro patologickým psychikám? říkal jsem si pak za holení před večeří u High Table v podivuhodné a div ne katedrální hlavní dvoraně.

Je fakt, že se genius Prost neurazil. Několikrát od té doby

na mne promluvil, ale filozofii jsme už neprobírali. Teď tu seděl u snídaně velmi pokojně. Jako by svět kolem ani nebyl. Jako by se však ani nepohybovala jeho uznaně nadřazená mysl.

Mnoho minut v tom hlubokovodním plavidle s nádherným, drobně čtverečkovaným velikým oknem do oxfordského podmoří trvalo skoro léčivé ticho, ale "nemohlo to mít dlouhé trvání". Anglie, Oxford, All Souls jsou ohledně lidských myslí ve světě jako celku velmi přesný, střídmy, skoro nepřekonatelný pravzor. I ohledně chování. Otevřely se dveře, jimiž jsme před chvilkou vešli, a podpalubí ztichle podmořského člunu se náhle zaplnilo hlasem, krokem, sporně ctihodným duchem dalšího uchazeče o snídani.

Uchazeč je chybný termín. Byl proti nám pěti jediným oprávněným uživatelem kolejních výhod. Rowse. Fellow od nepaměti navždy. Civilněji a kontinentálně profesor A. L. Rowse, autor četných studií o Shakespearovi a vůbec alžbětínských dějinách a literatuře. Pomáhal mi za mého pronikání trochu blíže k Shakespearovi a k jeho časům, když mě K. a K. a později jiní pověřili Shakespeara překládat. Vážil jsem si zvláště jeho koncízních antologií z autorů, kteří za Shakespeara psali prózou deníky či vzpomínky. Posilovalo mě to v mém pomyšlení, že Shakespeare není odloučený nadbásník, ale rovnostář, který chce být co nejpříměji vyrozuměn všemi vrstvami, povahami a stupni vzdělání. Za dvou stručných setkání v koleji jsem mu sdělil svou vděčnost.

- Vy myslíte, Erbanek, že mi rozumíte? zeptal se mě při druhé příležitosti.

Mrzelo mě to a svěřil jsem se příteli Philipovi. Ten se zasmál:

- Copak nechápeš? Je to zakomplexovaný uchazeč o pocty. Ani Nobelova cena mu nebude stačit. Hojí se na všech, s kterými se kdy setká.

Ale před vylíčením Rowseho vstupu do snídaňové dvorany je třeba ještě jedné zmínky. Univerzity mají dvě strany, učitele a žáky. Smyslem univerzit snad nade vše je získat si nedozrálé studenty a právě v citlivém čase dozrávání jim vpravit schopnost sebevzdělávání a metody té činnosti. Koncem šedesátých let, pro některé kouty světa skoro šťastných, v USA, v Británii a zvláště v Paříži a okolí vzešel skoro hrůzný rozpor mezi univerzitními panstvy, jež měla svůj úkol převážně za rozkazovací a memorisační, a žactvem, kterému se zachtělo účastnit se rozhodování o tom, čemu má být vyučováno. Dozvuky pařížských vzpour samozřejmě se zpožděním zazněly ře-

čeného prosince právě i v nedobytném Oxfordu.

Dva dny před podmořským jitem jsem se zadními vrátky vedle oné krásné Codringtonovy knihovny za pomoci duralové lehkého klíče chtěl vrátit do své věžní komůrky, ale tu mě obklopila stávková hlídka.

Jak chci obhájit, že mám klíč od All Souls, kde se žije nepoměrně vysoko nad britský průměr. Jeden steward na dva Fellows, francouzský kuchař, žádni studenti základních stupňů. Jen postgraduálové. Hlouček, samozřejmě čtyři chlapi a jen jedna přívětivá dívka, na mne neútočil. Opravdu se jen tázal. Za deset minut bylo přátelsky skončeno. Proč by jedna z třiceti či kolika oxfordských kolejí nemohla tiše a pokojně sloužit právě těm nadstudijním studentům? Jistě sami ze zkušenosti vědí, že prostředí tvořené začínajícími žáky vyššího studiu nesvědčí. Navíc ovšem ten hlouček z mé spíše čtenářsky poučené než rozmlouvací angličtiny vyrozuměl, že hostuji. Se zájmem se vyptali a vpustili mě dovnitř.

Kolega Rowse byl ovšem kdosi jiný. Ještě si nenalil čaj a nevybral správné vejce a už hlučel.

- Přepočítali se. A já to kancléři univerzity ještě dnes řeknu. Býval jsem labourista či možná ještě jsem. Některé stávky jsem podporoval. Ale student buď ať studuje nebo jde. Řeknu kancléři: prásknout bičem je třeba, drahý pane. Jinak nám drzí spratci budou určovat, co chtějí vědět o světě. To je přece naše věc, co jim povíme.

Neslídil jsem, co Rowse právě dělá, ale zdálo se, že jeho odmlku zavinilo jakési drobné nedopatření. Přelil čaj, mezi prsty se mu rozmáčklo vejce uvařené jen na měkko, zapochyboval o naprosté oprávněnosti své nadřazenosti nad studenty. Možná že na něj stejně shovívavě nahlíželo i pět ostatních u snídaňového letiště. Ale jen co přisedl, hlučel dál:

- Novináři zrovna tak. Chátra. Včera jsem se vrátil z Leicesteru. Přednášel jsem o Shakespearovi. A víte, co Leicester Evening Standard napsal? Rowse je si jist, že Shakespeare byl katolík. Velkými titulky na první stránce. Nejsem si jist, ale myslím, že asi ano. Dokáže to žurnalista rozeznat? Nikdy. Jsou to drzí spratci.

Nikdo nereagoval. Filozof, ekonom, matematik, drahocenný Philip ani já. Ticho nebývá rozhovovatelem rétorů, ale Rowse byl svůj vlastní případ. Cosi ho ovšem pohnulo užít rétorického diminuenta a pianissima.

- Myslím, že musím toho novináře žalovat. Ano, budu. Ale po-

mozte mi, přátelé. Je tu věc Československa. Ano, vážím si Angličanů dojatých osudem těch nešťastných patnácti miliónů. Skoro bych se styděl být Angličanem, kdybychom všichni dojati nebyli. Ale uvažujme. Uvažujme! Svět je rozdělen. Tam vládnou oni, tady my. Proboha, rozum do hrsti, dojatí Angličané! Svět je rozdělen rovnovážně. Jestliže se Čechům zachce svévolně porušit řád a rovnováhu na sovětské straně, my na to nemáme čím odpovědět. Bude svět zba-
ven rovnováhy vůbec. Zanikne.

Rowse dokončil promluvu a dlabal ve vejci. Bylo mi smutněji než o tři minuty dřív nad labouristou uvažujícím rowseovským způsobem. Též Philip se probral ze své deprese a nápadnými pohyby hlavy směrem k Rowsemu jej hleděl upozornit, že u letiště sedí příslušník okupované středoevropské minority.

Až náhle Rowse, přece jen vzdělanec a dokonce i člověk, od vejce vzhlédl v mou stranu.

- Ale jistě, jistě. Máte nárok na svobodu stejně jako my. Jenže jak uchovat rovnost sil. Vy ne, vy ne, prosím, ale někdo obětován být musí.

- Musí? ze všech jediný se tiše nad posledním soustem snídaně zeptal Philip.

Filozof valil nádherné modré oči do přítmi. Tlustý matematik si nerozpačitě šel pro další vejce se šunkou. Ekonom si nechával své pro sebe. Já asi až přehnaně odpouštěl. Za co kdo z nich může, včetně učeného hlupáka Rowse. Jak jinak. Na jedné straně otroci. Na druhé straně si po jejich hřbetech tančí svobodná společnost. Jak vynikající uspořádání, pro Oxford i jiné ostrovy.

Ale co teď, skoro o dvacet let později. Náhle se nám k bouřlivému rozkvětu chce osvobodit samo centrum východní říše. Rowse, poraď. Zanikne svět vinou větší svobody myslí a projevu i na straně, která jí neuvykla? Čemu se tedy za svobody naučil svět svobodě zvyklý! Hlavně že tentokrát za to nemůžeme my.

- - - - -

Za velkolepě přátelskou pozornost připisuje Ivanu Klímovi
v březnu 1987

Z d e n ě k U r b á n e k

350

TAO

Ruksak mi někdo vyhodil ze zavazadlového prostoru do bláta a nechal ho tam ležet. Nabrala jsem do ruky sníh a drhla šušťákovinu, až se promáčela dovnitř. Popadla jsem ruksak a hodila si ho na záda, když jsem ji zahlédla. "ěla obličej těch, které si už nepouštím do pokoje, nemohu už poslouchat jak s pečlivostí bez míry pečují o své tělo a duši / to , má milá, souvisí!/, jak na sobě pracují, celý den nervózní, jestli usnou, až neusnou a druhý den jsou nervózní, že nespaly. Jak sběhaly celé město, než dostaly to nejzdravější a jak cvičí ásánu na krásu: propřetou v dřepu ruce kolenem, rukama si roztahují vrásky na obličeji a v duchu si pořád opakují: jsem krásná, až jsou. Vypadají jako krabi. Pořád si opakují také jsem ušlechtilá a jsou, jsem šťastná a jsou. Kdyby se jen očkem zahlédly, musely by se oběsit.

Chtěla jsem už utíkat, když té paní upadla kolečka. Taška stála ve špinavém sněhu na naprávách a kolečka držela paní v ruce a tence se ptala co si teď počne. Popadla jsem tašku a ona za mnou volala: počkejte na mě, vy jste ale hodná. Já ale nechtěla být hodná, měla to zato, že mi někdo hodil batoh do bláta. Chtěla jsem být sama a jít rychle. Vždycky , když nesu něco těžkého, pospíchám. Nechám tašku za dveřmi ubytovny a zmizím do pokoje, kde jsem s jednou, jejíž ruka hřeje jako kamínka. Doplňuje mou uprázdněnou misku až jsme v rovnováze, jazýček klouže po ostří, ale neřízne se. "eucedí ani kapku krve.

Kolikátý den už se rozhlížím po jaru, ale mráz suzuje krajinu, rozběhlí zajíci zanechávají po sobě ve sněhu otisky, zmrzlí ušáci panáčkují co skok to panáček do všech stran a voda bublá pod lede v bílých bublinách. Poslední mráz této, možná už poslední zimy.

Paní, která mi pomohla s taškou si mne najde, za dobrý skutek dobré slovo, skrčím se pod peřinou když zaklepe a vejde. ~~Žitkost~~ Hořkost života je v ní zapečená jako tvaroh v buchtě, navrch je pocukrovaná třtinovým cukrem, protože řepný je jed. Láska se nemá přislažovat cukrem, praví staré čínské přísloví a má se pít vřelá. Vděčnost mne nemine, i když skutek po ní nevolá. Tolik si přeji být sama s rukou té druhé na páteři, rovné palmě s uzlem bolesti mezi lopatkami. Její ruka je tak horká, že se za chvíli začnu pálit.

Láska má vonět po květech, říká ještě starý Číňan. Z plamene svíčky v rohu pokoje, kam zírám, vylézají šikooci, jsou malí, je jich hodně a mají jen jedno společné tao.

- Ni chao, bu chao, pozdravím je a oni skandují:

- Wuo men chao, že se mají dobře.

A paní si sedá ke mně na postel, hodní lidé lezou člověku až do postele a jejich jak Číňanů. Nechte mne, volám, mám strašnou nemoc z nešmoty, z dobroty, jež vychýlí kyvadlo, které potom prudce překmitne a tam ve tmě trvá několikrát déle. Každá radost znamená bolest, radost je snad jen chvílková nepřítomnost bolesti, ať je tu raději oboje pořád a zároveň, jedna stopa ve sněhu s otiskem vlastního těla v běhu ke smrti, jen jedna stopa je má. Ten, kdo jde se mnou mne vede a toho prosím, ať mne nečává Číňanům ani vlkům. Jedno lví zařvání v ledové pustině, vyceněné zuby a jazyk z huby ven, to člověka zahřeje a skřivan v horizontu si vrsne a zmrzne. Ale ona pořád sedí v nohou mé postele, nešťastný ročník jednadva-
ce říká trpkými ústky:

- Já neužila v životě nic, ale vyjste cestovala, byla jste v Japonsku, že jste se jich nebála, vždyť vás mohli mučit. Můj muž je také ročník jednadvaacet, ale byl aspoň totálně nasazený a já nebyla ani to. Já měla být nasazená v Innsbrucku nebo ve Vídni, už jsem měla sbalíno, ale maminka mne nepustila. Můj muž má na to tak

krásné vzpomínky, že když se sejde se svou sestrou Růženkou na nic jiného raději nevzpomínají. Povídají si o tom hodiny a já jim třeba závidím. Můj muž povídá, že byl vždycky nejšťastnější, když byl nálet, protože pak vždycky dostali k lahvičku marmelády, nebo zvýšený příděl cukru, aby měli dobrý nervy. Můj muž říká, že kdyby byl znovu mladý, dal by se zas totálně nasadit i s Růženkou, jak ty nálety měl rád a já seděla celý protektorát v zatemnění. Co je to za život, řekněte mi. Zatemnění a pak rovnou do hrobu.

A já neříkám nic, jen se ^vrohu postele napřimuju, protože ta paní mi přišla říct pravdu svého života při které padám střemhlav do zasneženého pole, umrzlá hrudka, po níž nezbyde na nebi ani stín.

- A teď jdu krait skřivánky, řekne paní a zchrastí něčím v igelitovém pytli.

-Kde jste je viděla? Já prošla pole i louky a neviděla jsem ani jediného.

-Sedí tam na cestě, řekne a zpěje se trpkými ústky z roku jednadvacet. Chudáci. Když je cesta rozmrzlá, posedají si na asfalt a tam se zahřejí, ale cesty jsou pořád zapadané sněhem, tak kam si mají sednout? Nesu jim mastné drobečky, oni si mastnotu přemění na teplo a nezmrznou.

Jak se pořád pletu, jak se motám s cizí teplou rukou na rameni. Do konce týdne pak nacházím všude na cestách a na silnicích mastné drobky, oni si mastnotu přemění na teplo, jenže je nesezobalí. Nikde ani skřivánek, zato potkávám hodně hodných lidí, kteří o sobě všechno říkají.

Slunce hřeje, pámbu mi přeje.

Na cestě v šese potkám jednoho mrazivého slunečného dne někoho, kdo mlčí. Dívá se na mne velikýma modrýma očima, prosvěcuje mne, ukládá do mne bílé světlo jako zárodek do vejce. Usmívá se na mne úsměvem, kterým dáváme za pravdu bláznům. Teplýma rukama mi obje-

de hlavu i tělo a já vím, že se mi nemůže už nic stát, když takový ~~zma-~~
 chodí ~~práskem~~ po lese a jdeme kus cesty spolu a neříkáme nic, pro-
 tože oba pozorujeme stíny běžících zajíců a jak liška ocasem stopy
 zametá, bílé bubliny pod ledem a mrtví skřivánci zpívají v nás a to
 je dech boží v člověku. Nádech a výdech a zas je jaro. A dobrá
 paní jde kolem nás krait živé, rozhazuje drobky po cestách a s
 prstem vztyčeným k nebi a s očima, které dávají za pravdu bláznům,
 praví:

«Příroda, krásná, krutá!

^ ještě jeden blázen prohazuje lopatou cestu parkem, pracu-
 je celý den bez svetrů, protože ho hřeje dobře vykonané dílo a to,
 že prohazuje cestu bohům, aby zas mohli chodit mezi lidmi. Kdysi
 chodívali, ale potom se zklelí do lidí a ti je pořád nemohou
 najít, protože hledají sami sebe v druhých, na nebi, pod zemí
 a ve vodě.

A když ten člověk prohází cestu a stane na konci, přijede
 sněžný pluh a hravě cestu projede a rozšíří a člověk strojem zni-
 cotnělý pozoruje zkázu skutku, ale já mu řeknu, že pořád vidím
 jeho úzkou cestu a slíbím, že po ní budou chodit bohové, paní
 s igelitovým pytlem a ten druhý, který pořád kráčí se mnou. ~~práskem~~
 Podrží me, když mám závrať z radosti, která nepřestává.

Hurry up please its time, praví mi Eliot z hlavy do srdce.

112

Č t v r t ý v í t a ě

Mezinárodní jet roloval zvolna k letištní hale. Po nedokončeném půlobratu zastavil bokem k výchozímu tunelu a svištivý řev motorů zmlkl. V okamžiku, kdy byly k trupu letadla přistaveny schody, zalovil Viktor Vrhel v brašně, kterou měl pověšenou na řemení přes rameno, a nahmatal dalekohled. Stál sice na vyhlídkové rampě přímo nad ústím proskleného tunelu, ale prvotřídní triedr náležel k jeho pracovnímu vybavení, které vždy nosil s sebou.

"Zdravím tě, Čtvrtý," ozvalo se za ním. "Nevěděl jsem, že je dneska nějaká akce."

Vrhel se ohlédl. Viděl za sebou muže prostřední postavy, rozložitého v ramenou, s nevýrazným obličejem. Znal ho od vidění, věděl, že je od Sledu, ale na jeho jméno si nevzpomínal. Možná, že mu nikdy ani nebyl představen, jejich styky vymezovala pouze spolupráce obou složek.

"Dnes není žádná akce," řekl Vrhel a zaváhal, zda má vytáhnout svůj triedr.

"Snad tu nejsi soukromě? To by byla bezmála profesionální deformace," zasmál se sledovač.

Viktor Vrhel zachovával k příslušníkům Sledu odstup, zastával názor, že čím méně toho vědí, tím lépe. Ve svém postavení mohl nějakého řadového sledovače skoro úplně ignorovat. Místo odpovědi vytáhl triedr a zaměřil ho na schůdky, po nichž už sestupovali první cestující.

"Mimochodem, s těmi deformacemi," ztišil hlas sledovač. "Víš, že generál už vůbec neslyší? Je hluchý jako peň. Říká se, že tak dlouho poslouchal příkazy, až ztratil sluch. A teď jedná už jen podle toho, jak si myslí, že by ty příkazy měly znít. To jsme to dopracovali."

Jeho familiární tón Vrhela popudil. Pracoval v hnutí tak dlouho, že znal praktiky Sledu dopodrobna. Účastnil se často pracovních porad a sezení, která nakonec vyústila v pitku, a pak uvolněný tok hovoru zabíhal až k

indiskrecím o osobnostech nejvyššího vedení, k anekdotám, které se o nich šířily mezi prostým lidem, k tématům přinejmenším ožehavým. Provokovat takové situace náleželo k úkolům Sledu, přirozeně byly magnetofonovány nejen reakce vyslychaného, ale i iniciátora a v podstatě byli oba jen vyslychání vyšší kontrolou, jejíž pozdější rozbor putoval potom výš a výš, až k vedoucím místům. Možná, že tam tyto materiály sloužily k obveselení při setkáních v nejužším kruhu, možná, že byly využívány k jiným účelům. Stávalo se, že dobrá anekdota vynesla autorovi i ministerské křeslo, doba trpěla nedostatkem humoru. Viktor Vrhel však netoužil po vyšší funkci, a tak nikdy neriskoval. Ze zásady se držel zpátky, pokud možno mlčel a dbal na patřičný odstup.

"Jsi zde služebně, kolego?" otázal se koutkem úst, neoddaluje dalekohled od očí.

"Ovšem, Čtvrtý, jako vždy. Tady je moje pracoviště," řekl sledovač.

"Máš nějaké speciální zaměření?"

"Ne, kolego Čtvrtý, pro dnešek ne," odpověděl s rozpaky sledovač.

"Pak si jsi po své práci," uzavřel odměřeně Vrhel. "Každý z nás má své povinnosti."

"Rozumím. Zdravím tě, Čtvrtý," zachraptěl poslušně sledovač.

Vrhel se ještě přesvědčil, že skutečně odchází, a pak se plně soustředil na svůj dalekohled. Přibližoval mu tváře cestujících tak dokonale, jako kdyby defilovali přímo před ním na dosah, mohl zaznamenat každou podrobnost, vrásky, uši, zuby, barvu očí. Míjeli zprava doleva, muži a ženy, různého věku, nezajímavé lhostejné jednotky.

A pak náhle zatajil dech. Z temného otvoru nad schody vystoupil muž, kterého očekával. V radostném pohnutí hleděl Viktor Vrhel do jeho chlapeckého obličeje, širokého a silného, složeného z výrazných jednotlivostí, vnímal jeho celkový výraz, dojímal ho známý mírný úsměv, zdůrazňující sebevědomí velké osobnosti. Muž byl oblečen v bílých přílehavých kalhotách, kostkované košili a kovbojské kazajce

s nezapnutými ohrnutými manžetami.

"Johnny!" zaječel opodál nějaký dívčí hlas a po něm hlasité opakování toho výkřiku jako znásobená ozvěna:

"Johnny! Johnny!"

Vrhel pohlédl tím směrem. Asi stohlavá skupina mládeže v modrých oblečcích vpravo na rampě freneticky skandovala to slavné jméno, hvízdala a mávala na pozdrav. Jako profesionální vítač Vrhel určil intenzitu jejich aktivity na čtrnáct až patnáct set jednotek. Obdivuhodná výkonnost, avšak pouze emocionální projev, byla to prostě amatérská grupa bez organizace, bez cílevědomého usměrnění, a vyžívala se samoučelně, podobně jako diváci na kopané. S jeho oborem měla jen vnějškovou příbuznost, vítačská profese byla jiné podstaty. Vrhel podvědomě prolétl očima celou tampu, obsazenou hloučky čumilů, ale muže ze Sledu neviděl. Vzápětí si uvědomil, že osobní přítomnost sledovače je zbytečná, mezi tou stohlavou skupinou fanoušků byla určitě třetina spolupracovníků Sledu, většinou asi také amatérů, nanejvýš snad pár na půl úvazku, rozhodně však dostačující počet pro potřebnou registraci. Shledal, že je zbytečné, aby se věci dál zabýval.

Zaměřil pozornost na svého favorita. Viděl, že Johnny zaslechl mohutný ryk party těch mladých, sňal s hlavy stetson perlové barvy a zamával jím na pozdrav. Úsměv v jeho lví tváři se prohloubil, odhalil jeho bílý, dravčí chrup. Ano, teď teprve to byl Johnny Grey, tak jak si ho Vrhel pamatoval z obrázku. Tu fotografii musel kdysi pro jistotu spálit, když vývoj hnutí na své klikotavé pouti nabral nebezpečnou zatačku, obětoval ji s bolestí, ale podobu svého idolu si vryl tím hlouběji do paměti. A stejně tak si dodnes pamatoval i jeho písně, seznamoval se s nimi s jistým, někdy dokonce značným rizikem, ale v tomto případě, a asi v jediném, neváhal riziko podstoupit. Naučil se jejich slova a z potajmu získaných překladů znal obsah každé, kterou se mu podařilo ukořistit. Uchvacovaly ho, vyprávěly o jízdě na koni volnými pláněmi, o nocích u táborových ohňů, o trpkém údělu psanců a o láskách k malým světlovlasým dív-

kám. Tehdy byl ovšem ještě mladý a začínající pracovník, stoupal nahoru pomalu a těžce, musel zachovávat obezřetnost, nezavdat příčinu k nejmenšímu podezření, nenechat se přistihnout pro nějakou slabost, třeba i pro oblibu nedoporučených písniček.

Dnes by si ovšem mohl klidně dovolit přehrávat Johnnyho songy na plné pecky a nechat povalovat jakékoliv desky volně na stole, jednak dosáhl pevného a vysokého postavení v kastě, jednak se změnila doba, ale nestál o to, zlhostejněl nejen ke svým láskám z mládí. Dalo by se říci, že dnes už vlastně nestál o nic, jestliže uvažoval někdy o tom, co by si přál ať už mít či prožít, nepřipadal na nic kloudného. Vykonával svou práci přesně a dobře, to už byla záležitost rutiny, a jinak netoužil po ničem. Když budoval svou kariéru, od příležitostného dobrovolného vítače na počátku, přes postavení vítače na půl úvazku a vítače z povolání, přes desátníka, setníka až k vedoucímu sekce, vždy měl před sebou nějaký vyšší cíl. I později, když se vypracovával od šéfa desáté sekce, ale nyníjší čtvrtá byla jeho osobním vrcholem, byl pouze selfmademan a jako bývalý zedník nemohl postoupit na některé z prvních tří míst, zastávaných graduovanými a odborně vyškolenými kolegy, byť i mladšími a méně zasloužilými, přesně vzato ne že by nemohl, naopak byl nucen bránit se proti tlaku, aby studoval a zvýšil si kvalifikaci, on průběžně prostě dospěl tak daleko, že nechtěl. A tak jako neměl žádné náklonnosti ani vztahy, necítil závist a nezazlíval těm mladým, že ho přeskočili. Byl Čtvrtý vítač a cítil se svobodný. Tak svobodný, že si dovolil přepych sentimentu a jel z vlastního rozhodnutí na letištiě podívat se na přílet Johnny Greye, pozoroval teě dění kolem a broukal si potichu melodii Písně osamělého jezdce.

Johnny, následován suitou doprovodu, sestoupil meztím ze schodů a zamířil k nejbližšímu turniketmu. Ještě naposledy zamával obdivovatelům širokým sombrerem, a když ústí vchodu vsáкло celou skupinu, Vrhel zastrčil triedr do brašny a obrátil se k odchodu. Rychle přešel po rampě,

seběhl k parkovišti a vyhledal svůj vůz. Řidič spal, musel zaklepat na okénko, aby ho vzbudil.

"Na sekci," přikázal Vrhel, když zaujal své místo na zadním sedadle.

Černá vládní limuzína vyrazila hladce a rychle z prostoru parkoviště na příjezdovou silnici, po chvíli zabočila na výpadovku a vmísila se do proudu vozidel. Kličkováním v jízdnicích předjížděl silný vůz nákladáky, autobusy i osobní auta běžných značek. Výpadovka na obvodu města navazovala na Vítací třídu, kde každý kandelábr věnčila vlajkosláva. Praporky visely splihlé, mnohde potrhané a jejich původně jasná, suříková barva vlivem počasí vyšisovala do starorůžového odstínu. Základem hnutí a celého systému byla zásada permanentní radosti, pořád bylo co oslavovat, a v čilých mezinárodních stycích neustále přijížděli a odjížděli významní zahraniční delegáti. Nemělo tudíž smysl, a ani nebylo technicky proveditelné, aby se vlajkosláva skoro každý den snímala a navěšovala, nechávala se jednoduše průběžně viset a příležitostně byla vyměněna jednorázově. Od poslední inovace však zřejmě spadlo mnoho dešťů.

"Zitřejší akce zorganizována," hlásila sekretářka, když Vrhel zasedl ve své kanceláři. "Je to malá akce v normě V-tři, pouze v letištním areálu. Požadavek tří set jednotek z každé sekce, zajišťován vítači z povolání, přímé vedení tři první setníci. Doprava na místo hromadná, hlášení vám podají setníci hodinu před příletem návštěvy na stanovišti, to jest v šest hodin ráno, kolego Čtvrtý."

"To je dost brzy," poznamenal Vrhel. "Kdo to vlastně má přiletět?"

"Delegace spřáteleného státu z černé Afriky, nebo nepřátelského? Nevím, nějak jsem pozapomněla," přiznala sekretářka. "Moment, hned se podívám."

"Není třeba, to nespadá do naší kompetence," mávnul rukou Vrhel.

"Prosím, kolego Čtvrtý. Jde o měď a cín," pokračo-

vala sekretářka. "Pro večerní rozptýlení hostů uvedeno do pohotovosti padesát jednotek, třicet blondýn, patnáct tizián a pět pelmel pro všechny případy. Deset procent rezervy."

"Proč celý kontingent jenom od nás?" namítl Vrhel.

"Nemáme splněný plán, šéfe. Dozor si vezmu sama."

"Dobře," přikývl Vrhel. "Dohlédněte, aby plán v tomto směru plnily rovnoměrně i ostatní sekce."

"Ovšem, kolego Čtvrtý," usmála se sekretářka. "Mohuli však něco podotknout, tak tento úsek činnosti naší sekce je hodnocen velmi vysoko. Inu, stará poctivá škola."

"V pořádku," řekl Vrhel bezvýrazně a změnil téma: "Jak to vypadá s naším návrhem na inovaci výzdoby? Zjistil jsem na trase vážné nedostatky, hlavně v prostoru Vítací třídy."

"Návrh zůstává bez odpovědi i přes několik urgencí," informovala sekretářka a pak dodala šeptem: "Slyšela jsem, že není dost prostředků, šéfe."

"Cože?" pohlédl na ni Vrhel překvapeně. "Že by nebyly peníze na pár metrů hadrů?"

"Látka by snad ještě byla, ale došly zásoby minia," sdělovala sekretářka. "A nejsou valuty na dovoz za zahraňčí. Vy to snad ani nepozorujete, šéfe, ale to byste se divil, co všechno v poslední době není. Zdá se, že zase jednou procházíme jakousi krizovou situací."

Vrhel okamžik uvažoval, co znamenají její slova. Donedávna této staré spolubojovnici z počátku hnutí plně důvěřoval. Nevadilo mu, že je nepohledná, jakoby pořád ušmudlaná a že mívá často ze nehty smutek, oceňoval její spolehlivost a výkonnost. Že by začala pracovat pro Sled a zkouší ho? Vyloučené to nebylo, Sled angažoval stále víc lidí, odhadoval, že už brzy bude dosaženo onoho ideálního stavu, kdy každý by měl svého vlastního sledovače.

"Ať tak či tak, urgujte vyřízení návrhu znovu, kolegyně," uzavřel celou záležitost, sáhl po diáři a chvíli listoval v tom tlustém svazku, jehož stránky by pojaly nezkrácený přetisk příběhů Dona Quijota. "Dnes večer má

v hale koncert jakýsi Grey. Zajistěte mi jednu vstupenku."

Záznamník sekretářky byl sice o polovinu slabší, zato však jednou tak opotřebovaný. Když ho otevřela, vypadlo několik uvolněných listů na zem.

"Promiňte, šéfe," řekl, když posbírala a seřadila vypadlé stránky. "Ten koncert je dávno vyprodán. Bylo by to možné jen ze služebních důvodů kastové rezervy."

"Jak jinak?" opáčil Vrhel. "Ať mi lístek doručí služba během odpoledne, budu pracovat doma."

"To je vše, kolego Čtvrtý?" sklapla sekretářka záznamník, do něhož zapsala příkaz.

"Pro dnešek vše, Děkuji, kolegyně," propustil ji Vrhel.

Když za sekretářkou zapadly tapetované dveře, přehrábl se stohem listin, které se před ním kupily na stole. Byla to běžná hlášení, svodky a dotazníky podorganizací, ale také nepříjemné stížnosti a žádosti osobního rázu. Hlavně těch žádostí byla záplava, ta jednotka potřebovala to, ta ono, přímluvu, protekci, vyšší zařazení, podporu, a to ještě ona halda spisů představovala slabší polovinu došlé korespondence, protože udavačské dopisy byly automaticky předávány k vyřízení Sledu. Tuto sekčně příslušnou agendu vyřizoval Vrhel doma. Z deníků a týdeníků na vedlejší hromádce si vybral ilustrovaný sportovní magazín a sáhl po služebním kufříku. Kufřík byl zhotoven z kovového neprůstřelného materiálu a měl zámky na číslicový kód. Když ho chtěl otevřít, zjistil, že zase zapomněl trojčíslí, jak se mu v poslední době často stávalo. Položil kufřík naplocho na stolní desku a vztekle, oběma pěstmi najednou, praštil do zámku. Víko s cvaknutím odskočilo, uklidněn vložil dovnitř spisy, sportovní magazín a osobní brašnu a rozvažoval, jaký kód zvolit, aby se lehce pamatoval. U každého zámku tři číselníky, dá tedy tři trojky, rozhodl se, načež si vzpomněl, že to tak měl naštelované už předtím, třistatřicet stříbrných stříkaček. Tím líp, pomyslil si, seřídil heslo a kufřík zavřel. V okamžiku, kdy uchopil držadlo a vykročil k odchodu, zazvonil telefon. Zamračil se, koho mu

to, k čertu, sekretariát teď přepíná? Už dávno neměl čas na malichernosti, na obyčejné jednotky, ani zájem o mimoslužební hovory. Položil přenosný sejf na stůl a zvedl sluchátko.

"Čtvrtý," ohlásil se strohým hlasem.

"Zdravím tě, Viktoro, tady Osmý," ozvalo se ze sluchátka. "Přijdeš na večerní přípravku?"

"Buď zdrav, Osmý," řekl Vrhel o poznání srdečněji. "Rád tě zase po čase slyším. Večer ale nepřijdu, mám nějakou práci."

"To by bylo škoda. Přípravka bude zajímavá, tentokrát mimořádně. Dodali nám výborný materiál, asi velmi tvárný."

"Tak? Odkud?"

"Jsou to šotkové z nápravny mladistvých. Dobrovolná účast, můžeme jim pomoci s vylepšením profilu."

Vrhel na okamžik zaváhal. S přípravou šotků bývala vždy legrace. Zasloužilé matky vítačky kdysi nabízely do záznamu hezké dcerky, vyspělé, ale ne zase příliš těžké, aby je vítaný host případně mohl i zvednout. Nejednen šotek došel štěstí, když host projevil přání, aby s ním strávil dobu pobytu, některé šotkyně dokonce hosté potom odvezli s sebou a zaujaly významné postavení v harémech. Na všechny podobné eventuality bylo nutno šotky, dívenky i chlápce, předem připravit, a tohoto důležitého úkolu se podjali sami šéfcové akcí. Někdy to bývalo velice zábavné, alespoň dříve mu to tak připadalo.

"To je chvályhodné, Osmý," řekl. "Vylepšujte za všech sil, určitě na to stačíte beze mne."

"Jenže tys byl kdysi mistr, Čtvrtý, řada tvých metod pořád ještě platí. Většina."

Vrhel se usmál. Uznání mu přece jen zalichotilo.

"Užívejte jich ve zdraví. Zabývám se teď spíš teorií, praxi přenechám vám mladším. A mám večer práci, Osmý," řekl a zavěsil.

Uchopil vroubkované držadlo kufříku, vyšel z kanceláře a zamířil k eskalátoru. Před palácem čekal jeho vůz, zaklepal na okénko, aby vzbudil řidiče. Musel klepání opakovat, řidič spal tvrdě, ale pak vyskočil, tryskem oběhl limuzínu, otevřel zadní dveře a předpisově zasalutoval.

"Domů!" nařídil Vrhel, uvelebil se do měkkého polstrování a týl opřel unaveně o profilované opěradlo.

Vůz se hnál ulicemi, obyčejná auta uhýbala z cesty, dávala přednost a nechávala se předjíždět. Vrhel neúčastně pozoroval pouliční ruch a hemžení profánního davu. Na sídlišti před věžovým domem vůz zastavil, řidič vyskočil a s rukou u štítku otevřel dveře.

"Pro dnešek máš volno, zítra v pět ráno taďy," přikázal Vrhel.

"Rozumím, Čtvrtý," zakrákoral řidič.

"A jestli tě najdu spát za volantem, pošlu tě do manuálu, jasný? Vyspi se doma, varuju tě naposled."

"Ano, Čtvrtý, už se to nebude opakovat," koktal zbledlý řidič.

Vrhel vstoupil do domu a zastavil se u prvního výtahu. Rozsvícená červená kontrolka oznamovala, že výtah je v jízdě. Když ani po pěti minutách kabina nepřistála, přešel k druhému, nákladnímu výtahu vzadu. Signál tam nesvítí, Vrhel stiskl tlačítko přivolávače, ale oko kontrolky zůstalo temné, výtah nefungoval. S povzdechem začal stoupat pěšky po schodišti, posetém smětí, zmačkanými novinami, slupkami od brambor, okoralými patkami chleba a cigaretovými vajgly, ořpačky, vypačnými nájemníkům z kbelíků, na odpočívadlech šlapal po útržcích plakátů a papírových vlaječek, které se odlepily z průčelních oken. Počle datace oslavovaných výročí na plakátech bylo možno spolehlivě určit, jak dlouho už tohle schodiště zametá jen průvan.

Vrhel bydlel naštěstí jen ve čtvrtém poschodí, ve standardní bytové buňce o čtyřech pokojích s kuchyní a příslušenstvím. V mrňavé předsínce pověsil plášť na věšák, zul boty a vklouzl do trepek. Pak zamířil do obýváku vlevo, který s přilehlou kuchyní užíval sám. Zbývající tři pokoje vyhradil manželce a dětem, ale v té pravé straně bytu nebyl už tak dlouho, že si nepamatoval, jak to tam mají zařízené.

V obýváku položil kufřík na psací stůl, a když si svlékal sako a povoloval kravata, zjistil, že opět zapo-

mněl heslo k číselnému zámku. Pamatoval si matně, že to byla řada stejných čísel, a tak začal tím, že nastavil na koutcích samé devítky. Při pětkách ztratil trpělivost a zlostně třískl pěstmi do hrany kufříku. V zámku cvaklo, víčko odskočilo, a vtom mu bleskla šifra: Třistatřiatřicet stříbrných stříkaček...

Služební brašnu odložil stranou, aby ji měl po ruce, až bude odcházet, pak vyndal balík spisů a šel s ním do chodby ke dveřím prvního pokoje. Po částech zasouval spisy do škvíry, kterou kdysi nechal vyříznout do dveřní výplně na způsob poštovní schránky. To bylo v době nejurputnějších hádek se ženou, kdy připadl na toto opatření. Umožnilo jednak obnovit klid a pořádek v rodině, za druhé omezilo osobní styk na minimum, předával prostě svá rozhodnutí a příkazy písemně. Skutečně ji potom vídal zřídka, vyhýbala se mu, když přišel domů, a po několika měsících si uvědomil, že nenalézá žádné známky její přítomnosti v bytě, dokonce její boty zmizely z předsínky. Nebylo ovšem vyloučené, že zde stále žila nebo sem alespoň pravidelně docházela, tenkrát právě upevňoval své postavení v kastě, a neměl dost času, aby si najisto ověřil, jak se věci mají. Zjistil jen, že se přestala starat o domov, nevařila a neuklízela, děti nacházel zanedbané, špinavé a hladové, takže aby ji vytrestal a pokořil, předal je do společenské péče, do jednoho ze státních ústavů, zřízených k podobným účelům, pamatoval si matně, že je potom jel několikrát navštívit, pořád však trpěl nedostatkem času, ústavy se stěhovaly a byly přejmenovávány, a tak záhy ztratil jejich stopu. Možná však, že se mezitím nějak vrátily domů a nepozorovaně žijí ve svých pokojích podobně jako žena, nebylo to sice jisté, ale neviděl důvodů, aby tyto okolnosti zjišťoval, protože současný stav považoval za optimální jak pro sebe, tak i pro ně, kdyby zde byli a žili v takovém rodinném společenství.

"Zařadit jako obvykle," přikázal Vrhel pro jistotu, kdyby tam byla, a vhodil poslední část listin škvírou.

Vrátil se pak do svého pokoje, vzal sportovní maga-

zín a natáhl se na gauč. Listoval stránkami dílem ze zájmu, dílem z povinnosti, sport byl jedním z odborů organizace Proplachu, podobně jako kultura, sdělovací prostředky a vítačství, nadto generál sportu přál, šuška tvrdila, že ho upřednostňuje před sledem, ale tuhle fámou zřejmě pustili do oběhu sledovači sami z taktických důvodů. V každém případě se o sportu hovořilo hodně všude, v neposlední řadě proto, že názory na něj mohl každý vykládat skoro úplně otevřeně. Náš reprezentant devatenáctý ve světovém žebříčku, četl Vrhel, nesporný úspěch, další šedesátý šestý, ale zato poskytl vynikající propinterview, ano, ryzí amatér, zaměstnán jako informační úředník.

Vrhel pchodil nedočtený časopis na podlahu, slastně zívá a obrátil se na bok. Všechno klape a šlape, je to v pořádku, nejlepší, jaké to vůbec může být. A navíc klid v rodině, však to také stálo něco námahy a obětí, v dřímotě předcházející spánku si vzpomněl na skromnou svatbu s tou ženou ve vedlejší pokoji, tehdy mladou, zapálenou vítačkou, ani pořádné šaty neměli, musel si půjčit sako od mistra, jak potom kromě všech vítacích akcí, oslav, mítingů a manifestací ještě buchovali své společné hnízdo ze staré polorozpadlé komory, kterou dostali přidělenou, protože nemohl samozřejmě vynechat ani jednu akci, utíkal z práce od základů jen zpolovice vybetenovaných a od zdi poloviční šíře, výkazy ovšem měl vždycky podle předpisu, takhle to ostatně praktikovali všichni pracující v manuálu, jenže na rozdíl od jiných on nemarnil čas vyseďáváním po hospodách nebo rypáním zahrádek, on cílevědomě vítal a buchoval rodinný život, usilovně pracoval, neboť věřil základní zásadě hautí, že jedině prací lze zajistit pro celou společnost režim permanentního štěstí. Jeho zásluhy nezůstaly nepovšimnuty a zanedlouho se mohl těšit z ovoce, které přinesly. Kolik jen jsem to dostal vyznamenání, tři nebo čtyři, musím se po těch metálech podívat, pomyslí si, ještě než tvrdě usnul.

Když se po dvou hodinách osvěžujícího odpočinku probudil, už si na ta vyznamenání ani nevzpomněl. Pln činoro-

dosti spěchal do koupelny, ještě více povolil kravatu, a aniž rozvázal uzel, přetáhl ji přes hlavu. Svlékl košili a hodil ji do koše se špinavým prádlem. Zaváhal, jestli si nemá dát sprchu, ale z kohoutku tekla jen slabounká čůrek vlažné vody, a tak se jen oholil. Z prádelníku vybral čistou košili, jednu z posledních, přetáhl smyčku kravaty přes hlavu, zapnul knoflíčky a utáhl uzel. Zastrčil podolek do kalhot, zadrhl zip a prohlédl se ve velkém zrcadle. Byl se svým vzhledem spokojen, kravata ladila s jemným odstínem košile, kalhoty si zachovaly ostré puky, byly ze služební látky prvotřídní kvality z dovozu, vítačské obleky musely vypadat bezvadně i po několikadenním nepřetržitém provozu. Nakonec si však vzpomněl, že svůj vůz pro dnešek propustil a že tudíž bude muset buď pěšky, nebo veřejnými dopravními prostředky. Povolil opět uzel kravaty, přetáhl ji přes hlavu, rozepnul vrchní knoflíček u límce košile a do čela si narazil placatou čepici. Po takové úpravě se nebude příliš lišit od řadového muže z plebsu a bylo nepravděpodobné, že ho někdo pozná.

Kravatu zasunul do brašny, v předsíni nazul polobotky, vyšel z bytu a zamkl dveře. Když míjel výtah, všiml si, že kontrolka nesvítí, na zkoušku stiskl tlačítko přivolače, kontrolka se rozsvítila a kabina vzápětí přistála v podlaží. Výtah však nesjížděl, ještě několikrát zatlačil puntík, ale marně. Zkusil tedy páté patro, kabina s trhnutím poskočila a začala stoupat vzhůru. V pátém patře si vrhel ověřil ještě jednou, že výtah na povely dolů nereaguje, vystoupil a vydal se ze schodů po svých. V přízemí odemkl poštovní schránku a vytáhl obálku se vstupenkou na večerní koncert. Mimoděk se usmál, alespoň jeho sekce funguje spolehlivě, přesně a výkonně.

Palác kultury ležel v centru města. Hlavní náměstí sice bylo nedávno u příležitosti nějakého výročí zrestaurováno, ale na přístupové ulice už nezbylo ani prostředků, ani sil, takže zůstaly v původním stavu. Dlouhé, křížující se zákopy, hromady rumu, zchátralé fasády domů a leprovitými skvrnami opadané omítky, prostředí, které každý závan

větru zahalil žlutým oparem písečného prachu nebo namodralým ze smogu, to vše vnukalo dojem probíhající bitvy, přerušené krátkodobým příměřím pro odsun raněných. Vrhel několikrát zabloudil ve spleti provizorních přechodů, odboček, podchodů a lešení, nechával se vést informačními směrovkami, které však často končily ve slepých zákoutích, protože při změnách tras nebyly včas vyměněny a nahrazeny správnými. Když po půlhodině putování přešel hromadu starých, zrezivělých a pokroucených trubek, promísených s novými, které snad měly sloužit jako náhrada, ale nyní splývaly, zaklesnuty a propleteny do sebe a vytvářely artefakt nevšedního uměleckého prožitku, octl se náhle v temném domovním průjezdu. Prošel jím a shledal, že přímo přes ulici vidí vchod do paláce. V tom úseku byly ulice i chodníky vyklienzeny, z průčelí paláce a sloupů pouličního osvětlení visely splihle třepetalky a prostředí působilo dojem výjimečného pořádku. Volné prostranství zaplňovaly skupinky mládeže v uniformním modrém ošacení. Jednotlivě i ve dvojicích se modráci nořili z podchodů a průchodů, jako by vystupovali z podzemí a slučovali se do těkavých houfců. Vrhel vidával modráky lemovat Vítací třídu při velkých akcích, z estetických důvodů by dal přednost větší pestrosti barev, ale musel respektovat teorii psychologů, podle níž půjde zcela hladce převléknout tuto masu z modré do barvy khaki v případě války.

Chvilí pozoroval, jak modré praménky tekou k honosnému portálu paláce, jak před vchodem houstnou do želatinového skupenství džemu, který zvolna pohlcuje trychtýř vestibulu. Pak vykročil, s lehkým pocitem nevole se vmísil do toho davu, do šumu, který vydával, nechal se trpně dostrkat až ke vchodu a propasírovat krátkým úsekem pasáže ke vstupním dveřím do sálu, kde bylo vření nejtísnivější. Teprve na mramorovém schodišti do podzemí odpuzující sevření masy povolilo. Vrhel si oddechl a zamířil na toaletu. Opláchl si ruce a obličej studenou vodou, ze služební brašny vylovil igelitový pytlík s rezervním prádlem a osušil se čistým kapesníkem. Potom vyndal kravatu, navlékl smyčku přes hlavu

a upravil přesně uzel.

Když opustil toaletu a ubíral se ke své lóži, cítil se velmi spokojen. Měl rád tento sál s mramorovými sloupy a olýsalým plyšem, odehrály se tu významné události v dějinách hnutí. A nostalgicky vzpomínal na projevy vůdců, plné žhoucí nenávistí, nepočáteční údobí čisté, fanatické víry, kdy se vítalo dobrovolně, mohutně, neorganizovaně a bez placeného aparátu. Kráčel pomalu, proplétal se vířením uniformované mládeže, v němž společensky odění návštěvníci tvořili malou menšinu, a z těch ještě zřídka kdy narazil na jedince s kravatou, neznal z nich nikoho, jen v jednom případě se mu zdálo, že zahlédl povědomou tvář. Než si stačil uvědomit, o koho jde, muž zmizel za jedním sloupem. A současně ucítil na rameni bodré plácnutí.

"Zdravím tě, Čtvrtý, co tady pohledáváš?" ozval se přátelský hlas.

Když se Vrhel otočil, uviděl Šestého vítače, starého spolubojovníka z hnutí. V prvním okamžiku ho to setkání rozradostnilo, vzápětí ten pocit potlačil a zaujal vyčkávané stanovisko. Ani ve vztahu mezi profesionály nebylo dnes záhodno podléhat emocím.

"Zdravím tě, Šestý," potřásl rukou dlouholetému kamarádovi. "Mám volný večer!"

"A co rodina?" zubil se Šestý širokými ústy a zpod kosmatého, prošedivělého obočí blýskal vychytralýma očima.

"Žena je zdráva?"

"Jistě, úplně v pořádku," přikývl Vrhel. "Ale zůstala doma, dává přednost vážné hudbě."

"A co děti?"

"Nemůžu si stěžovat," řekl skromně Vrhel. "Kluk už je na vlastních nohách, starší dcera se vdala, ta druhá končí studia."

"Ale prosím tě," zvažněl Šestý, vzápětí se však rozchechtal tím bujněji. "Vidíš, já myslel, že je to opačně. Že máš dva kluky a jednu holku. To se povedlo, opravdu. Nu, zapomínáme, Viktore, zapomínáme. Už ani nezbyvá čas zaskočit na návštěvu, pozvat někoho ze staré gardy na kus šprochu."

Vrhel na okamžik zneklidněl. Zjistil totiž, že vskutku bezpečně neví, jestli neměl dva syny. Bylo tomu už příliš dávno, co dal děti z domu.

"Ano, s tím časem, to je peklo," řekl neutrálně. "A co ty tady děláš, kamaráde?"

"To víš, služební povinnost, znáš to," mávnul tlapou Šestý. "Osmý pořádá přípravku a ty šotkyně si vyměnily návštěvu koncertu za odměnu, není to k zoufání? Kam to všechno spěje, bylo tohle kdy myslitelný? A já tady stážuju jako dohled, kamaráde, vždyť se skoro hanbou propadám. Ostatně ty jsi taky pozván, jestli se nemýlím, tak je potom naložíme a svezeme společně."

"Uvidíme, Šestý, díky za nabídku, ale kdybych nepřišel včas, nečekej. Mám ještě něco zařídit."

"Ale jdi, dneska nech všechno plavat, bude legrace," plácl Šestý Vrhela po zádech. "A na legraci tys byl vždycky jednička. Mimochodem, znáš ten nejnovější fór?" naklonil se a tiše šeptal: "Představ si, nějaký kretén napsal o generálovi, že v mládí trpěl takovou bídou, že museli domapůlit sirky, když si jeho táta k šampaňskému zapaloval havana, dneska to bylo v mládežnickém deníku, skoro doslova tak."

"To jsem nečetl," řekl Vrhel odměřeně. "Tak buď zdrav, Šestý, půjdu si sednout."

"Zdravím tě, Čtvrtý," řekl Šestý. "A kdybyš potom chtěl jet, kamión bude přistaven před postranním vchodem."

"Díky, uvidím, jak to vyjde," odpoutal se Vrhel.

Zamířil ke své lóži a zavřel za sebou. Pak přistoupil k předprsni a pohlédl dolů. Jeviště viděl vlevo, skoro na dosah, doposud ponořené do šera, z něhož probleskoval chrom připravených nástrojů a různobarevné kontrolky aparatury zesilovacího zařízení. Hlediště vpravo však kypělo neklidem a vzrušením, světlo těžkých lustrů zalévalo těkavé mravenčení modráků, jejich trhavé pohyby, nevázané pokřikování z předních řad dozadu a naopak. Lustry vypadaly hrozivě těžké nad tím vířením a Vrhelovi vyvstala vzpomínka, jak pokaždé, když dole dříve usedal, musel potlačit záchvěv strachu z pomyslení, že by se lehce mohly zřítit, zvláště třeba při zemetřesení. S pocitem úlevy, že teď má vlastní lóži a pevný

strop nad hlavou, zalovil ve služební brašně a vytáhl dalekohled.

Vzápětí se jeviště rozzářilo a do palby světél z reflektorů vběhlo několik vlasatých mladíků v lesklých, divoce květovaných halenách. První se vrhl za bubny, dva popadli kytary a poslední, nejstarší z nich, otylý brejláč, skončil za klavírem. Celý prostor sálu ve vteřině rozburácel ohlušující rachot rytmu z pódia, znásobený rykem, hvízdáním a dupáním modráků v hledišti. Když tajfun nástupu poněkud potichl, klavírista se naklonil k mikrofonu nad svým nástrojem a zaječel:

"Johnny Grey and his Tennessee Quartet!"

Ve vlnobití řevu publika začal představovat jednotlivé hudebníky. Trvalo to dlouho a Vrhel se zamračil, tohle že měla být ta slavná Johnyho parta? Ti tak mohli chodit do mateřské, když zářil jako hvězda. Ale hráli jednu z nejslavnějších Greyových melodií a to ho usmiřovalo. Po půlhodině shledal, že se nudí. Mezitím vystoupila Johnyho neteř, pak švagrová, a také manželka, které zpívaly sólo, v duetu i všechny spolu, na scéně se objevil též sedmiletý syn z třetího manželství, ale ten naštěstí nezpíval. V kritické chvíli, kdy už odezva sálu, odměňující jejich snažení, zeslábla na filharmonickou úroveň, odcupitaly za horizont a vytáhly odtud do středu pódia Johnyho Greye.

"Haló, já jsem Johnny Grey," zahuhlal showman do mikrofonu.

Odpověděl mu frenetický řev publika a Vrhel zjihl dojetím. Ano, to byl on, starý pard, Johnny, ten kovboj, ten chlap, co se uměl rvát na nože a louskal ořechy v zubech. Trochu ho překvapilo, že nepřišel se sombrerem a v kostkované košili. Grey měl na sobě fialový sametový oblek, košili s fižím a na krku oranžového motýla, jen obutím, vyšívánými vysokými botami, připomínal jezdce. Celkově ovšem vypadal jako přerostlý Malý lord, který se právě vrátil z mírné odpolední projížďky.

"Děkuju, děkuju vám," mumlal, a když se mu zdviženými rukama podařilo utišit vřavu, oznámil, že teď přednese několik známých songů ze svého repertoáru.

Doprovodná skupina začala hřmotit, Johnny vzal jednu z připravených kytar, navlékl popruh přes hlavu a vrátil se k mikrofonu. Štychy všech reflektorů se zaměřily na tu ramanatou postavu a Grey spustil.

Zazpíval dvě, Vrhel je obě znal. Ale znal je jinak, jako silné, nespoutané a bujaré projevy, jako chlapská vyznání, zpívaná pevným, drsným, neopakovatelným hlasem, plným citu, vášně a vnitřního napětí. Slýchal je z desek jako živé, ale teď kdy je poslouchal od živého Greya, zněly najednou jakoby ze staré ošolíchané desky. Opotřebovaný hlas, šečivý a unavený, opakoval jen známá slova bez radosti, klopotně a jako z donucení. A skla prvotřídního triedru mu prezentovala Greyovu tvář zvětšenou a na píd vzdálenou, odhalovala křečovitě umělou masku úsměvu, ztrhané rysy a pod námahou svraštělým čelem dvě vyhláslé, vyhořelé oči bez jiskry, bez života. Byly to oči, jaké mívají mrtvé ryby.

Po těch dvou písních Johnny odložil kytaru a ohlásil přestávku. Potlesk sálu byl bouřlivý, ale nedosahoval té intenzity jako při přivítání. Vrhel odhadl rozdíl na nejméně tisíc pět set jednotek. Pomalu uložil dalekohled do tašky a její řemen si přehodil přes rameno. Vyšel z lóže a kráčel k bufetu chodbou, zaplňující se hlučícími modráky.

"Je to zase podvod," zaslechl nějakého mladíka, který rozhořčeně gestikuloval uprostřed jednoho hloučku. "Když sem někdo přijede, máme už vědět, že je to upadlík, co se jinde už nemůže uplatnit. A z nás idiotů vytáhnou takový prachy za vlezny."

Vrhel pokračoval dále, ale podoba mladíka mu utkvěla v paměti, připadal mu známý. Vždyť je to můj kluk, rozbřesklo se mu náhle, určitě je to on, ten mladší, natolik se ani za ta léta nezměnil, abych ho nepoznal. Ale vždyť jsem měl jen jednoho, zapochyboval vzápětí. A dvě holky. Nebo ne?

Než stačil rozhodnout nějak tu pochybnost, zahlédl znovu onoho muže, kastovně oblečeného, kterého si všiml těsně přešlím, než ho oslovil Šestý vítač. A vtom si ujasnil, odkud ho zná, byl to sledoveč, který se k němu přitřel dopoledne na letišti. Je to náhoda nebo ne? A jestli mě sledují, tak proč, uvažoval.

Ta otázka ho zneklidnila, musel záležitost promyslet, Koncert ho zklamal, setkání se synem rozrušilo, ztratil chuť setrvávat tady dál. Nejlepší bude, když se tiše vytratí. Vrátil se do lóže, v pozadí vyčkal, až pohasla světla v hledišti a začala druhá polovina programu. Ještě zahlédl, jak na pódium vdusal obtloustlý Grey, tentokrát alespoň v rozhalence, ale to už pootvíral dveře ven. Přesvědčil se, že chodba před ním je prázdná, a pak spěšně, po špičkách, vyrazil ke schodišti. Podařilo se mu proklouznout kolem biletáře u východu, a když se vmísil do davu na Hlavním náměstí, ještě několikrát se ohlédl. Uklidnil se, když zjistil, že ho nikdo nestopuje. Proud chodců ho unášel po širokém chodníku vzhůru do mírného svahu protáhlého náměstí, v protisměru se valil další proud lidí, většinou mlčících, s nepřítomnými očima a tupými obličejí, oživovanými pouze odlesky křiklavě barevných světelných poutačů, inzerujících proplachová hesla o permanentní radosti a štěstí.

Do svého oblíbeného podniků došel Vrhel pěšky za necelou čtvrt hodinku. Byla to obyčejná lidová hospoda s líným, netečným a často mēnēným personálem, hlučná, špinavá a připomínající nejspíš nádražní restauraci, ale chodíval sem už léta, protože se zde cítil v bezpečí. Tak vysoce situovaného příslušníka kasty by nikoho v tomto prostředí ani nenapadlo hledat. Snažil se také vystupovat nenápadně, díky štědrému spropitnému si však zajistil jakési výsadní postavení. Když vstoupil dovnitř, počkal chvíli u vchodu. Jako obvykle přispěchal vrchní v umolousaném smokingu a doprovodil ho dozadu k malému odkládacímu stolku. Ke stolku přistavil židli a na ušpiněný ubrus umístil ceduli zadánky. Místo leželo sice blízko klozetů a v dosahu příslušných pachů, Vrhel tu však mohl sedět sám, nevyrušován nějakými přivandrovalými opilci a nadto měl výborný přehled přes celý lokál.

Trávil zde rád volné večery a pozoroval dění, společnost kolem stolů, zaznamenával a rozebíral útržky hovorů, které k němu doléhaly, a odhadoval jednotlivé hosty, čím by mohli být a co asi dělají. Nejednou se stávalo, že se číšníci a jídlonoši opili dřív než návštěvníci, a tu se vždy bavil hádkami a spory, vznikajícími mezi oběma stranami. Sám byl ovšem vždycky obsloužen přednostně, okamžitě měl před

sebou pivo a jídelní lístek, z jehož nabídky byla v tuto hodinu většina chodů už vyškrtána.

"Proč mi to nosíte, Vendelíne?" vrátil lístek jídlonoši. "Víte přece, že si dám vždycky poradit přímo od vás."

"Máme týden vzorné obsluhy, pane inženýr," usmál se Vendelín široce a odhalil trosky zčernalého chrupu. "Je přímo nařizeno pečovat o hosty podle předpisu. No, pane neděli to naštěstí skončí, pane inženýr," smetal pokecanou utěrkou popel z ubrusu. Při řeči silně prskal, takže Vrhel raději překryl půllitr před sebou dlaní.

"Tak co mi doporučíte, Vendelíne?"

"Máme tam možná ještě pajšl, pane inženýr, pár posledních porcí. Delikates, dal jsem si sám. Nebo je snad libo gulášek?"

"Snad spíš ten pajšl," rozhodl se Vrhel.

"S knedlíkem nebo s bramborem?" zeptal se jídlonoš.

"To je jedno. Ale s tuplovaným citronem," řekl Vrhel a vtiskl mu do nastavené dlaně minci za ochotu.

"Ano, jistě, podám, budete spokojen, pane inženýr," uklonil se náznakově Vendelín.

Když odkulhal, Vrhel stáhl ruku s půllitru a s chutí se napil. Po předložení večeře se trochu porýpal v talíři, vybíraje požitelná sousta. Polovinu porce nechal netknutou, byl ostatně strážníkem skromným a nepřiliš vybíravým. Po jídle se pohodlně opřel o lencch židle, zapálil si cigaretu, z níž odstranil napůl odlepený filtr, a chystal se trávit zbytek večera v uklidňujícím odpočinku. Vypil teprve několik piv ze své pravidelné dávky, když se u jeho stolu zastavil s podnosem čerstvě natočených půllitrů.

"Došlo pivo, pane inženýre," oznámil. "Tohle je poslední várka."

"Jak to, že došlo pivo?" pohlédl na číšníka nepřijemně překvapený Vrhel.

"Tak, došlo," lhostejně pokrčil rameny číšník. "Chcete to poslední, nebo ne?"

"Samozřejmě," přikývl Vrhel. "Dal bych si ještě nejmíň tři."

"Nojo, jenže došlo," odtušil pivonoš, postavil sklenici piva nastůl a přičinil tužkou další čáru na účtence. Vrhel mezitím vylovil z kapsy s drobnými minci a vtiskl mu ji do zamokřené dlaně. Číšník zamumlal cosi, co mohlo znamenat poděkování, a odšoural se k vedlejšímu stolu, kam umístil zbývající piva.

V poslední sklenici chyběly do plné porty víc než tři prsty. Vrhel ji přiložil ke rtům, napil se a střepina skla z prasklého okraje mu zaskřípěla mezi zuby. Začal lovit skleněnou drť z úst a vtom ho upoutala scénka od blízkého stolu.

Právě ho obsadila parta ostrých hochů, na první pohled bylo vidět, že to jsou ranaři, a Vrhel odhadoval, kolik každý z těch pěti frajerů může mít za sebou kriminálu. Sotva dosedli, sdělil jim pivonoš, že pípa vyschla. Jednoho z nich, vyššího blondýna špotetovanými rukama, to rozčílilo.

"Lojzo!" zařval na vrchního, který inkasoval opodál. "Co to tady máš za bordel, že není pivo?"

"Lituju, ale pivo došlo," přispěchal vrchní. "To je fakt a fakt je víc než pravda."

Blondák se těžkopádně zdvihl ze židle a jeho dlaň opsala oblouk. Jenže vrchní Alois byl připraven, facce se bystře vyhnul a blondák se málem svalil na zem. Dva jeho kumpáni ho v poslední chvíli zachytili a spěšně vyváděli ven. U dveří se jim však blondák vytrhl, popadl nejbližší volnou židli a mrštil jí po vrchním Pan Alois opět projevils nečekanou pohotovost, uskočil a židle rachotila po zemi, až se zrazila o zeď poblíž Vrhelova stolku. Dva zbývající borci neprodleně vstali a pospíchali pryč ve stopách svých kolegů. Vrchní došel ke stěně, zdvihl židli, vyzkoušel, že je rozvrzaná jen jako každá druhá, postavil ji opatrně na nohy a ubrouskem oprášil sedadlo.

"S hosty je někdy potíž, pane inženýre," prohodil k Vrhelovi. "Dneska jsou některý hrozně nervózní."

"Vypadá to tak," připustil Vrhel. "Na druhé straně má náš lid smysl pro humor."

"Ovšem takovíhle si na mě nepřijdou," pokračoval vrchní důvěrně. "Znám je, každý má za sebou tři čtyři tresty, stačilo by, abych zdvihl telefon, a je to hotový."

"Já vám zaplatím, když jste tady," řekl Vrhel.

"Už, pane inženýre? Vlastně vono došlo to pivo. Tak prosím."

Vrhel vyšel na ulici a loudal se ke stanici tramvaje. Pouliční osvětlení ozařovalo jen matně chodník s vykopanou rýhou a pásem vyházené zeminy, z úsporných důvodů svítil jen každý druhý zdroj. Zato každý kandelábr zdobily nepostradatelné fábory, shlížely dolů na vyrvané pokroucené potrubí, čouhající z výkopu, vyhřezlá střeva ulice. Na rohu u stanice se Vrhel zastavil. Bylo příliš brzy, nechtělo se mu domů, bez potřebné dávky alkoholu by stěží usnul. A kromě zemětřesení se ničeho nebál tolik jako bezesných nocí, které trávil zuřivými hádkami se ženou a dětmi. Navíc se na refýži tísnily zástupy lidí, zachmuřeně čekající na občasný příjezd tramvaje nebo autobusu jako smečka dravých zvířat na kořist, jednotek, připravených ke rvačce o nástup a uvolněná místa, aby se každý co nejrychleji dostal domů, do svého kotce někde na sídlišti, co nejrychleji vyspal a ráno co nejrychleji vypadl svést další bitvu o včasný příchod do práce, kde byl veden ve stavu. Představa, že by musel podstoupit tuto zkoušku zdatnosti jako rovný s rovnými, Vrhela odradila, a tak zamířil do blízké postranní uličky, kde věděl o zapadlé malé vinárně.

Před vchodem postávaly dvě křiklavě oblečené ženy, z nichž jedna ho oslovila, když přišel blíž:

"Nezašel byste radši k nám domů, mistře?" usmívala se škraboška jejího obličej. "Přijde vás to na stejný prachy a pobavíte se víc."

Vrhel ji bez odpovědi minul a vstoupil úzkými dveřmi do vinárny. Přivítalo ho pološero zahoustlé tabákovým dýmem a kolísavý hukot hlasů. Přímo proti vchodu byl bar a v pozadí, kam mlžnou clonou stěží pronikl pohledem, seděli pijáci u pobryndaných stolů. Vrhel zamířil do druhé místnosti, kde uviděl u prostředního boxu pod okny, překrytými sametovými závěsy, jedno volné místo. Tři další místa obsazovala společnost dvou mužů a ženy, jinak nikde volno nebylo. Vrhel sedal nerad s cizími lidmi, ale tady nebylo vyhnutí. A za druhé ta trojice vypadala solidně, muži měli společenské obleky,

bílé košile a kravaty, žena večerní toaletu a účes od kadeřníka, nejspíš patřili ke kastě. Když Vrhel požádal o dovolení přisednout, přikývli a pokračovali v zábavě.

Vrhel se rozhlédl po obsluze, servírku objevil u stolu v rohu, zabraného tou partou kriminálníků, která před chvílí utekla z pivnice. Číšnice byla obryně s mohutnými náčry a na havrana obarvenými vlasy, vyčesanými do smělé pyramidy, s rukama v bocích se smála něčemu, co jí říkal ten nervózní vrhač židlí. Vrhel vyčíhal, až se pootočila, pak zdvihl paži jako ve škole, číšnice kývla hlavou, že ho vidí, a po desíti minutách, kdy skončila rozhovor, a přijala jeho objednávku, přinesla sklenici vína.

"Jestli se chcete zdržet dýl, měl jste si dát celou flašku, koukejte, jak mám nabito, a třeba nebudu mít čas furt k vám lítat," napomenula ho hlubokým, drsným hlasem.

Vrhel usrkl lok trpkého vína a podle svého zvyku přikročil k prohlídce prostředí a hodnocení návštěvníků. Nebyl zde už několik měsíců a shledal, že se od té doby mnoho změnilo. Někdejší ovzduší klidu, tichého posezení a mileneckých dvojic vystřídal hluk, kouř a sbírka individuí z podsvětí. Jedinou výjimkou v této dnešní špeluňce byla trojice v boxu, u níž zakotvil.

"Ne, já ten životopis psát nebudu," říkal právě muž, sedící přes stůl proti němu. Byl to robustní padesátník se širokým obličejem, který zdobil mohutný mroží knír. "Já ... už vůbec nebudu nic psát."

"A čím se chceš živit?" namítla pěstěná žena po jeho pravici.

"Nechápu, jak můžeš zahodit takový kšeft," řekl Vrhelův soused, hubený kostnatý mladík s módními brýlemi. Měl mápálně tenká rovná ústa a špičatou vysunutou bradu.

"Co o něm mám psát?" ušklíbl se knírač. "Že postupně zradil všechno a všechny, že nechal postřílet společníky, že to byl masový vrah?"

"Napíšeš a očoložíš, že střežil čistotu ideje," odtušil obrylený mladík. "Historie je v podstatě bilancování mrtvých."

"Přesněji řečeno rozvaha živých nad mrtvými," opravil ho vousáč. "Bilance a rozvaha jsou příbuzné pojmy, ale jen

v účtařském smyslu. Příteli, co já se nadělal takových bilan-
cí, do rubrik shora dodaných rastrů jsem zanášel položky,
myslel jsem, že dělám historii, ale dělал jsem účetního. Do-
dnes se ty blbiny učí děti ve školách, je to k zoufání. A
proto taky nebudu psát ten životopis."

"A čím se budeš živit?" opakovala žena otázku.

"Budu bilancovat mrtvé doopravdy," uchechtl se vousáč.
"Dám se k mrtvolkářům, takže vlastně zůstanu u svého."

"Co to znamená?"

"Pohřební služba. Už jsem to byl omrknout, je tam dob-
rá parta. A mají smysl pro humor. Jedu s rakví, zastavíme v
hospodě, partáci vytáhli nebožtíka z truhly a posadili za vo-
lant. Přijdu, křiknu: 'Uhni!', šťouchnu ho a on se skácí. Po-
vedené, co? Nebo se vymění nějaký potentát za babičku, hřmě-
jí slavnostní salvy a babička stoupá komínem."

"Dobrá, ale co tam budeš brát? To je přece ze všeho
nejdůležitější."

"To byste se divili, přátelé," řekl kníratý historik.
"Dneska má skoro každý umělý chrup a z toho zase nejmíň po-
lovina zlatý. Za dědečkovy zuby vám truchlící pozůstalí vždy-
cky ochotně zaplatí. Páčit je sami, to ne, to maj zábrany,
jsou útlocitní, ale za zlato z ručky do ručky, to je něco ji-
ného. Cena zlata stoupá a na páčení jsou tu odborníci. A ví-
te, kolikrát se dá prodat taková bytelná dubová rakev? Před
kremací se jenom obsah přesype do papírové, ta stejně líp ho-
ří. Vydělám stejně jako dřív, jenže tahle práce mi připadá
čistší."

Vrhel dopil sklenici, a když číšnice dusala kolem, ne-
přáhl ruku.

"Sem říkala, abyste si dal flašku," zahudrovala a vy-
trhla mu sklenici z prstů.

Vrhel sáhl do kapsy, vytáhl hrst papírových peněz a jed-
nu menší bankovku jí poдал.

"Ano, ovšem, hned to bude, pane doktore," zašvitořila
číšnice.

Obratem donesla další dvě deci vína. Vrhel se zhluboka
napil a složil obličej do dlaní. Přepadla ho úneva. V posled-
ní době se mu stávalo stále častěji, že ho neočekávaně zava-

lil pocit, jako kdyby se svět zastavil a zeměkoule přestala točit. Cítil zřetelně, jak všechno tuhne a kamení, jak sám podléhá zajetí té tíhy, kdy každý nepatrný pohyb představuje nadlidský výkon. Přestalo ho zajímat prostředí, v němž existoval, byly mu lhostejné hovory lidí kolem, nevnímal je prostě, zabořen a zavinutý do ulity své samoty, pouze úporně zvedal čas od času sklenici k ústům.

Později, když měl opět dopito, postrčil prázdnou číši k okraji stolu, ale servírka ji sebrala a neodešla pro další.

"Budeme končit, pane doktore," řekla. "Pití došlo."

"Jak to, že došlo víno?" zvedl těžce hlavu Vrhel. "Tak mi dejte koňak."

"Všechno došlo," nemáme co podávat," upřesnila číšnice, "Budeme zavírat."

"Jsem Čtvrtý vítač," řekl Vrhel.

"Ano, pane doktore, tak já vás skasíruju," odpověděla číšnice, postavila prázdnou sklenici na stůl a z kapsy zásterky vytáhla prkenici.

Vrhel zaplatil požadovanou částku, zvedl se a kráčel pomalu ven. Na ulici se zastavil a zhluboka nadechl louhovitý noční vzduch. Z temného výklenku opodál vystoupily dvě ženské postavy.

"Co takhle kafe, odpočinout si u nás?" přitírala se první a druhá dodala: "Je to blízko, mistře."

Nenašel síly na odpověď. Se shrbenými rameny klopytal pryč potměšlou, neosvětlenou uličkou, zakopáváje o vyvrácené kostky dlažby, které nikdo nezasadil na původní místo. Po chvílce došel na známou stanici elektriky a zastavil se u návěští, kde visely tabulky jízdních řádů. Osvětlení vitríny a hlavice sloupu v nepravidelných intervalech zhasínalo, pozoroval se zaujetím tu morzeovkou vysílanou zprávu v nesrozumitelné řeči. V jednom okamžiku se mu zazdálo, že rozeznal šifru SOS, ale nebylo nikoho, kdo by přispěchal na pomoc, stál sám na refýži, v ulici pusté kam až oko dohlédlo, zdeptaný a položivý. Jediné, co ho drželo na nohou, bylo vědomí, že ještě dýchá.

Pak náhle zaslechl zdáli podivný zvuk. Blížil se, sílil a v dalších vteřinách Vrhel rozeznal podstatu železa v

v tom zvuku, kovový rachot, drnčení a svist, jako když tříštivá puma nalétá na cíl. Zavřel oči v očekávání ničivého výbuchu, cítil, jak mu buší srdce a pot vyráží po celém těle. Vzápětí přerostl svištivý hřmot v glisandové ječení. Ve vrcholném okamžiku vše ztichlo a místo exploze vybuchlo dunivé ticho. Ohluchl jsem, blesklo mu hlavou, ale když otevřel oči, uviděl před sebou stát tramvaj. V sinalem světle za okny zahlédl několik cestujících, v polospánku vyšinutých ze sečadel do nepřírozených pozic. Vypadali jako mrtví, nastražení pro legraci nezasvěceným. Z řidičské kabiny se vyklonil muž s blysknavým odznakem na čepici. Jeho tvář, zastíněnou štítkem, cejchovala světélka z palubní desky zelenými a rudými odlesky.

"Nezdržujte provoz, nastupte si!" nařídil úsečně.

Vrhel poslechl. S jakýmsi pocitem úlevy vstoupil do vozu a dveře za ním s tlumeným úderem zapadly. Prošel vozem až dozadu a vybral si volné místo. Sotva dosedl, vlak se zavytím odstartoval. Vrhel pozoroval oknem, jak se řítí vpřed ponurými ulicemi, kde se jen řídce mihly reflektory protijedoucích automobilů nebo vendlující stín bludného chodce, jak navléká na neviditelnou nit za sebou kaňony domovních bloků, křižovatky a parky, kde zdivočelé kočky rvou hrdla spících ptáků. Hleděl na těla manekýnů na sedadlech před sebou, na jejich trhavé pohyby, reagující na nárazy kol a shledal, že i jeho vlastní tělo je mimoděk poslušno toho společného zmítavého tance, jeho hypnotizujícího rytmu. Uklidnilo ho to, poddal se pocitu bezpečí a nechal hlavu klesnout na hřbet rukou, jimiž třímal rám sedadla před sebou.

Probučil ho až hlas řidiče, který stál nad ním a blikal mu do tváře baterkou.

"Musíte vystoupit, pane, není proud," slyšel Vrhel jeho slova.

"Jak to, že není proud?" zeptal se rozespale.

"Tak, prostě není," řekl řidič. "Vystupte si!"

"A kde vlastně jsme?"

"Elízko konečné. Máte to jen kousek," zazněla odpověď.

Vrhel přikývl, vstal a po schůdcích výstupních dveří vyvrávoral z vozu. Obklopila ho černá tma, vydal se kupředu ve směru jízdy. Po několika krocích tma přece jen trochu zřídla a některé jednotlivosti mu začínaly připomínat známé prostředí. Věděl, že je daleko za posledními domy města, jejichž hranaté kontury tušil za zády jako nahodile nakupené kostky stavebnice, šel po krajnici široké výpadovky, protínající pláň s řídkou travou a křovinami. Zakrátko minul konečnou smyčku tramvaje s kioskem oproti, ano, teď už poznal, že jde cestou, kterou předtím tisíckrát projel v služebních vozech, ano, vlakjkosláva na sloupech, vymacované šedé cáry hadříků, není dost minia, ano, je to cesta k letišti, taďy všude kolem stávaly při velkých akcích mávajících zástupy a volaly na pozdrav vznešeným hostům.

Zítřa, vlastně už dnes ráno, za několik hodin započne další akce, sice jen Vé-trojka, ale vše už je připraveno, zorganizováno, desátníci už obíhají domy, jednotky vstávají, aby dorazily včas na shromaždiště, setníci už dirigují autobusy, po školení šotkyň byla určena první a náhradní dvojice, kolečka mechanismu už běží, tlačítka a relé zapojují další oběhy a okruhy, stroj nehlučně nabírá obrátky, aby v rozhodujících minutách vyprodukoval krásný a přesný výrobek slavnostního přivítání.

Ta představa Vrhela rozjařila. Vylehčeným krokem vyrazil vpřed, k odbočce na letišti mu zbývaly necelé dvě míle. V růžové náladě si začal broukat do pochodu starou bojovou píseň z počátků hnutí. Pak zjistil, že už zapomněl druhou sloku, zpívala se ostatně zřídka, a tak spustil Greyovu Píseň osamělého jezdce. Chůze ho osvěžila, bude první na místě akce, na svém místě, jako velitel bude pozorovat celý průběh, příjezdy, nástupy a dislokaci grup, podřízení budou pérovat, poletovat, a on tu utrousí pokyn, tu ukáže pohledem, toto vítání musí být jeho mistrovským kusem, vzorovým výkonem.

Začínalo svítat, když dopochoďoval k odbočce. V prvním šíření rozbřesku rozeznával obrysy známých budov a konstrukcí. Oblouk zatačky ho nesl tím směrem, k cíli cesty. V polovině ohybu se však zastavil. Z ticha za sebou zaslechl náhle

zlověstný, hrozivě sílící železný zvuk. Pootočil se, a když kovový rachot vyústil ve svist dopadající bomby, oslnil ho ohnivý záblesk, který vyrazil nad městem. V úžasně zostřeném zření, které mu přibližovalo obraz zkázy na dosah, pozoroval, jak se lámou a sesouvají věže, hroutí paláce a rozpadají budovy, jak se trosky vrší na jednu jedinou, do nedohledna rozpínavou hromadu rumu, nad níž nezadržitelně vzlíná mrak šedého prachu a popela. Vzápětí ho tlaková vlna smetla z koruny cesty, v doznívání hromového rachotu ničení a zmaru smýkla jeho tělem do škarpy u silnice. S rozlámanými údy ležel v příkopu na rezavé trávě, mezi cáry potrhaného papíru, odpadky, kusy pomačkaného plechu, prázdnými konzervami a skleněnými střepy, dočasně zachráněn v krytu prohlubně. Nad ním dozníval poryv větrné smrště a on si uvědomil, že nastala katastrofa, zemětřesení, to, čeho se v životě nejvíc obával.

A než pozbyl vědomí, proběhl mu před vnitřním zrakem bleskově zrychlený film toho jeho života a doby, v níž se odehrával, záběry z mládí, ze světodějného vítězství hnutí, jak spěchá od dvaceti čísel silného betonového podkladu, který měl mít půl metru, jak utíká od napůl ošizeného zdiva a ztenčeného komína, jak spěchá dobrovolně vítat, manifestovat a demonstrovat, ne proto, aby se ulil, že by byl flákač a lempl, ale poněvadž byl poslušen hlásání věrozvěstů o svatosti hnutí a věřil jim, jak se při akcích seznámil s mladou nadšenou vítačkou, vzali se a pak museli stavět společné hnízdo, a protože tedy musel potom také zdít a betonovat doma a pořád víc a víc vítat, byl nucen v práci místo doposud polovičních zdí odvádět jen třetinové. Jak ovšem při akcích vykazuje výkonnost patnácti ~~stovek~~ jednotek staré normy, dnešních pětáctiřiceti, jak vlastně ty kubíky betonu a zdiva transformuje v hesla, křik a slávu, jak byla registrována jeho aktivita a poskytnuta šance propracovat se do kasty, což ovšem vyžadovalo ještě více úsilí, a pak už on sám rozhoduje o proměně těch kubíků a poctivých šárů cihel za upřednostněné a žádoucnější důkazy úspěchu, ale mezitím se mu narodily děti, ona čím dál tím méně chočila do akcí a při všedních starostech o rodinu, shánění potřeby a věci

propadala přízemnímu pohledu bez perspektivy nadcházejícího zítřejšího času permanentní radosti a štěstí, jak společné soužití začaly nahlodávat spory a nedorozumění, on však, i když dobře viděl rozvírající se úhel holé skutečnosti a proplachových pravd, musel dál konat svou povinnost, vítat a vítat, překrývat pravdu skutečnosti už ne pravdou věřícího dobrovolného vítače, ale pravdou příslušníka kasty, a čím drzeji se ta pravda skutečnosti drala na povrch, tím úporněji bylo třeba dbát nedotknutelnosti té krytiny a jejího lesku, tím více údržba těch kulis mu požírala práce a času, a najednou, jakoby bleskovým osvětlením si vítač uvědomil pravou podstatu zářivé skořápky povrchu, vysávající pro svou potřebu lesku obsah pod ním, vstřebávající hmotnost toho obsahu až do úplného vyčerpání, tu zákonitou závislost povrchu na obsahu, a v okamžiku jasnozření poznal, že to město za ním muselo vzít konec, muselo lehnout v prachu a popeli, protože ono už ve skutečnosti neexistovalo, postrácelo základy a za fasádami domů se vypařily zdi, že dospělo do stadia objektu po útoku termitů, ničivého hmyzu, který vyžere vnitřek až na tenkou venkovní slupku, zachovávající už jen pouhé zdání původního předmětu, a ta slupka se ovšem při jakémkoliv dotyku nebo nárazu rozpadne, dospěje k nulovému bodu a zmizí jako přelud, proto že město vzadu odválo zemětřesení z povrchu zemského.

A že podobný proces se dál i s lidmi, jejichž mátoženní ulicemi vposled znělo jako chrastění prázdných konzerv, jako tření a šustění obalů z umělých hmot, z nichž vyprchala láska, důstojnost, čest a statečnost, schopnost k oběti, pravdě a svobodě, pouhých lidských atrap bez srdce a duše. Že se takovými museli stát, jestliže přijali za svou onu lež o životě, která inzerovala jen radost a štěstí a zatajovala jeho trpkost, ten osudný klam o životě bez korunovace smrtí, takže umírají v plechovém autech na silnicích a sebevraždami jako potkani, jejichž podstatu na se vzali skrze onu lež a klam.

Šípy slunečních papreků zasáhly tvář Čtvrtého vítače a vyburcovaly ho z mdloby. Probíral se s vědomím, že má před sebou důležitý úkol, ano, katastrofa, ale on má své povinnos-

ti, je přece den akce a on je vítač, město propadlo zkáze, celá zem a většina lidí je mrtva, ale tím spíš musí být on na svém místě a konat své poslání.

Vyškrábal se z pankejtů a rozběhl se k letišti. Pot z něho lilo, slunce ho bodalo do očí a vítač tackavě klopýtal po liduprázdné spojnici s pohledem upřeným k letištním budovám, které nějakým zázrakem nepodlehly zkáze, ale přibližovaly se jen zoufale pomalu. Cesta byla úplně volná, bez pohybu, bez života, nevnímal ani jedno vozidlo, taxi, autobus, vše bylo pusté, ano, zemětřesení, ještě sto metrů k hale, ano, všude mrtvo, parkoviště bez pohybu, přístupové cesty a chodníky liduprázdné, nikdo nevchází dovnitř a také nikdo ven, vyhlídková rampa opuštěná, nikde ani noha, také žádné grupy jednotek s mávátky, před halou odbočil a seběhl po schodišti, řítit se podchodem, všude mrtvé ticho, žádné špalíry elitních jednotek, nikde ani živáčka, pak se před ním otevřel výhled na přistávací plochu, šedivou a rozlehlou jako hladina rybníka, nikde známky života, všechno zahynulo, ale on je na svém místě, a včas, na čaráhu právě klesá letadlo, přistává, brzdí, zastavuje, je celé ze zlata, vítač letí z posledních sil blíž, v trupu letounu se vylamuje tmavý obdélník otvíraných dveří, z výšky skáče na zem obrovský černoš, oblečený do bílé maršálské uniformy, ale roztrhané, špinavé, servané zlaté epolety mu klimbají podél ramen, z nichž levé zbarvuje krvavá skvrna po zásahu střelou, také křídla aeroplánu jsou poškozena perforací, zřejmě zase nějaký dramatický obrat, nějaká revoluce vypukla tam někde daleko, ale než se věci vytríbí, zůstává tenhle uprchlík s tváří barvy vyjetého oleje pořád ještě naším bratrem a je třeba přivítat ho s plnými poctami, vítač na pokraji zhroutil vrávorá vstříc zkrvavenému šamanovi, brašna ho tluče do boku, sám, jediný živoucí na širém láně pusté země.

A tu náhle padá, zachycen několika páry pevných rukou, sražen na kolena. Nechápat se rozhlédne, nad ním se sklání muž ze Sledu, ten známý, který ho včera neďaleko odtud vyhledal, Vrhel vidí suitu vládních činitelů kousek před sebou, připravených k přijetí hosta, po straně postávají šotkyně s kyticemi suříkové barvy, opodál nastoupenou

čestnou vojenskou rotu, všude kolem plápolají vlajky nad kordony narežirovaných vítacích útvarů, tři tisíce jednotek.

"Pusťe, jsem Čtvrtý vítač, mám povinnosti," sípá Vrhel, vyčerpaný šíleným během.

"Už jsi dovítal, kolego," řekne jeho sledovač a vytasí pouta, která zacvaknou na Vrhelových zápěstích.

Se dvěma pomocníky odvléká Vrhela do pozadí, nahoru po schodišti, kde už čeká vůz. Je to Vrhelova služební limuzína, jeho bývalý osobní řidič otvírá dveře a pomocníci umisťují Vrhela mezi sebe na zadní sedadlo. Muž ze Sledu usedá vedle řidiče a pokyne hlavou. Zabavenou vítačskou brašnu si položil na kolena.

Vůz vyrazí podél proskleného portálu letištní haly, všude včelí ruch běžného provozu, spěchající cestující se zavazadly, hovor, pendlování dveří, klaksony taxíků. Opisuje oblouk a pak zabočí na spojnici k výpadovce. Je zde značnou rychlostí, už vplouvá do proudu hlavního tahu, proplétá se mezi nákladáky a vozíky plebsu, bezohledně předjíždí, spěchá. A již mívá konečnou stanici včerejší tramvaje, na refýži čekající dav pod praporeky vlajkoslávy mdlé barvy, blíží se k prvním vilkám, pak zdolává mírné stoupání, překonává vrchol a sjíždí ze svahu, naskýtá se pohled na město dole, široké panoráma budov, paláců a kostelů se vztyčenými špicemi věží, vše zalité tvrdou září slunce, ostrý, jasný, krásný utěšený pohled odtud, z odstupu.

V tu chvíli se Vrhel začal smát. Smál se tiše, ale nedokázal ten smích potlačit, skrýt, zaretušovat. Muž ze Sledu vedle řidiče se k němu otočil.

"Čemu se směješ, Čtvrtý? Víš, co tě čeká?" řekl nevlídně.

Vrhel nakonec přece jen ovládl záchvat ponurému smíchu a zhluboka vydechl.

"Ano, já vím," odpověděl. "Ale víte, co čeká vás?"

červenec 1979

Jozef Jablonický :

Đuriš a Široký na slobodu

Pred 42 rokmi z väznice Krajského súdu v Bratislave utiekli dvaja politickí väzni - Viliam Široký a Július Đuriš. Po vojne, v časoch keď Široký a Đuriš boli na vrchole moci a slávy, sa ich útek z väznice zaraďoval medzi dôležité udalosti z rezistencie. Avšak pre súčasnú dvornú historiografiu a publicistiku nie je to atraktívna téma.

Univ. prof. MUDr. Vladimír Haviar v januári 1987 ma navštívil, aby mi rozpovedal o svojom podiele na úteku Širokého a Đuriša. Spomenul som dr. Haviarovi, že o tejto téme som písal v štúdií "Rezistencia a perzekúcia v Bratislave pred frontom" (Bratislava 1984 - strojopisný samizdat). Po stretnutí s dr. Haviarom som sa rozhodol prepísať kapitolu, v ktorej opisujem akciu úteku Širokého a Đuriša. Počas prepisovania som urobil len menšie zmeny a doplnky.

- X -

Bratislava vo februári 1945 bola okupovaným mestom. Perzekúcia príslušníkov protifašistického odboje kulminovala. Súčasťou zostrených perzekučných opatrení, ktoré sa uskutočňovali od začiatku februára 1945, bolo vydanie politických väzňov do rúk nemeckej bezpečnostnej polície a potom ich deportovanie do koncentračného tábora pri rakúskom meste Mauthausen. Odvyčenie politických väzňov mimo územia Slovenska bolo flagrantným porušením navonok hlásenej suverenity Slovenskej republiky. Bola to vážna záležitosť, lebo išlo o životy ľudí. Formálne sa začalo s nacistickou požiadavkou o vydanie politických väzňov, prevažne komunistov, ktorí boli vo väznici Krajského súdu v Bratislave (Justičný palác) a v trestnici Leopoldov.

Čo sa podnikalo a urobilo, aby väzni zostali na Slovensku a keď aby sa dostali na slobodu ? Začiatkom februára 1945 bolo takmer nemožné zorganizovať a uskutočniť hromadný útek. Čím viac se o tom hovorilo medzi činiteľmi ilegálneho KSS, tým menej reálnych šancí sa ponúkalo. Nakoniec sa akcia scvrkla na prípravu úteku len dvoch bývalých komunistických poslancov a funkcionárov Đuriša a Širokého. Údajne - podľa dr. Júliuse Viktoryho - o týchto mala nemecká bezpečnostná polícia najväčší záujem, a preto ich záchrana bola prioritne nastolená. Vraj aj moskovské vedenie KSČ nástojilo na oslobodenie Širokého a Đuriša. Dvojice sovietskych spravodajcov - Anton Hirner a Vincent Medek¹ - s rádiostanicou Bohuš mali spojenie s Františkom Lipkom a cez neho s vedením KSS v Bratislave. Počla Antona Hirnera : "Takisto sa pamätám, že som

prijímal správu nášho veliteľstva s podpisem súdruha Gottwalda, ad
rozovaní súdruhovi Šmidkemu - Osvoboďte tovarišskej Širokého i
Đuriša- ...²

Hlavným organizátorom úteku mimo budovy Justičného paláce bol Štefan Gažík, bývalý dozorca väzňov.³ V budove Justičného paláce to bola záležitosť pracovníkov štátneho zastupiteľstva - prokurátorov dr. Karola Vagača, dr. Júliusa Viktoryho a súdneho revidenta Jozefa Ilčíka.

A tak deportovaníu politických väzňov predchádzal útek Đuriša a Širokého. Obaja boli vo väzení na základe súdneho rozsudku.⁴ Varevný šľanál prišiel v piatok 2. februára 1945. Dr. Matej Kelega z ministerstva pravosúdia telefonicky oznámil dr. Karolovi Vagačovi príkaz ministra pravosúdia dr. Štefana Tisu, aby sa väzni-komunisti vydali nemeckej bezpečnostnej polícii, ak táto o vydanie väzňov požiada. Ten istý príkaz dostali aj štátne zastupiteľstvá v Nitre a Trenčíne a správa trestnice v Ilave. Hoci išlo o závažné rozhodnutie, o celej veci sa "úradovalo" telefonicky.⁵

Dr. Karol Vagač po prevzatí príkazu od dr. Kelegu ihneď o veci informoval svoj malý okruh spolupracovníkov na Štátnom zastupiteľstve v Bratislave. Začali vášnivé úvahy o tom, ako oddeliť alebo znemožniť vydanie väzňov do rúk nacistov. Vagač neodkladne, ešte 2. februára 1945, napísal list a odeslal ho na ministerstvo pravosúdia. V liste sa odvolával na telefonický príkaz a uviedol, že nemecká bezpečnostná polícia bola u riaditeľa väznice a vyžiadala si zoznam väzňov-komunistov a židov. Od prokurátora Viktoryho si vyžiadala to isté a že podľa zoznamu si vyberú väzňov. Vagač prosil o písomnú úpravu, či má naložiť s väzňami podľa ústnej úpravy a či aj v budúcnosti má tak pokračovať. V liste, ktorého príjem na ministerstve pravosúdia bol zaprotokolovaný 3. februára 1945, na záver Vagač napísal: "Po odevzdaní väzňov nemeckým bezpeč. orgánom vybavenie spisov bude narážať na ťažkosti. Ak sa veci majú vybavovať, bolo by účelné styk upraviť. Vo viacerých veciach sú na súde termíny. Ak súd väzňov nebude mať tu, po prípade sa zmari vybavenie."⁶ Z hľadiska právneho sa tiež argumentovalo, či v rozhodovaní o tak závažnej veci stačí telefonický príkaz. Nastolovalo sa otázka: Kto si zoberie na seba zodpovednosť za ďalší osud politických väzňov? Predem každému triezvo rozmyšľajúcuemu občanovi muselo byť zrejmé, že sa blíži neodvratný koniec vojny a že politickí väzni v rukách nacistov budú vystavení veľkému nebezpečeniu. Zároveň Karol Vagač ešte v piatok 2. februára 1945 sa odobral priamo za predsedom vlády a ministrom pravosúdia Štefanom Tisom, aby

u neho osobne intervenoval. Vagač argumentoval, že pripravovaná akcia pdevzdania politických väzňov je v rozporu se suverenitou slovenského štátu. Naivne se nazdával, že azda tento "argument" zaposobí. Avšak Štefan Tiso (sudce z povolania) ho odbavil cynickou poznámkou ("srať na suverenitu"). Pre Vagača bolo jasné, aká hodina bije.

V čase, keď bol Vagač u Štefana Tisu, dostavili sa na štátne zastupiteľstvo dvaja agenti nemeckej bezpečnostnej polície. Chceli rokovať s Vagačom vo veci vydania väzňov. Pre jeho neprítomnosť predložili Viktorymu požiadavku vydania väzňov s tým, že prichádzajú od Štefana Tisu. Argumentovali tým, že Bratislava je ve vojenskom operačnom pásme a väzňov musia premiestniť. Žiadali zoznam väzňov do 12 hod., ale napokon sa uspokojil s tým, že zoznam sa im predloží v útorok (6. februára). Podľa Viktorého : "V tomto smere vyjednával potom s uvedenými gestapákmi aj dr. Vagač, ktorý se medzičasom do úradu vrátil."

V sobotu 3. februára Vagač si nechal z cely predviesť Širokého a rozpovedal mu, čo ho čeká. Ďalej 3. februára Vagač ako dobrý katolík bol na spovedi v kláštore tēšitelov (pri býv. Centrálnom trhovisku), aby aj v tomto smere urobil zadosť svojmu svedomiu. Potom na noc odcestoval do Trenčianskych Teplíc za evakuovanou rodinou, s ktorou strávil nečelu 4. február a rozlučil se s ňou.⁶ Vagač prežíval nervové napätie, mel strach, akčo to všetko v pondelok 5. februára dopadne, ale necúval ze svojho rozhodnutia. Medzitým v Bratislave prebiehalo zatýkanie antifašistov. Príslušníci POHG počas razie 3. februára 1945 zastrelili Michala Pavloviča, styčného dôstojníka Čs. vojenskej misie v ZSSR.

V podmienkach krajne vyostrenej perzekucie začali bezprostredné prípravy na útek Širokého a Ďuriša. Deň akcie - 5. február Gažíkovi, Ilčíkovi a ďalším sa podarilo v dňoch 3.-5. februára (sobota-nedeľa-pondelok) zabezpečiť spoľahlivú službu dozorcov ve väznici a tiež zabezpečiť osobné auto se šoférom Vladimírom Haviarom, ktorý ako lékar mal povolenie jezdiť autom.

Povodne Širokého a Ďuriša mal do bezpečia autom odviešť ěr. František Galan, prešeda Obilnej spoločnosti. Galan na túto akciu získali dr. Alojz Baránik, pracovník Štátného zastupiteľstva v Bratislave a Karol Vagač. Galan síce vedel, že pojde o vážnu odbojovú akciu, ale konkrétosti nepoznal. Keď Baránik 5. februára v ranných hodinách prišiel do budovy Obilnej spoločnosti (dnes sídlo ÚV KSS na Hlbokej ceste) ze Galanom, na veľké prekvapenie a sklamanie se dozvedel, že Galan nie je v úradě, že ho zatkla nemecká bezpečnostná polícia. (Galan, bývalý funkcionár HSLS a HG, se rozšíšiel s luďáckým režimom, zahynul v Mauthausene.)

Baránik v zúfalom postavení - lebo dobre vedel akú funkciu má auto pri realizácii úteku - na šťastie náhodne pred budovou Obilnej spoločnosti stretol dr. Milana Slávika, ktorý mu doporučil, aby sa obrátil na jeho švagra a odbojára dr. Vladimíra Haviera⁹, zamestnaného v nemocnici naproti Obilnej spoločnosti. Baránik šiel priamo za Haviarom a vysvetlil mu naliehavosť požadovanej služby. Prekvapený Haviar sa dal presvedčiť, vylučoval provokáciu. Rychle sa rozhodol zapojiť do akcie.¹⁰ Krátko pred 12. hodinou Batrovke s úradným slovensko-nemeckým označením Lekár - Arzt bola pristavená na tichej Novomestskej ulici (dnes Szaboova), neďaleko Justičného paláca.

V čase, keď o vydání väzňov bolo už rozhodnuté a konali sa opatrenia na ich prevzatie, predpoludním 5. februára 1945 na politický odbor Ministerstva zahraničných vecí v Bratislave sa dostavil advokát dr. Emil Stodola ml., honorárny švédsky konzul. Prišiel s tým, že kráľovský švédsky konzulát v Bratislave vykonáva ochranu záujmov ZSSR na Slovensku a teda aj ochranu nad sovietskymi občanmi, ktorí sú vo väznici Krajského súdu v Bratislave. Keďže hrozí, že sovietski občania majú byť vydaní "tretej mocnosti" (rozumej Nemecku) a podľa Stodolu "vydanie uvedených sovietskych príslušníkov by mohlo mať prípadne za následok retorzné opatrenia sovietskej vlády".¹¹ Avšak nacistické policajná mašineria bola rozbehnutá a nebrala ohľad na normy medzinárodného práva, ktoré obhajoval dr. Emil Stodola. Predsa však iniciatívny postoj Emila Stodolu si zaslúži, aby sme ho spomenuli.

V poludnejších hodinách 5. februára 1945 prokurátor Vagač z úradnej moci prikázal predviesť väzňov Širokého a Ďuriše do svojej pracovne. Bol, to bežný postup prokurátora v styku s politickými väzňami a nevyvolalo to žiadne podozrenie. Nastali kritické chvíle. Nezabúdajme, že v Bratislave vtedy panovalo značné vzrušenie. Najpr dozorci väzňov predviedol k Vagačovi len Širokého. Preto dozorcovi poslali späť do väznice aj pre Ďuriše. Ilčík stručne vložil Širokému a Ďurišovi do čeho sa ide. Nebolo času na dlhšiu reč. Široký a Ďuriš sa obliekli do civilných šiat. Kým dozorce Hrubiško márne čakal na chodbe na dvoch väzňov, nikým nepozorovaní vedlejšími dverami Vagač, Gažík, Široký a Ďuriš opustili budovu Justičného paláca. Všetci pod vedením Gažíka kráčali jednotlivo, sle na dohľad k pristavenému autu.¹² Prvá časť operácie sa vydarila.

Pätičlenná skupina sa autom odobrala cez Transvu do Nitry. Jazda bola bez komplikácií. Noc z 5. na 6. februára sa prebýdala u známých Gažíka a u príbuzných Eugena Guderna, ktorý sa ako politický väzeň nachádzal v Justičnom paláci. Ita Havier sa autom vrátil z Nitry do Bratislavy.¹³

Keď sa úradne zistilo, že prokurátor Vagač utiekol s dvoma väzňami a polícia obklúčila Justičný palác, vtedy auto bolo už niekde za Trnavou alebo pri Nitre. Dr. Jozef Witiska, šéf nem.bezp.polície (Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD in der Slowakei), v hlásení ze 6. februára 1945 mohol iba stroho konštatovať, že štátny zástupca dr. Vagač z väzby vyviedol dvoch vedúcich slovenských komunistov, Ľurisa a Širokého a spolu s nimi utiekol.¹⁴

Niekoľko hodín po úteku Ľurisa a Širokého 5. februára 1945 nemecká bezpečnostná polícia prevzala politických väzňov v Justičnom paláci. Podľa zoznamu ich bolo 79.¹⁵ V kmeňových listoch se o tom urobil úradný záznam. Ale zatiaľ väzni zostali v celách Justičného paláce iba se zmenili strážne a kompetencia nad nimi. V ten istý deň nacisti prevzali tiež 33 politických väzňov z leopoldovskej väznice a previezli ich do Bratislavy. Prevzatie väzňov v Leopoldove se uskutočnilo na telefonický príkaz z ministerstva pravosúdia.¹⁶

Cesta Ľurisa, Širokého, Gažika a Vagača z Nitry do Zlatých Moraviec sa konala za ochrannej asistencie veliteľa žandárskej stopovaciej stanice Karola Čellára, ktorý spolupracoval s odbojom. Po krátkom odдыхu v nočných hodinách se skupina odobrala do hor k Obyčkej Hute, kde našli azyl u Nitrianskej partizánskej brigády. S Nitrianskou partizánskou brigádou Široký, Ľuris a Vagač 14. februára 1945 prekročili rieku Hron a frontovú líniu pri Tekovskej Breznici.

V najnovších slovenských dejinách to bol jeden jediný prípad, keď prokurátor utiekol s politickými väzňami. Vagač tým završil a korunoval svoju predchádzajúcu činnosť, keď navonok oficiálne bol strážcom zákonov Slovenskej republiky a na druhej strane účinne pomáhala politickým väzňom. Po vojne Vagač iba niekoľko rokov zotrval v justičnom aparáte, naposledy vo funkcii predsedu senátu na Okresnom súde v Bratislave. Naproti tomu jeho bývalí klienti Široký a Ľuris 5. apríla 1945 boli vymenovaní za členov prvej československej domácej vlády v Košiciach. Široký se stal predsedom vlády a Ľuris ministrom poľnohospodárstva. Oba ja patrili k čelným reprezentantom stalinsko-gottwaldovskej éry v Československu. V tejto súvislosti nechceme opomenúť, že za vlády, v ktorej boli Široký a Ľuris, bol pro zmenu zase dr. Karol Vagač politickým väzňom. Avšak za vykonštruovanú vinu¹⁷ Široký a Ľuris Vagačovi a ani jeho rodine nepomohli.

Politická kariéra Širokého a Ľurisa skončila v r. 1963. Dokonca Ľuris neskor z KSČ vystúpil.¹⁸ Preto súčasné odvorné historiografie a publicistika vypichuje do popredia iné osoby a epizody z rezistencie.

Pripomínam akciu úteku Širokého a Ďuriša. V ťažkých februárových dňoch r. 1945 riziko znášali všetci, ktorí kliesnili Širokému a Ďurišovi cestu na slobodu a k moci. Túto cestu im kliesnili aj tí, ktorí neskor na vlastnej koži pocítili praktiky totalitného komunistického režimu.

Poznámky

- 1) A. Hirner (nar.r.1915 a V. Medek(1914-1972) boli vysadení sov. lietadlom v júli 1944 v priestore obce Malá Čausa. Hirner na východný front a do sov. zajatia sa dostal ako dôstojník slov. armády, Medek ako vojak mačarskej armády. Oboch vyškolila a vyslala sovietska rozviedka.
- 2) Hirner A.: Boje za frontom, Bratislava 1981, 260. Avšak Hirner napísal memoáre bez možnosti študovať rádiodepeše, ktoré sa vymenili medzi vysielačkou Bohuš a ústredím na sovietskej strane. Hirnerove spomienky nie sú overené autentickými dokumentami.
- 3) Š. Gažík (nar.r.1912) bol do r. 1942 dozorcom väzňov. Umožňoval styk polit. väzňov s ich spolupracovníkmi na slobode. Za túto činnosť ho v r. 1942 uväznili a odsúdili na pol roka väzenia. V nasledujúcej období bol aktívnym členom KSS a angažoval sa najmä okolo príprav úteku polit. väzňov.
- 4) Širokého a Ďuriša zatkli v r. 1941. Ďuriša právoplatne odsúdili na 10 rokov a Širokého na 9 rokov väzenia. Pozri ŠOBA v Bratislave, fond KSB č. 220/1942. V.Široký a spol.
- 5) ŠOBA v Bratislave, fond OLS Bratislava č. 670/1946. M. Melega. Uvedený príkaz Melega neobdržel priamo od dr. Štefana Tisu, ale prostredníctvom dr. Jaricha Kováča, šéfa prezídia na ministerstve pravosúdia.
- 6) ŠOBA v Bratislave, fond OLS Bratislava č. 670/1946
- 7) ŠOA SSR v Bratislave, fond SNB č. 10/1946. Š.Tiso. Svedecká výpoveď dr. J. Viktoryho z 28. marca 1947. Viktory však uvádzal dátum sobotu 3. februára 1945, avšak z chronologie událostí zrejme ide o posun jedného dňa.
- 8) Podľa údajov K. Vagača zo 4. júla 1970.
- 9) V. Haviar (nar. r.1911) bol v r. 1941 vo väzení v súvislosti s odhalením odbojovej skupiny Demec. 1945-1946 poslanec DNZ za Demokratickú stranu. Známy kardiolog v Bratislave. Jeho švagor Milan Slávik po vojne emigroval, zomrel v júli 1983 v Buenos Aires, Argentína.
- 10) Š. Gažík vo svojich spomienkach (Niekoľko skutočností a poznámok k akcii oslobodenia politických väzňov v čase príprav a v priebehu SNP) nesprávne uviedol že Haviara do akcie získal Ilčík.
- 11) ŠOBA v Bratislave, fond OLS Bratislava č. 670/1946. Jednalo sa o 11 sovietskych občanov, prevažne bývalých vojenských zajatcov, ktorých za odbojovú a partizánsku činnosť zatkli slovenské bezpečnostné orgány. Ministerstvo zahraničných vecí a ministerstvo pravosúdia formálne akceptovali stanovisko dr. Mila Stodolu ml., ale bez účinného zásahu, MZV v spise č. 60.279/I/1945 zo dňa 5.februára 1945, adresovanom na ministerstvo pravosúdia a na št.zast. v Bratislave, výslovne uviedlo : "Zoďpovednosť za prípadné vydanie uvedených sovietskych príslušníkov obťažovala by potom úrady, ktoré nariadili ich vydanie."

- 12) Spracované podľa údajov A. Baránika, J. Ilčíka, Š. Gažíka, K. Vagača, J. Ďuriša a V. Haviera. Spomienkové údaje uvedených osôb nie sú zjedné vo všetkom. Napríklad Ilčík nadsadzoval svoj podiel. Ilčík v liste z 30. apríla 1947, adresovanom Národnému súdu v Prahe, napísal : " O úteku súdruha Širokého a Ďuriša nie je kompetentný a zásluhy a nejaký podiel si brať mimo mňa a súdruha Gažíka nikto iný. Útek súdruha Širokého a Ďuriša som previedol ja, spolu s Gažíkom." Pozri Archív Ministerstva spravodlivosti v Prahe, fond Národný súd Praha č. TNs 11/1947.
- 13) VHA v Prahe, fond MNC-Kleg č. 15970/1949 V. Haviar
- 14) NAUS T 195-554, Witiskovo hlásenie zo 6. februára 1945.
- 15) ŠUA SSR v Bratislave fond NSB č. 10/1946
- 16) De väznice v Leopoldove 1. februára 1945 o 18 hod. sa odoslal telefonogram s textom: Z rozkazu p.presedu vlády ak sa u Vás budú hlásiť orgány nemeckej bezpečnostnej polície a budú žiadať vydanie tých ktorí boli odsúdení pre komunistickú činnosť máte ich vydať." Pozri ŠUA SSR v Bratislave fond NSB č. 10/1946.
- 17) K. Vagaša ŠtB zatkla 1.apríla 1952. Štátny súd v Bratislave 17. októbra 1952 ho odsúdil na 8 rokov pre združovanie štátu nepriateľské. Odpykal si tretinu trestu. V rámci amnestie a osobitnej milosti bol dňa 5. mája 1955 prepustený na slobodu. V r. 1969 ho súdne rehabilitovali.
- 18) Besedoval som s. J. Ďurišom a hneď na začiatku rozhovoru mi sebevedome povedal, že vystúpil z KSČ. Bez okolkov uviedol aj dôvody svojho rozhodnutia. Avšak v Encyklopédii Slovenska zv. I. 611 sa uviedlo, že v r. 1970 bol vylúčený z KSČ. Július Ďuriš zomrel 18. februára 1986 v Prahe. Smutočné rozlúčenie sa konalo 26. februára 1986 v Motolskom krematoriu. Bolo bez obradov. Ďurišovho pohrebu som sa zúčastnil. Čo som v motolskom krematoriu videl a počul, zostáva pevným podnetom k tomu, aby som príležitostne o Ďurišovi písal znova a viac ako do teraz.

Bratislava 5. február 1987

Jozef Jatlonický

Presne o deviatej otvorili sa viackrídlové dvere do hlavnej sály, spisovatelia a hostia zjazdu hrnuli sa dnu, obsadzovali miesta okolo čtyroch radov stolov, tiahnúcich sa spod predsedníckej tribúny, vyvýšenej pred nami ako ešte nikdy, až ku dverám; bokom od pravej strany stúpali k predsedníckej tribune jeden za druhým najvyšší predstavitelia strany a vlády Slovenskej socialistickej republiky; ešte nikdy nepoctili žiaden spisovateľský zjazd v minulosti natoľko vyberanou a početnou zostavou! Uvidela som Jozefa Lenárta, L. Pezlára, V. Šalgoviča, M. Válka aj iných. Pod červeno potiahnutou tribúnou stál v celej jej šírke rozložený rad črepníkov s bielokvitnúcimi kvetmi, nad tribúnou na červenej, do kolmých pravidelných záhybov poskladanej drapérii akvel sa veľký biely nápis: "Socialistická literatúra". Vpravo od nápisu, na tom istom červenom pozadí, ale trochu doprava, priamo nad rečnickým pultom, vznášala sa v kruhu bielej svätôžiar roztvorená atrapa - akási hrubá kniha. Hneď po prvých funkcionárov KSS, ktorí obsadili prvý rad tribúny, vyšli hore strmými improvizovanými schodíkmi z drevených latiek naši hlavní spisovateľskí funkcionári, členovia najvyšších orgánov ZSS Andrej Plávka, V. Mihálik a V. Mináč, aby zasadli medzi popredných straníckych funkcionárov do prvého radu. Za nimi vyšli do druhého radu ďalší členovia našich spisovateľských orgánov, zazrela som medzi nimi R. Morica pri M. Jančovej-Hečkovej, tretí rad hore ostal prázdny. Zdalo sa, že viacerí spisovateli-členovia viacerých orgánov ZSS, ktorí mali sedieť tam, radšej ostali dolu medzi nami.

Čo najbližšie od dverí, obsadila som miesto na dolnom konci krajného pravého radu stolov; oproti mne sedel univerzitný profesor, literárny kritik a historik Dr. Milan Pišút, a keď dvere pozatvárali a nastal okamih ticha pred začatím rokovania, prisadla si zadychčaná do môjho tesného susedstva spisovateľka Katarína Lazarová. Zaradovala som sa, hneď mi aj ona potvrdila, čo som už sama bola zbadala; ani ona nepodpísala protichartistickú rezolúciu umelcov. Bola ako vždy v tmavom, v pekných hladko učesaných vlasoch jej pribudli šedivé pruhy.

Po tleskaní zhora-zdola oznámil hlavný ceremoniár zjazdu,

prvý tajomník Zväzu Dr. Ján Solovič, že otvára 3. zjazd ZSS, aj aký bude celodenný program.

V prvom bode rokovania, v minúte ticha za spisovateľov, ktorí uarieli v poslednom medzizjazdovom období, vymenoval najprv mená všetkých zosnulých podľa abecedy; bolo ich veru viac než hocikedy predtým, no aj prestávka medzi zjazdami bola dlhšia. Nápadné bolo, že uarieli básnici a spisovatelia z najvýznamnejších. No uarieli okrem nich aj takí, ktorých Solovič ani len nespomenul. Politické prenasledovanie teda trvá ešte i po smrti, presahuje i brány našich cintorínov a krematórií.

Prvé, hlavné slovo zjazdové mal hneď po minúte ticha Andrej Plávka, básnik a prozaik, publicista, predseda Zväzu slovenských spisovateľov, vytrvalý spisovateľský funkcionár v premenovaných obdobiach politických /okrem obdobia uvoľnenia a obrodného procesu, vtedy mu ledva básničky uverejňovali, boli už staromilské/, autor z najpílnnejších /stihol si už aj zbierku testamentov napísať/ - predostrel vo svojom publicisticky rutinovanej uvítacom prejave hneď viacero námetov, zadeklamoval úryvky z básnikov slovenských mŕtvych a živých, aby najzapálenejšie mohol zarecitovať vlastné plody ducha, najmä tiež úryvok z prejavu, v ktorom na druhom spisovateľskom zjazde r. 1972 zaštrúbil, že ten, čo pre druhých nepíše, nech si sám pre seba píska, plače i tancuje. Pred piatimi rokmi, keď boli rany okypteného hmeňa nášho spisovateľského spoločenstva ešte celkom čerstvé, zneli jeho úvahy neokrôchane, no po piatich rokoch umlčania slovenských autorov už surovo. A nestačilo mu. Od starej krivdy, ktorú sám páchal na čele organizácie spisovateľov, prebehol v prejave hneď k novej, najčerstvejšej, ako sám povedal, "k tomu miestu nášho glóbu, kde sa ešte i dnes zablystia krvou podliate okále obludy, meniacej podobu i hlas", a kde preto, pokračoval čoraz vyšším a patetickejším tónom, " v š e t c i spisovatelia dobrovoľne, výbušne a spontánne s opovrnutím odsúdili pamflet Chartu 77". Bum, tu máš, mohla som pozrieť víťazoslávne na nejakého z tých, čo mi ešte pred začiatkom zjazdu tvrdili, že ved tá rezolúcia ani nič strašného proti Charte nie je. No nemala som na to chuť. Plávka označením v š e t c i mi už predsa dal na vedomie, že ja už preňho ako spisovateľka neexistujem. Keďysi,

rátala som a vyrátala som, že pred 21 rokmi, mi on - ako predseda ZSS už vtedy - podpísal novučičku legitimáciu členky Zväzu slovenských spisovateľov, stále som ju nosila pri občianskej legitimácii v puzdre.

Ďalší rečník, dramatik dr. Ján Solovič, v období nového politického prítuhnutia vytrvalý úradujúci prvý tajomník ZSS, dal sa do čítania Správy Výboru ZSS k súčasnému tretiemu zjazdu. Mohla som v brožúre spolu s inými sledovať, či Solovič dobre číta. Čítal pozorne, slovko nepridal ani neubral ani nepreskočil. Snažila som sa sledovať i obsah čítaného textu, no čítanie bolo, ako sme u Soloviča zvyknutí, monotónne, školácke, správa sama nesmierne nudná, hádam len v päťdesiatych rokoch som čítala-počuvala o literatúre podobne šedivé, pseudopolitikou prepchaté pojednávania zo spisovateľských zjazdov v novinách a podobne. Správa bola nielen nudná, ale miestami i protirečivá. Po úsudku, že "existuje dialektická jednota medzi poéziou revolúcie a revolúciou poézie", čítal nám zo správy Janko Solovič hneď, že "v umení niet revolúcie, ale len kontinuita a práca". Samé bombastické formulácie, ako sa blúdilo za kultu /za Gottwalda a Zápotockého/, potom za revizionizmu, a dnes, keď máme Husákovu Poučenie, sa už neblúdi, už sa nemýlime a najlepším slovenským súčasným románom je dvojdielna sága Andreja Plávku o sebe, prvý diel "Smädný mileneo" a druhý "Plná čaša". To, povedala som si, poriadne plná, pretekajúca všetkými titulmi a dobrotami, ale padala už na mňa únava z presily zastaralej ideovopolitickej frazeológie, ktorou prvý tajomník Solovič častoval naše predsa len trochu, ba niektoré až veľmi poetické duše, ale vtom ako v rozprávke "Kráska a zviera" pred kupcovou dočrou otvorili sa jedny za druhými celosklenené dvere naboku, zjavili sa v nich obložené veľké podhogy a hybní čiernobieli čašníci, celá sála sa rozvoňala príjemnou arómou čerstvo zmlatej i z varenej čiernej zrnkovej kávy, dávno som nevoňala-nepila takú dobrú. K šálke kávy dostali sme každý i šunkovú žemľu kajzerku, bola chutná celá, ako len za prvej republiky, keď takéto chrunkavé kajzerky so šťavnatou pražskou šunkou i v Košiciach ne jeden mäsiar predával, zaspomínala som si pred Katkou Lazarovou nostalgicky na najväčšiu lahôdku mojich detských rokov a nevedela som pochopiť, prečo sa ona svojej kajzerky ani nedotkne. Už vznikala v mojej

hlave plán, ale predbehla ma - vraj si žemiu odloží pre svojho vlčiaka, zabudla som už meno toho čierneho, dosť strašlivého zvera. No dobre, osviežená kávou, počúvala som ďalej čítanie Janka Soloviča, čítal ako i prv, možno si kávu nevypil, nevšimla som si, alebo ju vypil a nemá to vplyv naňho, bolo to hádam ešte nudnejšie čítanie než predtým, chcela som si zachrániť duševnú sviežosť po kave, vymyslela som si, že vyrátam z celého textu správy Výboru **ESS** k súčasnému zjazdu všetky výrazy politickej, respektíve ideologickej frazeológie, aby som porovnala ich počet s rozsahom ostatného textu. Už som si zatrhávala slová a rátala ich na prvej stránke, keď ma tu z práce vytrhla trochu patetickejšie než ostatný text prednesená veta zo Solovičovho čítania: "Slovenská literatúra ponúka českému priestoru pravdu bitých a vôľu po odpore k útlaku." Prišlo mi na um hneď, ako ešte pred chvíľou bil v tomto istom priestore z tribúny pred nami pravdu bitých spisovateľov slovenských aj českých, aj chartistov pražských, Andrej Plávka, ako sa rozohňoval v svojej lži, že v š e t c i slovenskí spisovatelia ubíjanie bitých podpisujú, schvaľujú. Solovič však už prešiel na pôdu svetovú; rozhovoril sa, totiž čítal stať o helsinských dohovoroch, projekte vrah výlučne sovietskom, potom o technickom pokroku sveta, ktorý môže byť ľudstvu pomocou výlučne len v krajinách so socialistickým zriadením, a ešte i ďalšie podobné závery prečítal nám Janko Solovič z tribúny a mali sme za sebou naj-
budnejšiu a nejzdíhavejšiu časť nášho rokovania, dúfajme a chvalabohu. Čítanie trvalo Solovičovi temer hodinu. Ďalší re-
farát akiste nebude až taký dlhý!

Nasledoval prejav prvého tajomníka Komunistickej strany Slovenska Lenárta. Mnohí, najmä starší, poznali sme ho i osobne, držal sa vo funkciach v aparáte KSS od počiatkov budovania socializmu cez všetky nehody, pohody i peripetie, súdy, popravy nevinných ľudí i uvoľnenie, obrodné tendencie a nové prítuhtie až po naše časy. Nevedela som sa však rozpačovať, že by bol na niektorom spisovateľskom zjazde alebo konferencii vystúpil s takým dôležitým prejavom ako v danom čase, hneď po prečítaní Správy Výboru ZSS, ako prvý diskutér na rokovaní. Pravda, my sme chápali, že jeho prejav prekračuje zvyklý rámec diskusného príspevku, za aký ho dopredu označil Ján Solovič, a preto sme mu ani nezazlievali, že literatúra nie je hlavným námetom jeho prejavu, na to sme boli predsa už desaťročia zvyknutí, že iné veci boli hlavnými námetmi pozornosti politikov k našim zjazdom, nech sa drží každý svojho kopyta, krajčír ihly a umelec svojho diela.

No niečo predsa len padlo v prejave aj o literatúre; na rozdiel od predošlého rečníka Soloviča Lenárt nenachádzal v súčasnej literárnej tvorbe slovenských spisovateľov známky prehĺbenia a upevnenia jej socialistického charakteru. Tieto dva pre komunistov hore i dole žiadúce fenomény videl len v javoch nášho celospoločenského života. V literatúre konštatoval iba akúsi obnovu, tendencie k obnove socialistického charakteru našej spisby. Ktovie, povedala som si, keď som to počula, ako to padne Solovičovi aj iným spolutvorcom Správy Výboru ZSS, ale možno ich to povzbudí k ešte väčšej horlivosti a na najbližšom zjazde bude už i politikmi uznaný prínos prehĺbenia a upevnenia socialistického charakteru. No s plnou láskou, úctou obracal sa J. Lenárt vo svojom prejave k slovenským spisovateľom občanom, majiteľom tých vzácnych hlasov, ktoré podporili kampaň proti Charte 77. Ocenil tento čin ako pomoc slovenských spisovateľov Komunistickej strane a nazval túto pomoc celkovo významným kulturnopolitickým činom. To bolo každému jasné. Aj to, čo bolo v prejave hneď na začiatku: že náš tretí spisovateľský zjazd slovenský naozaj ďaleko presahuje zvyčajný rámec spisovateľského zjazdu! A ja tu ešte chcem vystupovať so žiadosťou o uvoľnenie toľkých priškrtených, ale pre nich nepriateľ-

ských tvorivých síl! Oblievala ma horúčosť.

Aj Lenártov prejav byl dlhý, trval temer toľko čo Solovičovo čítanie Správy, boli v ňom námety, odstavce /Nagasaki, kufríky s atómovými bombami/, že zase som sa radšej uchýlila do práce s vypočítavaním frazeologickej záplavy v Správe, registrovala som zato pritom aj niektoré zaujímavosti z prejavu, napríklad údaje o závratných výsledkoch nášho hospodárskeho úsilia, o vysokom stúpaní životnej úrovne, o nákladnej výstavbe honosných kultúrnych zariadení v našej krajine - no tu ma naozaj uprímne zaujala veta: "... lenže naši ľudia chcú žiť nielen materiálne zabezpečením, ale chcú žiť aj bohatým duševným životom." Veď to mám i ja vo svojom diskusnom príspevku! Je to asi dobrá myšlienka, keď je spoločná, lebo ju mnohí v hlave nosíme, lebo nám všetkým ide o to, aby sme žili plno, aj svojským duchovným životom! Aj tí len to chcú, čo podľa svojej viery žiť chcú, aby sa s tým však skrývať nemuseli, aby im to nik v škole, v úrade, ale ani v novinách /to! / nezazlieval, neurážal ich duchovný svojský život bez konca kraja, bez možnosti protestovať proti urážkam, zažalovať pre pohany - veď aj nám spisovateľom ide, musí ísť o to, aby sme mohli žiť duchovne podľa svojho ducha každý, lebo veď bez toho vôbec duchovného života nieto, ani prostého, nie ešte bohatého, a niet potom ani nových, zaujímavých, národne, kultúrne, duchovne obohacujúcich kníh ani iných umeleckých diel. Akýže duchovný život sme však i teraz žiť, keď ani to vlastným duchom, rozumom, nesmieme posúdiť, čo je spis Charta 77, keď to miesto mňa, teba, jeho, nás všetkých, ktorých nútia podpisovať sa proti Charte, jeden jediný duch všemocný jedinej vládnúcej strany posúdi, a my ten posudok musíme prijať a podporiť, našimi podpismi ovenčiť, zapisovala som si všetko, čo mi tiahlo hlavou, aj moja susedka, zvedavá, čo píšem, si s mojím dovolením čítala a prikyvovala: tak, a ochvíľu zvedavá, kam to a načo vpisujem, chcela čítať aj môj diskusný príspevok. Trochu som sa zháčila, no potom zahľadená do jej veľkých lesklých očí, príspevok som jej prisunula celý. Čítala bez slova. Pery jej stenkli, na čele som uvidela vrásky, ktoré som si predtým nevšimla. Celá tvár dostala úzkostne starostlivý výraz. Naklonila sa ku mne, šepkala mi, šepkala, dávvala voľný priechod svojmu zhrozeniu, ak to vraj skutočne pred-

nesiem, úplne ma ako spisovateľku zlikvidujú - a ktovie čo ešte. Šepkala som i ja jej do ucha, že veď nič netrvá večne, beztak je to celé nanič, čo vôbec môžeme takto písať, čo nám vydajú, zdôraznila som, že nehľadím pesimisticky do budúcnosti. Och, ona na to, to ešte dlho potrvá, a keby aj, keby aj sa uvoľnilo, napravilo dačo, zase tí, s obrátenými kabátmi, čo ma teraz zlikvidujú, budú spoločne držať proti mne, proti nepríjemnej svedkyňi svojich zbabelostí, podlostí, a budú zase "lepší" ako ja. Vyrobia so mňa, slovom, triedneho nepriateľa i v novom, mojom názorom priaznivejšom poriadku. Rozhovorila sa napokon o tom, ako vystúpila v r. 1951 na aktíve slovenských spisovateľov vo vtedajšom pohone nabosorky, aby vyjadrila nebojačne svoj nesúhlas s pohonom, s celým aktívom - na to som sa i ja pamätala, pripomenula som jej aj podrobnosti, hoci som tam nebola a hoci ani môj prvý muž, básnik Žáry, ta nešiel /nepustila som ho, že s ním nebudem spať pod jednou strechou, ak pôjde/ - vedela som všeličo, aj ako sa správali kritizovaní štyria spisovatelia, aj ako ktorých strana potom zlomila, pamätala som si ešte aj to, ako som Katarínu vtedy obdivovala, nuž a prečo mi vlastne to celé pripomína ako argument proti môjmu pripravovanému vystúpeniu? Vraj preto, lebo čo akú pravdu mala, čo ako sa to i po čase uznalo, zášť slovenských spisovateľov, z priemeru ktorých sa odvahou k pravde vymkla, ju už nikdy neopustila. Lenže, ako ja viem, iba potom si napísala svoju najlepšiu knihu, pripomenula som jej "Šarkana na reťazi" a prezradila som jej, že ja som ten Domin, čo napísal vtedy o nej recenziu do Večerníka. Možno bola sklamaná, lebo myslela, že je to nejaký muž, vážny literát a ktovie čo zač, mala sklon k dobrodružnosti, fantázieplným dohadom - no ale predsa len, predsa, začala znovu podobne ako ten lukavický i zväzový presvedčovateľ, napravovatelia mojich bludných tendencií, vedúcich do záhuby - teraz mám vraj pred sebou ešte možnosti, ale ochvíľu, aj ten vek - pripomenula mi trochu sklamané, že ona už píše len detektívky, iné nič, perievarí-vyvára-vypeká, vytiera zadky vnukom, to som vedela a vždy som myslela, že nemá v tom mieru - no slovom, nič ti už nevydajú, a komu budeš potom písať? - Európe, odpovedala som spontánne, nedovršíla som však svoj nafúkaný výhľad do budúcnosti.

To už bolo po Lenártovom prejave, nevnímala som ani, čo sa

vlastne deje, len tak trochu, že sa otvára predpoludňajšia diskusia slovenských spisovateľov - my dve sme pokračovali v rozhovore. - Preboha, tak aspoň tie mená vynechaj! - prehovárala ma a jej horúci pohľad vpíjal sa mi priam do duše. Vedela som, že mi praje ako žena, mať i stará mať, je to náš spoločný osud, v slabej chvíľke dojatia som už zmäknutá sama začala rozmýšľať, či by som predsa len tie mená - ale ako?! Slovom, aby som vylúčených autorov, hoci nemenovaných, predsa len nezradila, a hoci bez mien, ale krivdu na nich spáchanú aby som predostrela a vyzvala všetkých, aby sme to nejako napravili... ale pod akého spoločného menovateľa dať všetkých štyridsať mien? Už som si aj začala na okraji textu diskusného príspevku písať náhradný text miesto tých mien, akže ich vyškrtnem - ale dá sa to? Nedokázala som to, rozpomenula som sa i na to, ako som s mužom o svojom úmysle vystúpiť na diskusii hovorila, ako potvrdil, že vymenovanie všetkých bude najúčinnnejšie, i keď riskantné.

- Nie, nejde to, - sklamala som Katku, ktorá ma začala odboku už uspokojene pozorovať, ako si píšem na okraj stránky s menami náhradný text, - bez mien to nemá cenu. A veď sú aj v tejto brožúre! - prišla mi na um spásonosná myšlienka, ukázala som Katke 28. stránku brožúry so správou k 2. zjazdu, ktorú aj ona dostala spolu s diplomatkou a zápisníkom. Keby to bolo zakázané, ako napríklad Rudé právo alebo iné noviny z roku 1968, pokračovala som /áno, zakázané, neslobodno ich ani v knižnici čítať, len na zvláštne povolenia/, ale ako vidíš, nie je to zakázané, ešte to pre nás na tento zjazd i znovu vytlačili!

Zdalo sa mi, že celá opadla, prepadla sa do seba, akoby som jej bola oznámila veľmi tragickú vec osobnú, nevedela som pochopiť, prečo to až takto berie. Vytreštila na mňa zhrozené tmavé lesklé oči s prenikavými bielkami, prudko potriasla hlavou a cez zovreté pery precedila, že tak potom ona tu radšej nebude a pôjde vraj čím prv domov!

Moja susedka sa už o mňa neobzrela, ani v myslí nemaľa úst so mnou na galériu naobedovať sa, pripojila sa k iným, ešte som ju zazrela v hale, potom už nikde, bola som sklamaná z nej, no nie prvý raz v živote. Bývala menlivá, ale ktovie, aká som bola v jej očiach ja. Vyšla som s ostatnými i ja na galériu, kde už počúvali čašníci na pekne prestretých stoloch trojchodové obedy, sadla som si k najbližšiemu stolu, kde bolo prázdne miesto. Pri mne sedel Štefan Drug, mali sme o čom rozprávať, dávno sme sa nevideli. Spomenuli sme si na staré časy, keď sme sa stretali v redakcii Kultúrneho života ako jeho prispievatelia, Drug bol vtedy aj v redakčnej rade, patril k pribojným, do obrodného procesu aktívne zapojeným literátom, ja som bola trochu opatrnejšia a politicky nepribojná - po rokoch, debatujúc pri chutnom obede na spoločnom 3. zjazde, zisťovali sme, že sme sa zmenili. Opatrnejší a zmierenejší bol on, opozičnejšia proti súčasným praktikám bola som ja, staršia od neho. Zdalo sa mi, že až príliš ustúpil od svojich niekdajších náročností na literatúru, občianstvo, spoločenské mravy. Možno preto, lebo bol kvôli svojim postojom za Dubčeka neskôr postihnutý, nesmel publikovať istý čas a iba po sebakritike, ktorú spravil na popud vrchnosti - rozprával mi - môže znovu publikovať aj inak účinkovať. Má významné miesto vedúceho redaktora edície Prameň vo vydavateľstve Tatran, jednako, zdôveroval sa mi, nie je spokojný, hlavne preto, lebo do literárnej práce, na ktorú sa nesmierne tešil, sa mu zrazu nechce, akoby bol stratil nielen duševnú silu, ale i všetky ambície. Hádam predsa len nie je všetko v poriadku, chcela som mu povedať, no nepovedala som nič. Veď sa dozvie, čo si o týchto veciach myslím, až si vypočuje, alebo prečíta môj diskusný príspevok. Ešte stále som mala nádej, že ma vyzvú, aby som ho predniesla. Nádej striedala sa so skepsou, ba až pocitom márnosti zo všetkého. Drug sa rozhovoril o svojej edícii, zapaľoval môj záujem o ňu, zdalo sa mi, že nie bez úspechu; keby som nebola slúbila Sládkoviča Mladým letám, až ho dopíšem, určite by som ho chcela zveriť Drugovi - pre jeho edíciu. Nahováral ma na to, prípadne aj na iné témy.

- Oo poviete na Ivana Kusého, - počuvala som od susedného stola. Neveľmi som mu počas predpoludňajšej diskusie venovala

pozornosť, práve vtedy, keď vystúpil so svojou sebakritikou, boli sme s Lazarovou nad textom môjho diskusného príspevku v najtuhšom spore, no neušla mi trápnosť celého vystúpenia známeho a už temer bielovlasého literárneho historika a kritika, ktorý si sypal popol na svoju dôstojnú hlavu pred takými, čo hádam ešte viac než on za Dubčeka "blúdili", pretože i celé spolčenstvo do "blúdenia" viedli, a nikomu sa nekajali, ba ešte si za prirodzené držia, že pred nimi sa takí ako Ivan Kusý pokorujú. Nevedeli to ani naši rozdebatovaní susedia pochopiť, prečo si neborák vybral pre sebakorovanie práve toto dnešné fórum, pred toľkými pozorujúcimi očami, mohol to spraviť šikovnejšie, ako aj iní, iba nejakou písomnou alebo ešte kaninetnejšou, nijaké stopy nezanechávajúcou formou. Ale ak na Ústrednom výbore práve toto chceli? Odmena už je— po vylúčení zo strany za postoje v r. 1968 je znovu tam - ale zatiaľ ešte len ako čakateľ, kandidát...

Od obeda tiahli sme ako obyčajne aj na iných zjazdoch von na vzduch. Vonku už v polkruhu stáli naši hostia z tribúny, obklopení spisovateľskými funkcionármi; uvedomila som si znovu, aký je veľký záujem straníckych činiteľov o náš zjazd. Po obede, alebo dokonca i pred ním, obyčajne zo zjazdu zmizli, prenechávajúc nás pod pozorom spisovateľských funkcionárov - pri tomto zjazde sa im o odchode ani len nesnívalo! Vydržia s nami hádam až do konca?

Pred vchodom som natrafila na Rudka Slobodu. Nebolo medzi nami veľa slov, ale som spoznala, že mu nie je na zjazde voľne, hoci sa od neho neodťahuje, veď aj on si vraj pripravil diskusný príspevok, aj sa prihlásil do diskusie. Dohadovali sme sa, čo je pravdepodobnejšie: budeme alebo nebudeme vyzvaní do diskusie? To je neisté, ale je isté, že Vincko Šíkula diskutovať bude, hoci on si príspevok pod palmou vo vestibule ešte len píše.

Diskusný príspevok Vincka Šíkulu bol očakávaný, ba žiadaný, nie ako Slobodov alebo môj. Keď som popri Šikulovi v hale prešla, horlivo mi vysvetľoval, že musí, musí príspevok napísať, je tým dlžen ministrovi Válkovi. Bola som zvedavá, čo až takého veľkého pre Šíkulu Válek spravil. Nuž vraj to, že ho

ochránil pred veľkou hanbou, akú chystal Vinckovi Šikulovi závistivý starec Ján Poničan diskusným príspevkom, v ktorom mienil na 3. zjazde ZSS odhaliť, aký je Šikula nanič spisovateľ, táraj, klamár a ohovárač revolučných tradícií - veľmi sa hneval na Šikulovo rastúce dielo, nuž vraj preto poslal minister Poničana ako zástupcu slovenských spisovateľov do Prahy na súčasný zjazd českých spisovateľov a za tento záchranný čin je Vincko Šikula ministrom vďačný. Povedala som mu, bože Mŕj, aká škoda, Poničan mal ostať, aspoň by bolo na zjazde trochu zábavy, a vám by sláva ešte väčšmi narástla, no videla som na Vinckovej kedysi príťažlivej, úzkej, teraz už preplnenej tvári, že mi neverí a skúma, či to vážne alebo žartom hovorím, ale ja som to tak myslela, ako som i hovorila, ja som Vinckovi, vincúrovi, odjakživa priala, predstavoval novú, od mojej úprimnejšiu, nezaťaženu a na všetko zvedavú generáciu, k tomu bol aj hudobne nadaný, a tak som mu ani v tej chvíli, ako tam s nervózne žmurkajúcimi očami nad papierikom na stole pod palmou sedel, nezávidela, že on ešte ani príspevok nemá /ako ja, starostlivo napísaný, v taške/, ani príhľášku neodovzdal Kněžkovi - a diskutovať bude, musí, lebo ho do toho ešte i ženú... ak aj, nuž len celkom málo, malinko, malinkato som mu závidela i zároveň prepačovala.

predpoludňajšiu diskusiu oživilí najmä mladší, ale už zrelí spisovatelia Jaroš a Feldek, obidvaja mohutní postavami, rozpínaví slovami, gestami, ale i knihami, ktoré už napísali. Boli nadaní, draví, vedeli robiť i rozumne sa zariaďovať, aby sa ich tvorba realizovala. Pri ich prejavoch bol v sále smiech, uvoľnenie. Na ich veselý a suverénny tón naladil svoj príspevok aj Šikula, predstavoval sa v podobe, akú som neveľmi poznala. Kedysi som ho poznala ako plachého, utiahnutého rozprávkára, ktorý je doma v magickom svete tajomných príbehov zvláštnych ľudí, skutočných i vymyslených druhov jeho samoty pod horami v dome vo viniciach. Teraz, ukazovalo sa, je doma i na verejnom kolbišti. Príliš ma to neprekvapilo, takúto zmenu mi dávali tušiť aj jeho najnovšie knihy, v ktorých už neprevládali rojkovia, tajomné znaky prírody, ale robustné, násilnícke náture, prísne realistická popisnosť reálií života, práce, spoločenských varov, dokonca i novšej histórie. Ale dosť už o Šikulovi. Jeho príspevok bolo dobre počúvať, vety šli lahodne, no hneď som zabudla, o čom boli. Ešte rýchlejšie som zabudla, čo hovo-

rili ďalší diskutéri vo svojich shválospevoch na dobu, možnosti, všetko. Jediný básnik Vojtech Mihálik, ktorý nemusel viac než dva kroky spraviť zo svojho miesta na tribúne k rečníckemu stolíku, pokritizoval našich funkcionárov, lebo vraj nadužívajú možnosti. Ako príklad uviedol protekčné získavanie leteniek. Funkcionári v prvom rade tribúny sa naňho zhovievavo usmievali. Nejaký ventil len musia povoliť tam, kde okná sú zavreté, a vždy je lepšie, keď ventil poodhalia poslušní funkcionári spisovateľskí, než by to mal spraviť niekto iný, kto by nešiel na chyby krásy, ale nejaké iné, závažné kazy, kto by nepoznal mieru!

Taktizovať učíme sa postupne všetci! Ešte stále som pociťovala sklamanie i z toho, že Andrej Chudoba rezolúciu proti Chartre 77 podpísal, aj keď podpis odoslal, keď už akcia podpisov končila. Nechcel ma zavádzať, aby som mala ilúzie, preto mi to cez prestávku uprímne povedal. Mala som k nemu dôveru, povedala som mu o svojom diskusnom príspevku. Chcel si ho aj prečítať, dala som mu ho. Neodhovárал ma od prednesu ako Lazarová, cítila som, že mi praje, aby som to spravila a dajako to prežila, bude mi držať palce. Ale čo bude vraj so mnou ďalej?

Myslela som aj na iných dobrých známych spisovateľov i spisovateľky, s mnohými - hoci som ich videla na zjazde - som nestihla ani slovko si vymeniť, predstavovala som si, že by ma počúvali, keby ma vyzvali do diskusie. Ale túžim naozaj, aby ma vyzvali? Pristihla som sa pri strachu z takej možnosti. Stačilo, aby som si predstavila, ako budem kráčať dlhou sálou od jej konca dopredu, vystupovať úzkymi schodíkmi poč kritickými pohľadmi tribúny v svojom hlúpom oblečení, hovoriť slová, ktorá sa nebudú páčiť, a či ich vôbec dopoviem, pri takýchto príležitostiach som mávala trému, musela som počítať aj s tým, že sa mi kolena roztrasú, hlas zlomí..., nie, netúžila som za tým, a predsa som chcela, chcela, aby moje úsilie nevyšlo nazmar, aby som konečne zložila farchu, ktorá ma roky tlačí.

Obávala som sa však zbytočne. Tesne pred 18. hodinou Ján Solovič prerušil rokovanie a navrhol zhromaždeniu, aby sme odhlasovali ukončenie zjazdu. Súhlasili všetci, iba môj hlaso-

vací lístok č. 132 zatrepotal sa nad zadným stolom vo vzduchu, a to bolo toľko ako nič. Nato Solovič, ukončujúc na základe súhlasu diskusiu, oznámil, že môžeme odovzdať svoje neprednesené diskusné príspevky do protokolu 3. zjazdu ZSS. S tým som počítala ako s krajnou možnosťou realizovať svoj úmysel. Tak predsa aspoň niečo! Diskusné príspevky v protokole ostávajú v archíve, ba bývali aj uverejňované v tlači. Vstala som a prešla som rýchle úzkou uličkou medzi stolmi temer pod tribúnu, tam som odbočila k stolíku s protokolom. Napätie, najprv dosť dobre ovládané, vo mne náhle prevládlo, ruky sa mi roztriasli a celý obal spadol na zem. Stránky sa mi rozsypali, medzi nimi som uvidela trasľavé písmo - list Tiaravy, vzala som si ho na zjazd ako talizman. Jej písmo ma povzbudilo, pokojne som zo zeme všetko pozbierala, vybrala som z obalu štyri stránky kópie diskusného príspevku, položila som ich na stolík. Obzerala som sa, kto ešte odovzdá príspevok, napísaný či aj prihlásený, do protokolu, veď som sama vedela o viacerých, čo si príspevky na zjazd prichystali, no nik sa nedvíhal, nik nekráčal za mnou k stolíku s protokolom, cítila som nesmierne ťažké napäté ticho.

Cítila som však i veľkú úľavu, pokojne a bez záujmu sledovala som voľby nových členov výboru aj iných orgánov Zväzu, čo prakticky znamenalo len nové a nové dvíhanie rúk s hlasovacími lístkami na znak súhlasu so všetkými dopredu určenými členmi spisovateľských orgánov; boli temer tí istí ako predtým, pribudlo zopár mladých autorov.

Z diskusného príspevku mala som pri sebe okrem originálu i ďalšie kopie, dala som ich čítať záujemcom ešte v rokovacej sále i v hale, potom i hore na galérii, kde už podávali večeru. Večerať som nestihla, ani by mi nebolo chátilo jesť, mienila som si za lístok na večeru zobrať pomaranče a nejaký **babán** pre vnukov, videla som, že to aj druhý robia. Stále mi niekto diskusný príspevok vracal, alebo naopak si ho odo mňa požičiaval, prisadali si ku mne a diskutovali so mnou. Jedni pochybovali, či bolo účelné napísať až taký otvorený príspevok, lebo vraj týmto teraz beztak už nikomu nepomôžem, a seba iba uškodím /Drug, Noge/. Druhý zase naopak, pokladali mŕoj pokus za vážnu vec, a že som prehovorila aj za nich. Toto už nik

vraj nezmaže, a tak vraj 3. zjazd slovenských spisovateľov ostane v povedomí budúcich pozorovateľov ako taký, na ktorom slovenský spisovateľ prejavil odpor proti utláčaniu, nepravde - a podobne. Pocítila som zvláštnu vnútornú pohodu, lásku k svojim spisovateľským druhom a družkám, bez rozdielu, či sú to títo na zjazde alebo tamí mimo spisovateľského oficiálneho života, ktorých som sa chcela zastat, akoby som sa iba práve teraz bola oslobodila od neistoty, či medzi nich všetkých patrím, a nadobudla plné vedomie o spolupatričnosti. Medzi tými, čo pristupovali ku mne, uvidela som zrazu peknú, trochu záдумčivú tvár Margity Figuli. Kedysi - ešte tesne pred potlačením obrodneho procesu - sme sa priatelili, písali sme si listy, no v prvých mesiacoch normalizácie sme sa začali od seba vzdalať. Margita Figuli podobne s nadšením, ako vítala úsilie dubčekovskej garnitúry, schvaľovala aj jeho potlačenie a nadchýnala sa za praktiky normalizácie, a ja som - ako redaktorka Smeny na nedeľu - uverejňovala v novinách jej prejavy obojeho druhu, tie prvé s pochopením, tie druhé - maj si čo chceš. Mala. Stala sa konečne i národnou umelkyňou, naraz aj so Štefanom Králikom. Potom som unikla do Lukavice. Keď som však teraz uvidela jej peknú tvár, modré fialkové oči, prívetivý úsmev, a to najmä v rade predo mnou, rozohrialala som sa, vyskočila som, podávala som jej prvej svoj diskusný príspevok. No ona ho nechcela. Mala záujem o môj lístok na večeru. Vraj si povšimla, že sa k večeri nemám, a ona by si mohla zavolať muža zdola, čaká ju tam, povečerali by spolu..., nevedela som prísť k slovu, lístok som jej dala. Potom sa ešte raz priblížila ku mne, ale aj s mužom, obidvaja už najedení ďakovali mi za lístok. Rozlúčili sme sa bez ďalších slov, už sa hádam ani nevidíme? Ale už nás hnali čašníci preč, chceli zatvárať, vychádzala som z PKO s poslednými diskutérmi - P. Bunčákom a J. Lenkom, jeden bol nadšený mojím príspevkom, druhý vyľakaný. Spolu s ďalšími záujemcami, ktorí čakali pred budovou, prešli sme do Klubu slovenských spisovateľov v novej budove vydavateľstva Slovenský spisovateľ, v jej suteréne - vždy bývali naše kluby pod zemou - ani raz som ešte v tomto novom klube nebola, nepáčil sa mi, bol menej útulný než starý na Štefánikovej ulici s výbornou kuchyňou pani Zapletalovej a bystrou obsluhou jej manžela;

tu to bolo ako hocikde v bistre alebo inom podobnom moderne štylizovanom podniku. No mladí autori, ktorých tu bola väčšina, už o Zapletalovcoch ani o podzemnom starom klube nevedeli. A keby aj vedeli, asi by sa im už nepáčil. V klube čítanie diskusného príspevku pokračovalo. Aj diskusia. Okolo polnoci, presiaknutá do pľúc dymom, pobrala som sa domov. Nepokračovala som v chôdzi staromestskou uličkou s dávnymi palácami, so starými veľkými bránami a chronicky zanedbanou dlažbou, ale som prešla radšej na vysvietené, bezpečnejšie Hviezdoslavovo námestie s básnikovou sochou a parkom. Okolo parku patrolovali z oboch strán hliadky Verejnej bezpečnosti v bieložltých vozoch. Cítila som únavu i depresiu. V opustenosti stíchnutého námestia, z ktorého som ponad korunu platanu videla i v oblozkoch nášho bytu na rohu len tmú, hádala som svoj budúci osud. Všetko mi pripadalo neúprosne tvrdé, odsúdené na zánik. Tak som prešla popri velebnej, hádam aj priveľkej a pritomavej Hviezdoslavovej soche, a ako som si náhle uvedomila, že stráži staré námestie v blízkosti nášho bytu, bolo hneď lepšie, úzkosť sa vo mne celkom rozplynula.

J29

Jan Trefulka:

B a l v a n y , b a l v a n i

Zase jednou je tady ta chvíle, kdy člověk proti všemu svému snad ještě zdravému rozumu cítí, že dějiny jsou něco víc, než jenom výsledek lidského myšlení, snažení, konání, víc než výraz nejrůznějších vznešených nebo zločinných chtění, že se bez ohledu na lidské osudy valí samy ze sebe a pro sebe, podle vlastních zákonů, snad kdesi v nedohlednu propojených s prazákladními rysy lidské povahy, s během přírody, s Pánembohem nebo kosmickým děním. A člověk může tisíckrát vědět a stokrát svou poznanou a dokonce ověřenou pravdu třeba s nasazením života vykřikovat, nic se nezmění, dějiny kráčejí svým neovlivnitelným krokem, události, bez ohledu na naše naděje a zoufání, pomalu zrají, a nedá se to nijak uspíšit, nedá se tomu vnutit žádná lidská míra, žádná morálka, žádná spravedlnost. Běda tomu, kdo předešel dějinný krok, lhostejno zda o staletí nebo desetiletí. Pravděpodobnost, že za to bude potrestaný, je takřka stoprocentní, a i když mu dají za pravdu, budou se na něj dívat jako na dvouhlavé tele, budou jim překážet na jejich vyšlapaných stezkách, budou ho okopávat, když budou spěšně dohánět jeho myšlenky a představy, které pro ně byly ještě před týdnem zločinné. A dokonce i my, kteří to všechno dobře známe z vlastní zkušenosti a pamatujeme do poslední chvíle nelítostně pracující byrokratický aparát nacistických okupantů, my, kteří jsme se sami v dobré víře po osmačtyřicátém roce "revolučně" vecpali na místa vyakčněných autorit, abychom až po čase pochopili, že duchovní autoritu není možné uzurpovat, a pokusili jsme se obnovit vnitřní řád zdejších veřejných věcí, i my jsme v pokušení vidět v Gorbačovovi spasitele světa a netrpělivě vyhlížíme někoho, kdo by u nás mohl převzít jeho roli. Ani my nejsme pořád ještě dost vyzrálí k tomu, abychom se stále upamatovávali, jak to doopravdy bylo, že kdesi v širých pláních Sibíře pod kameny a balvany, dávno obrostlými mechem, spočívají ostatky lidí, kteří se většinou neprovinili ničím, než vůlí po svém pracovat a žít, kteří příliš tvrdošíjně věděli a mluvili, přibližně už i o tom, čemu se dnes říká revoluční přestavba, že už i u nás balvany náhrobků dávno kryjí hroby těch, kteří už na samém počátku poznali a napsali,

že socialismus bez demokracie a veřejného mínění, bez svobody slova, tisku a informací není prostě socialismus. Také už málem před dvaceti lety - pořád ještě předčasně v těchto východních dálkách - jsme to dost hlasitě vykřikovali do světa, takže jsme za to byli potrestaní, myslím celý národ, odebráním svéprávnosti, svébytnosti, práva na minulost a tedy i autentickou budoucnost. I na nás leží, ne balvany, ale balvani, obrostlí hustě propleteným bejlím neschopnosti, mravní lhostejnosti, privilegií a korupce. A vydávají svůj vlastní způsob existence, svou neúčinnou, překážející tíhu, svou nehybnost a placatost za jediné správnou, domácímí tradicemi a potřebami ozvláštněnou cestu k socialistické kultuře a morálce. Přitom zakazují našim dětem vědět, co si o údělu českého národa v Evropě mysleli Masaryk, Pekař, Peroutka, Černý, Patočka, pod trestem kriminálu nesmíme číst, co si mysleli ti, kteří přežili koncentráky padesátých let, nedozvíme se, co se děje v uměleckých institucích v Sovětském svazu a nesmí se nám ani snít o mravní obrodě, i když o ní dnes mluví i Gorbačov. Nebo právě proto? Všechno za nás vědí naši balvani, a ti se nepohnou, leda k tomu, aby odsoudili pracovníky Jazzové sekce za to, že "vytvořili... zisk", jak krásně napsalo Svobodné slovo dnes, 11. března 1987.

Lidskému rozumu se to zdá absurdní, ale dějiny kráčejí svým vlastním, neovlivnitelným krokem. Co se zdánlivě získalo jediným gestem, křikem a krví v revolucích, k tomu pak společenství tak jako tak po staletí pracně dorůstají a k pochopení myšlenek, za které skeptický Řek a židovský prorok umřeli před tisíci lety, se lidstvo plazí dodnes. Má potom vůbec nějaký smysl předbíhat dobu, vykřikovat a umírat za dějinně nedozrálou pravdu a spravedlnost? Kdo ví - možná právě poničené životy, zoufalá léta, marný křik pravdy a krev spravedlivých jsou vyhovující směsí pro nepochopitelný motor dějin a jeho tajuplný chod.

Brno, březen 1987.

66

Od Víťazného Februára ideme u nás v stopách sovietskeho politického vývoja. Ísť v stopách - to znamená ísť vždy niekoľko krokov pozadu za prvolezcom, sledovať jeho výpady a ústupy, obraty a obchádzky; tento odstup však zároveň umožňuje určitú toleranciu v prispôsobovaní sa, v udržiavaní kroku a línie, v zrýchľovaní či spomaľovaní postupu, v zväčšovaní či zmenšovaní úchyliet a pod. Štyridsať rokov nášho "kráčania v stopách" je dosť dlhá doba na to, aby sa v ňom už dali odhaliť určité zákonitosti, alebo aspoň príznaky, pre nás v istých súvislostiach typické.

Mne sa dnes javia takto: kde šlo o deformácie socializmu, o presadzovanie jeho totalitárnych foriem, o konzerváciu všetkého zastaralého a stagnujúceho v ňom, tam sme vždy boli mimoriadne učenlivými a príčinlivými žiakmi Sovietov, žiakmi, ktorí v týchto ohľadoch často predstihli aj svojho učiteľa; kde však šlo o odbúravanie totalitarizmu, o demokratizačné reformy, o akýkoľvek progres vôbec, o odhaľovanie a nápravu deformácií a zločinov, tam sme postupovali za Sovietmi len veľmi liknavo, s čo najväčším odstupom, polovičato, naťahovačne. Stačí porovnávať. Stalinský teror, od hrdelných politických procesov až po násilnú kolektivizáciu, stalinský tvrdý dogmatizmus v teórii a hrubý primitivizmus v praxi, preberá naše vedenie veľmi ochotne a rázne, presadzuje ho dôsledne a dovádza ho často až do najkrajnejších absurdností: viď popravu generálneho tajomníka vládnucej komunistickéj strany, viď najväčší Stalinov pomník v Prahe, viď "nábor" pracovných síl pre Jáchymov, viď...

Keď však došlo k chruščovovskému "odmäku", stáva sa naše vedenie naraz veľmi váhavé a zvažujúce, čo najviac spomaľuje postup v stopách Sovietov: odhaľovanie "kultu osobnosti" sa u nás starostlivo dávkuje a etapizuje (veď onen grandiózny Stalinov pomník v Prahe sa predsa dokončuje až po Chruščovovom historickom prejave, po ňom u nás ešte dlho pokračuje stalinský kurz), demokratické reformy sa maximálne problematizujú a otupujú, náprava chýb a zločinov sa čo najviac odsúva a jej nutnosť čo najviac spochybňuje. Tejto ostražitosti voči akýmkoľvek progresívnym zmenám padol vtedy za obeť aj pokus o prvú, tú najmiernejšiu hospodársku reformu. Hlavným heslom dňa sa na dlhé obdobie stalo: Len sa neunáhliť! a:

Predovšetkým zabrániť, aby sa nám na tom niekto nepriživoval, aby sa to nejako nezneužilo proti nám!

Koho z nich by boli takéto "demobilizujúce" heslá napadli v období stalinského teroru?

Takéto váhavé popušťanie opratí onomu retardovanému chruščovskému odmäku sa u nás vlečie až do šesťdesiateho ôsmeho roku. Ten je pokusom o radikálnu liečbu zanedbanej, vleklej, už dávno chronickej choroby organizmu našej spoločnosti, choroby, u ktorej sa dovtedy potláčali iba jej najmarkantnejšie príznaky. Opäť to bolo vedenie, niektoré tie dobre známe tváre z neho, ktoré vsadili na taktiku: ubrzdiť, čo sa len dá! Šikovú reformu, Akčný program, rehabilitácie... Vcelku úspešne s ňou vydržali až do 21. augusta 68.

Tejto taktike padol vtedy za obeť prvý veľký pokus o demokrati-zovaný socializmus s ľudskou tvárou a spolu s ním aj pokus o druhú hospodársku reformu (vychádzajúcu z princípov samofinancovania, úplného chozrasčotu, samosprávnych rád pracujúcich, uplatnenia zákona hodnoty a trhových mechanizmov).

K moci sa dostávajú normalizátori. Medzi nimi vidíme opäť tie isté, dobre známe tváre z vedenia, ktoré však prechádzajú zázračnou premenou: strácajú naraz ešte donedávna ich znehybňujúcu zvažovačnosť, opatrnosť, pochybovačnosť a začínajú prekypovať aktivitou. Kladú si za úlohu dobehnúť zameškané kráčajúc v stopách brežnevovskej antireformy, odstraňujúcej pozostatky Chruščovovho odmäku v Sovietskom zväze, likvidujúcej akékoľvek náznaky hľadania nových ciest obrody a vývoja, fixujúcej konsolidovaný totalitarizmus, spočívajúci na bezpečnej báze už dosiahnutého, na báze vrabca v hrsti, ktorý je lepší ako holub na streche: na báze reálneho socializmu.

Akí len boli naraz činorodí, radikálni a nekompromisní v umrtvovaní našej spoločnosti všetci títo naši konsolidátori a normalizátori! Nezaváhali, keď šlo o totálnu čistku v partaji a zdecimovanie celku nomenklatúrnych kádrov, netrápili ich pochybnosti o zmysle a dosahu rozpútaného politického teroru voči tým, čo odmietli deklarovať svoj súhlas s Poučením. Bez rozpakov odpísali celý Akčný program (na ktorý ešte pred nedávnom verejne prisahali) a na celú dlhú etapu nášho ďalšieho jestvovania tabuizovali slovo "reforma", pod trestom zatratenia ho vylúčili zo svojho slovníka. To, čo sa im týmto spôsobom podarilo zakonzervovať a petrifikovať, označili po brežnevovskom vzore za náš, československý reálny socializmus: socializmus síce nízkych, ale zato konštantných hodnôt, socializmus síce mizerne fungujúcich, ale zato stabilných foriem a hotových štruktúr, socializmus "toho, čo tu už máme".

Nikoho preto nemôže prekvapiť, keď vidí, ako sa tie isté známe tváre našich reálnosocialistických normalizátorov znechutene stavajú k novému gorbačovovskému pokusu o demokratickú prestavbu sovietskeho reálneho socializmu. Opäť na nich padá únava, váhavosť, opatrníctvo, pochybovačnosť, opäť prichádzajú so svojim: Len sa neunáhliť! Len nedovoliť, aby sa na tom niekto priživoval! Len zabrániť, aby sa to nezneužilo proti nám! Tak ako za chruščovovského odmäku, tak ako za dubčekovskej obrody, takisto aj teraz, za gorbačovovskej prestavby.

Žiaľ, sovietskym stopám sa vyhnúť nemožno, sovietsky vzor sa nedá len tak obísť. Preto sa pristupuje k chytračeniu, k osvedčenej nahovornej a otupovacej taktike. Ako sa vyjasňovalo, čo všetko Gorbačovova prestavba obnáša, ako ju naši ľudia začínali sledovať so stále narastajúcim záujmom, tak rástla u nás aj oficiálne udržiavaná zdržanlivosť voči nej. K sovietskej koncepcii komplexnej prestavby, zahrnujúcej všetky sféry života spoločnosti, sa u nás z oficiálnej štruktúry neodváži hlásiť nikto - až na jedinú svetlú výnimku, ktorú doteraz poznám: je ňou Štrougal, ktorý tak výslovne (hoci s určitými obmedzeniami a výhradami) urobil vo svojom prejave na celoštátnom aktíve 27.1.t.r. v Prahe. Pripomeňme si, čo vtedy Štrougal povedal: v prestavbe nám ide o to isté, o čo aj Sovietom, teda nielen v hospodárskom mechanizme, ale aj "v celkových spoločenských vzťahoch, vo fungovaní spoločenských inštitútov, v myslení a postojoch každého k najnaliehavejším úlohám dneška".

Avšak po Štrougalovi sa toto už neodvážil nikto zopakovať. Naopak, ozval sa celý rad podstatných výhrad k podobnému presadzovaniu myšlienky komplexnej prestavby u nás. "Eto vaše delo", hovorí podtext týchto výhrad. Avšak my "v uplatňovaní skúseností bratských strán musíme postupovať nie konjunktúrne, ale zásadovo, s rešpektovaním podmienok, v ktorých pracujeme a žijeme, našich vlastných skúseností a demokratických tradícií" - vyslovuje sa k veci Biľak na zasadaní Ideologickej komisie 10.2.t.r., kde reaguje na citovaný Štrougalov prejav. Tieto naše skúsenosti sú podľa Biľaka zakotvené v Poučení. "Sú u nás ľudia, - pokračuje Biľak - ktorí sa oduševňujú za novú politiku. Čo im však prekáža, je práve Poučenie... Chceli by sa priživiť na zmenách v Sovietskom zväze".

Konzervatívna línia postoja ku koncepcii skutočne komplexnej prestavby u nás je tým teda jednoznačne vytýčená: nakoľko je to koncepcia spochybňujúca správnosť nášho vývoja za posledné, "normalizačné" obdobie, spochybňujúca teda aj samotné Poučenie, je pre nás neprijateľná. O tých, čo "by sa chceli nalepiť i na proces pre-

stavby, ktorý uskutočňuje ~~KSSZ~~..., vieme, že ich hlasy viedli a vedú k rozvráteniu socializmu" - takto podporil a rozvinul Biľakovu výstrahu slávnostný rečník k 39. výročiu Víťazného februára v Bratislave, kandidát predsedníctva ÚV KSČ, Ignác Janák.

Čo nám potom z prestavby vôbec ešte zostáva? Zostáva nám prestavba nekomplexná, parciálna, v porovnaní so sovietskou koncepciou radikálne okýptena čo do rozsahu, radikálne limitovaná čo do dosahu.

Čo do rozsahu ju naši "prestavbári" striktné uzatvárajú do čiste ekonomického rámca. V ostatných sférach sa pripúšťa iba vylepšovanie toho, čo tu už máme. "Ak s takouto nevyhnutnosťou nastolujeme otázky prestavby hospodárskeho mechanizmu - zdôrazňuje ďalší kandidát Predsedníctva a tajomník ÚV KSČ Josef Haman v pražskom slávnostnom prejave k tomuže výročiu - potom s rovnakou naliehavosťou vystupujú i otázky ďalšieho rozvoja celého nášho spoločenského systému, duchovného a kultúrneho života, ideologickej oblasti, spôsobu života a pod. Ide o to, aby všetky články našej socialistickej demokracie... rozvíjali a zdokonaľovali svoju činnosť, aby sa obohacovali a rozširovali formy účasti ľudí na tvorbe, uskutočňovaní a kontrole politiky". Tu nejde len o to, že sa tu hovorí starým slovníkom, v dobre známych starých frázach, ale hlavne o iné: tam kde Gorbačov - a po ňom i Štrougal - zdôrazňujú potrebu radikálnej prestavby, potrebu jej dovedenia do konca, do všetkých sfér života spoločnosti, sa tu všade spomína iba rozvíjanie daného, ďalšie zdokonaľovanie jestvujúceho, iba jeho prípadné obohacovanie a rozširovanie. A to je niečo podstatne iné než prestavba.

Čo do dosahu prestavby ju títo naši "prestavbári" opatrne dávkujú na celé dlhé obdobie do konca tohto tisícročia: niečo z nej uskutočnime už tento rok, niečo na budúci rok, podstatnú časť si však necháme na koniec ôsmej a začiatok deviatej päťročnice, zvyšok od r. 2000 (ako oznamuje správa zo zasadnutia Predsedníctva ÚV KSČ z 26. 2.t.r.). Len nepredávkovať! Len to s experimentom neprehnať! Hlavne neunáhliť sa!

A máme recept na špecificky československú, bezbolestnú, postupnú a nenápadnú miniprestavbu (paradoxne označovanú za komplexnú), servírovanú po kvapkách a na etapy.

Takto sa mi to celé javilo po citovaných prejavoch k februárovému výročiu. Skôr však, než som to stihol prepísať načisto, vystúpil Štrougal na novom celopražskom aktíve (2.3.) s protiútokom. "Ak sa dnes opäť, celkom jednoznačne hlásime k politike Sovietskeho zväzu..., nie je v tom nič konjunkturalistické" - odpovedá Biľakovi.

"Sú naše vnútorné podmienky natoľko iné a natoľko špecifické, že sa nás tieto veci netýkajú?" - kladie otázku k Biľakovým výhradám a celkom jednoznačne na ňu odpovedá: pri prestavbe v Československu a v Sovietskom zväze "napriek všetkým špecifikám ide v zásade o rovnaké procesy, týkajúce sa rovnakých oblastí života spoločnosti a kladúce si rovnaké ciele... Vývoj v Sovietskom zväze je svojim obsahom univerzálny, všeobecne platný". Pritom je však príznačné, že "pokusy zužovať význam nových skúseností KSSZ a nových myšlienok, ktoré charakterizujú jej súčasnú politiku len na samotný Sovietsky zväz... šíria ľudia, ktorí predtým akúkoľvek národnú špecifiku uznávali len vtedy, ak bola chápaná v hlbokom tieni všeobecne platných, zákonitých princípov a tendencií".

Aj bez uvedenia adresy musí každý pochopiť, o kom je tu reč. Trúfalé je to na naše pomery viac než dosť, keď si uvedomíme, že v tomto spore zostáva Štrougal naďalej osamelým bežcom, že sa k nemu verejne ešte stále nikto nepridáva.

Zatiaľ Biľakovi prichádzajú na pomoc stále ďalší osvedčení harcovníci. Naposledy Jan Fojtík na zjazde ČZN. Znovu zdôrazňuje: pri prestavbe "treba rešpektovať naše podmienky, osobitosti a odlišnosti nášho vývoja, našu situáciu." A aby bolo naprosto jasné, že prihráva Biľakovi proti Štrougalovi, pointuje priehľadnou alegóriou: "Oblek je oblek, ale musí sa šiť na mieru. Ak má niekto (kto asi?) 160 cm, nemal by si kupovať šaty pre dvojmetrového".

Nejde však o žartovanie, ale ani o akademický spor o pomer medzi všeobecným a zvláštnym, hoci sa to tak navonok javí. Ide o viac, ba o všetko. A tak sa nám tento spor o poňatie československej prestavby utešene vyostruje priamo na najvyššej úrovni. Fojtík dúfa, že "tí, ktorí sa oduševňujú za nové myslenie a chytajú sa každej módnjej novinky" to už majú spočítané. Štrougal sa spolieha hlavne na dejinnú nevyhnutnosť nášho kráčania v stopách. Vie, že ak to Sovietskom vydrží, nás to neminie. Kto z koho je preto len otázkou času.

Len nech dá Boh Gorbačovovi dobré zdravie a možno začať typovať poradie tých, čo sa postupne začnú pridávať k Štrougalovi.

193
9.3.1987

S mnoha jinými prománenty kultury, vědy a politiky se na Moskevské fórum dostavil i český filmový režisér Miloš Forman. Náš tisk již o tom referoval a citoval dokonce z Formanových prohlášení. Nyní přináší i Literaturnaja gazeta záznam několika myšlenek z rozhovoru, který Forman poskytl jejímu reportérovi. Je to půl sloupku s fotografií na celé dvojstraně stručných rozhovorů s jinými celebritami, s Gregory Peckem, Petrem Ustinovem atd. Forman tu říká, že přijel do Moskvy na přání režiséra Klimova a že ho sem přivedla i zvědavost na celý ten "propagandistický trik", což je termín, kterým Moskevské fórum označuje americký tisk. Forman je i jinak zdrženlivý, má pochybnosti o tom, zda umění má tu sílu, aby zabránilo válce, nejsilnějším protiválečným filmem podle něho byly Renoirovy Velké iluze, a přece dva roky po jejich uvedení vypukla druhá světová válka. Další odstavec je trochu znejasněn, předpokládám, že Forman chtěl říci, že působí podivně když sovětští diplomaté léta v americké televizi prohlašují, jak je v SSSR všechno výborné a potom se ukáže, že to tak výborné nebylo.

Mavzdory této kdysi nemyslitelné shovívavosti ke kritice je rozhovor s Formanem krásnou ukázkou zvláštního slepence glasnosti a starého zadržování skutečnosti. V šestířádkovém perexu se například praví, že se Forman narodil v Československu a nyní že žije a pracuje ve Spojených státech. Kdo se nevyzná, mohl by usoudit, že se Forman vystěhoval s rodiči ještě jako dítě a pak prorazil v Hollywoodu, kdo se vyzná, tak stejně ví, že Forman patřil k nejvýznamnějším režisérům slavné éry československého filmu. Takže ať si každý vybere, LG nevnucuje čtenáři obtížné úvahy o tom, zda je Forman emigrant nebo není emigrant, kdy a proč odešel z Československa. Forman je prostě dost slavný na to, aby byl přijatelný i se svým nejasným původem. Nikdo nemůže říci, že v těch šesti řádcích je nějaká lež, jenže tam není to nejpodstat-

nější, ani nejmenší náznak souvislostí.

Forman však přece jenom něco do rozhovoru propašuje. Říká reportérovi, že jistě zaznamenal, že s ním pracuje tlumočnice z češtiny a pokračuje: "Jsem Američan českého původu. Ze všech filmů, které jsem v Americe udělal, byl v mé vlasti uveden jen jediný snímek - Amadeus a já bych velmi chtěl, aby se diváci mohli seznámit i s jinými mými pracemi." Bác ho, LG uveřejňuje stížnost slavného režiséra na podivné poměry ve sprátelené zemi. To už lze, zvláště když stížnost přichází ze zaštitěnosti amerického občanství, slávy a věhlasu. LG by těžko uveřejnila stížnost na umrtvení československého filmu po roce 1968, kdyby pocházela od režiséra, který byl umlčen, vyhozen a popliván ve vlasti a neměl šanci proslavit se jinde ve světě. Taková věc by kazila příjemnou atmosféru boje proti jaderné smrti. Naše tiché oběti v tomto boji je neslušné připomínat, neslyšel jsem aspoň, že by se někde ze slavných osobností o nich zmínil. Možná jim však křivdím, jednání probíhala za zavřenými dveřmi.

Formanova účast na Moskevském fóru má však nepochybně příděch jisté pikantnosti. Zdá se mi dokonce, že sovětští filmaři, kteří se činí v přestavbě velmi energicky, možná chtěli Formanovým pozváním trochu i rehabilitovat éru českého filmu z šedesátých let. Jinak vyplývá z celé historie pro emigranty celkem pozitivní a povzbuzující poučení: proslavte se v umění, ve vědách a ve sportu, a možná i v jiných, hlavně nepolitických, lidských činnostech, a možná vás při nějaké jiné příležitosti pozvou do Moskvy a tam si budete moci postěžovat, že vám doma zakázali filmoveat, psát, že vás zbavili smysluplné práce a že vám vzali domov. Moskva je ostatně pro takovou stížnost to pravé místo, ne?

Robert Rožďstvenskij

Z D A L E K A N E R E C E N Z E

/ o filmu POKÁNÍ /

Litěraturnaja gazeta č. 4

21. ledna 1987

„Za devatero horami, za devatero řekami...“ - to mluvím o filmu režiséra Tengize Abuladzeho „Pokání“.

Film začíná takto: bradatý muž v předrevoluční uniformě se cpe dortem; postava malá, chuť veliká, leč i přitom dokáže číst noviny. Náhle zakvílí: „Ajajaj, Varlam umřel! Jaká škoda, to byl přece člověk! Jaký to byl člověk!“

Hlavou smutečního shromáždění je Varlamův syn Avel. Plno květin, plno hostů, truchlivé tváře, procítěné projevy a výčet zásluh zesnulého. Všechno jakoby doopravdy, ale z drobných útržků člověk začíná tušit, že tu něco nehraje, není to důstojné, zřejmě je to míněno spíše ironicky. (Zrovna jako v těch významných gruzínských krátkých filmech.) Jednou z uváděných Varlamových zásluh je, že „moc dobře uměl nadělat z nepřátel přátele - a naopak“. Hosté přikyvuji, vědí, o čem je řeč. Nám to zatím moc jasné není.

Následuje Varlamův pohřeb, podívaná poněkud fantasmagorická. Příští ráno najdou tělo zemřelého nazahradě za domem: Varlam stojí opřen o strom, ruce zkřížené na prsou. Pohřbí ho poáruhé, ale ráno stojí na zahradě zas, ve stejné póze. Znovu ho zakopou, tentokrát však hrob opatří pevnou klecí. Když ani tohle nepomůže, vloží se do věci orgány moci a na hřbitově nastraží léčku. Zvláštní hlídku drží i Varlamův vnuk, v ruce třímá pušku s nápisem: „Milovanému vnučkovi - dědeček Varlam“. Právě touto puškou zasáhne hanobitele (přesněji řečeno hanobitelku) hrobu, ženu jménem Ketevan, dceru kdysi známého malíře. Ketevan je poraněna na ruce. (V závěru filmu ta puška vystřelí ještě jednou: tentokrát vnuk spáchá sebevraždu, aby tak převzal odpovědnost za otce i za dědečka.)

Soud s Ketevan probíhá rovněž podivně (karikatury advokátů v parukách s lokny a v telárech, soudce zaujatý Rubikovou kostkou). S nevážným pozadím kontrastují slova Ketevan: „Varlam není hoden cti ležet v rodné zemi! A dokud budu naživu, ležet v ní nebude... To přísahám!“

Potom sledujeme Varlamovu živořní dráhu a osudy těch, kteří mu ji zkřížili.

A opět nastupuje fraška: Kdysi dávno, když se Varlam ujal úřadu coby hlava města, konala se veřejná schůze. Řečníci drží proslovy z malého balkónku; typy jsou to spíše zparodované. Ve výkopu rovnou pod balkónem přitom nějakí dělníci spravují vodotrubu, ale nějak se jim to vymklo z rukou - a voda tryská

až po střechu. Zmáčení řečníci pokračují v projevech, písarka nevzrušeně ťuká do stroje. Řeční i sám Varlam. Není sice slyšet, co říká, ale zato ho vidíme pošilhávat, aby si zapamatoval, jak na jeho řeč reagují jednotliví občané...

Varlam neočekávaně přichází „na návštěvu“ k malíři. Na sobě má přepychový plášť. Je bujarý a nevypočitatelný - malířovu ženu častuje nabubřelými lichotkami, zničehonic za doprovodu svých dvou poskoků skvostně přednese italskou árii, poté se hlučně rozplývá nad obrazy pána domu a konečně odchází - přesněji řečeno vyšvihne se na okenní parapet a hop! jen co vyskočí, slyšíme klapot podkov! Je jasné, že skočil rovnou do sedla! Celá sekvence je fantaskní směsicí jarmareční frašky a laciné operetky.

Avšak „opereta“ rychle skončí. U dveří zařinčí zvonek a na prahu stojí dva policajti ve středověkém brnění, v rukou kopí. „Mír domu tomu,“ říkají a potom požádají malíře, aby šel s nimi. Ne na dlouho, jen něco vysvětlit. Odvedou malíře, potom odnášejí i jeho obrazy. Jedním z policajtů je sám Varlam...

„Za devatero horami, za devatero řekami...“ Film je jako lidská paměť. Epizody na sebe nenavazují v přímé dějové posloupnosti, spojujícím prvkem je tu probíhající čas. Jako v paměti, tak i zde se vynořují četné odbočky, překvapivá porovnávání, paralely, chvílemi jen napůl reálné.

Tu malíř a jeho žena běží jakýmsi tunelem, po kotníky ve vodě, běží, utíkají k východu, ke světlu, ale na pozadí světla se náhle objeví silueta člověka v přepychovém plášti. Ti dva prchají zpátky, běží vodou, ztěžka dýchají, a pak už běží oranicí, v patách se jim žene Varlam v terénním voze a jezdci ve středověkých brněních. Pak zase uvidíme malíře a jeho ženu ležet vedle sebe skoro za sypané hlínou, jenom obličej je jsou vidět. Jen obličej.

Chápu, co zejména chce režisér těmito symboly sdělit, ale spíše tyto záběry beru jako citáty, cítím v nich hru, že jsou vymyšlené, a proto je nevnímám jako hrůzu.

Jenže hrůza, opravdová hrůza mne zachvacuje, když vidím, co není vymyšlené, co se nedá vymyslet.

Žalostné a bezmocné ženy čekají ve frontě, aby se dozvěděly něco o osudu svých blázkých. Otřesná je sekvence s kládamí!

Sousedka klepe na okno malířovy ženy: „Utíkej na nádraží... přivezli klády ze severu... Na některých jsou prý jména našich... dokonce prý i adresy!"

Malířova žena s malou Kětevan obhlížejí u kolejiště složené klády. Jsou jich tu tisíce, desítky tisíc! Cizí, mrazivá krajina jakoby z jiné planety. V přízračném tichu klopýtají nahrbené postavy žen, těkají z místa na místo, s nadějí pátrají všemi směry. A najednou?

Zázrak! Jedna měla štěstí, z očí jí proudí slzy, když tiskne tvář k čelu velké klády, kde je vyryto jméno jejího muže. Žena pláče, hladí kládu rukou a zalykajíc se slzami cosi šeptá...

A tak „za devatero horami, za devatero řekami..." - ne, už dost přetvářky, přestaňme se pokrytecky tvářit, že nikdo neví oč jde a na nic si nepamatuje! Tady, v našem státě to bylo, s vámi se to přihodilo.

Málokdy jsme se v posledních letech dotkli tohoto tragického a svrchovaně důležitého tématu. Nebudeme-li se však minulostí zabývat my, udělají to za nás naši nepřátelé! A jak zlovolně, s jakou energií budou štvát! Spustí to naplno: budou překrucovat, použijí těch nejzabýtralejších pomluv!

Ačkoli - ať jdou do háje, nepřátelé! Na jejich ustavičné lži a nenávist jsme si už zvykli a nežijeme, abychom se jim zalíbili. Takže nejde o nepřátele, jde o nás samotné!

Minulost je jen jedna, společná. Všechno se v ní propletlo, promíchalo, slisovalo a sloučilo dohromady: radost i žal, vítězství i pády, zisky i ztráty, dobrota i ničemnost.

Není přece možné mít výběrovou paměť, která zaznamenává jen to, co se hodí do krámu! Nemůžeme se určitým stránkám z dějin učit z paměti, a jiné spěšně prolístovat: prý tu došlo k dílčím chybám, ale období je to natolik složité, že bychom se raději do něho vůbec neměli pouštět...

Složité?! Ovšem, v našich dějinách bylo všechno složité. Každý krok byl neuvěřitelně složitý a každý den, každá hodina. Copak ale první měsíce po revoluci složité nebyly? A Brestský mír? A občanská válka? A co NEP, co první stavby sovětského průmyslu? A začátek Velké vlastenecké? Copak tohle všechno - a mnohé jiné! - nebylo složité?

Vždyť my přece o tom všem obvykle mluvíme! Mluvíme, píšeme, analyzujeme fakta, vedeme spory a pokoušíme se zorientovat.

A opět - pokolikáté už? - pociťujeme, vnímáme a uvědomujeme si, jak veliký a nad lidské síly těžký kus cesty urazila naše země, naše vlast. Ta země, za kterou dnes neseme odpovědnost.

Ponaučení z historie, i ta nejsložitější a nejtrpčí, přetrvávají jako memento. Není zbylí - musíme je znát, musíme je studovat, a to v plné míře. Jakápak by to jinak byla ponaučení?

Chci se vrátit k filmu. Neřekl jsem nic o hereckých výkonech. Neřekl z prostého důvodu: ve filmu není žádné herce vidět. Oni nehrají, oni tam žijí.

Zvlášť „není vidět“ A. Macharadzeho, i když sehrál dvě hlavní role - samotného Varlama a jeho syna Avela. Přesněji: obě role Macharadze nesehrál, ale prožil. A jak prožil!

Nemohu najít jediný epiteton k tomu filmu. Slova jako zajímavý, dobrý či vynikající se mi v tomto případě zdají trapně nevýrazná a bezobsažná.

Jsem však přesvědčen o jednom - tento film je bytostný, má váhu života.

B - e

P r v n í s t r á n k y

monografie: VERŠ V AKCI. Průvodce sémantikou veršových útvarů
v tvorbě generace let devadesátých

Mezi složkami básnického díla, jejichž radikální proměnou osobnosti let devadesátých /básníci Machar, Sova, Březina, Karásek, Hlaváček, Neumann a Bezruč⁸¹⁰/ uskutečňovaly novou orientaci poezie, patří jedné z čelných míst básnickému rytmu. Lumírovský /tj. především Vrchlického a Čechův/ verš se nastupující generaci jevil jako útvar všestranně automatizovaný. Máme na mysli tři zněšady významů slova "automatizovaný", a ke každému z těchto významů přiřadíme teď v tvorbě moderny tendenci opačnou. Místo útvarů navzájem si podobných a beze změny opětovně použitých /1/ vytváří mladá generace neotřelý, rozmanitější, vnitřně ostře diferencovaný repertoár; hledá přitom takové veršové tvary, z nichž každý o sobě místo standardizované, neměnné podoby /2/ je s to v průběhu jednoho textu nabývat různých podob, aniž by proto ztrácel svou identitu; a konečně /3/ ustálený vztah rytmické organizace k ostatním složkám díla má být nahrazen dramatičtějšími a pružnějšími souhraní a střetnutími složek v rámci básnických struktur.

Automatizovaná tradiční metra se stávají emblemy regresivních literárních orientací; podle představ moderny mají sdílet jejich osud. Smazávají se přitom rozdíly, jež si po desetiletí uchovávaly klíčový význam pro sémantizaci metra. F.X.Šalda pro nás zachytil tento stav rytmického povědomí, když klasifikoval lumírovský ja_{mb} jako "de fakto starý trochej s předrážkou", který "činí verš jen o mále hybnějším a odlišnějším než únavný husí pochod trochejový". Májovské a lumírovské rozlišení mezi trochejem a jambem /protiklad mezi nimi odpovídal kontrastům domácí-světový, lidový-vzdělánecký, přímozený-umělý, což všechno jsou z hlediska názorového světa 19.století záležitosti mimořádně závažné/ se stává zanedbatelným ve chvíli, kdy oba póly uvedených opozic se společně dostávají na jediný pól nově nastoleného protikladu tradiční-moderní, standardní-individuální, vnějškový-niterný.

Ani v létech devadesátých se česká poezie ovšem nemohla obejít bez dvoudobých rozměrů, jambu a trocheje; spoluurčovaly ji v tom nejen tlak zvyklostí, ale i povaha českého přízvukného verše závislá na produkční struktuře jazyka a na rytmickém slovníku. Přesto je vůdčí postavení jambu /o trocheji ani nemluvě/ značně otřeseno. Týká se to zvláště jambu pětistopého, který pro Vrchlického byl univerzální for-

mu a nejtěsněji s v myslích spojil s lumírovským rétorismem. Tak bezkonkurenční pozici, jakou měl v dobách Vrchlického, si od té doby nezískal už nikdy.

Stále jsme ještě na úrovni protikladu automatizovaných a nevě nalézáných /aktualizovaných/ prostředků, a tedy na pozici značně abstraktní. Bude účelné, když tam ještě na okamžik setrváme, neboť nám to umožní spatřit jisté zákohátosti. Veršové útvary jako kolektivně přijaté emblémy literárních orientací, příslušnosti díla k literární škole fungovaly sice v novočeském básnictví už několikrát /v době prozodických polemik českého obrození; jamb při nástupu Nerudovy generace/, nikdy však při tom nevytvářely tak diferencovaný a v celku přijímaný systém jako v létech devadesátých. Zde totiž můžeme skore bez násilí na materiálu sestavit celou škálu veršových útvarů podle toho, jak daleko básně, kde je některého z nich užito, zašla ve směřování k novému pojetí umění, jakou pozici v zápasu dobových uměleckých tendencí zaujala. Podle rostoucího radikalismu v pojetí modernosti vypadá taková stupnice asi takto: /pětistopý jamb, strofické kombinace jambických veršů/ - alexandrín - daktylotrochej - uvolněný verš - volný verš zhruba ustáleného rozsahu - volný verš proměnlivého rozsahu./Podrobnější komentáře a výhrady později./ Výjimku tvoří poezie J.S.Machara, který svou distanci od předchůdců i hledání nových rytmi realizoval zcela odlišně.

Vezmeme-li v úvahu rozmanitost osobností a literárních konstelací, je s podivem, jak toto primitivní schéma funguje. Přesun k modernějším tendencím, jmenovitě při dobově typických přerodech od mladistvé méně výrazné tvorby k symbolismu a dekadenci /Březina, Hlaváček, Neumann/ je automaticky převážen pohybem po uvedené škále; nedůsledná modernost /okruh Kvapilův, Červinka, Bouška/ znamená setrvání na některé z prvních etap, návrat pod křídla starší generace příklon k pětistopému jambu; přeměny symbolismu v posledních letech století - tzv. nevorenesanční tendence nebo obrat k životní bezprostřednosti - souvisí s hledáním zřetelnějšího řádu tvorby a přinášejí ne-li návrat k časnějším stupňům škály, tedy vytváření nebo znovuobjevování dosud málo užívaných metricky vázaných útvarů /Březina, Bezruč aj./.

Paralela mezi tvary verše a literárními pozicemi svědčí o tom, jak intenzívně byly osobnosti vtaženy do víru uměleckých proměn. Šlo jim ovšem o víc než o přiřazení k jistému typu, na tom mohli přestat jen epigoni. Skuteční tvůrci i při využití jednoho z dané zásoby rytmických útvarů směřovali k individualitě.

Na počátku období formuloval estetické principy individualistického pojetí básnictví F.X.Šalda. Objevuje se tu jak radikální představa subjektu díla a jeho jedinečnosti, tak požadavek aktivity jednotlivých složek díla - tedy i verše - v díle jako celku. Šalda hovoří o rozplývání formy ve Výrazu a o identitě Výrazu a Podstaty. Plně vědomým důsledkem je převedení všech rovin stylu na styl individuální, a tedy praktická likvidace kategorií žánru umělecké školy. Vše v díle je /má být/ psychickým znakem osobnosti; společná aktivita všech složek při jejím "Výrazu" je jedinou zámkou sjednocení díla. Zde už ovšem nevystačíme s veršovými tvary jako emblémy nadindividuálních tendencí a s kontrastem automatizovaných a aktualizovaných složek. Nadindividuální stylové příznaky, interpretovány v tomto klíči, znamenají vlastně neosobitost.

Roztržka mezi individuálním a nadindividuálním /a tedy mezi sémantikou "emblémní" a sémantikou ad hoc tvořených indiciálních a ikonických znaků/ není ovšem esudově neřešitelná. Ani v této krajní formulaci Šaldově, obnažující základní konflikt literatury - konflikt mezi osobností a úhrnným vývojovým pohybem. Naděje pro uplatnění těch složek díla, jež jsou přejímány ze společné zásoby, záleží v jejich tvařivě nové motivaci jedinečným kontextem, do kterého složky vstupují, zaměřeným ke konstituci umělecké osobnosti. Prostředky vývojově typické jsou tak ve struktuře díla uváděny do aktuálních vztahů, zvyčňovány "zevnitř"; tím se konkretizuje a propracovává i jejich podoba, jež je jen v obecném obrysu společná všem.

Při výzkumu tvarů, které povstaly v tomto ovzduší, nemůže pochybitelně ani versolog zůstat u pouhých formulí, i když zájem o sémantiku obecně sdílených a přejímaných prostředků /např. meter/ ho k tomu zaměřuje. Individuální texty se pro nás nesmějí stát pouhým zdrojem materiálu k sestavě dobově platné "gramatiky" a "slovníku" veršových forem. S využitím shora uvedené škály veršových typů v závislosti na vývojovém zařazení díla /vždyť tato škála reálně existuje a svědčí o mocné působnosti nadindividuálních systémů i v dobách maximální individuace/ musíme i my brát v úvahu jedinečné motivace verše při konstituci onoho komplexního významového celku, který jsme si zvykli zvat básnickou osobností.

Tím spíše, že i po odstupu málem staletím, a tedy bez dobových programových absolutizací také my vidíme přírůstek básnických devadesátých let především v diferenciaci, odstínění, ztírnění básnického díla, a to jak na straně jeho významu a úhrnného smyslu, tak na straně jeho označujícího, jeho smyslem dostupného nositele /např.rytmu/.

Mimořádná úroda generačních románů v 70. a 80. letech nám může připadat překvapivá, než si uvědomíme, že snaha nastupujícího literárního pokolení po vlastní identitě a po distanci od dědictví otců bývá nejvýraznější vždycky po velkých společenských otřesech. Z. Brabcová v ineditním románu *Daleko od stromu* říká o své generaci, že je "ubohá, ... autistická, alkoholická". Autismus, zavnutí do sebe sama, do svých problémů a nezáměr o trosky hodnot, ideálů a koncepcí, jež vyznávali otcové, je vskutku stále příznačnějším rysem názorově se vyhranivší juvenilní tvorby /z poslední doby o tom svědčí mj. verše Z. Bra-tršovské či prózy Al. Berkové/. Události let 1969-70 zřejmě zanechaly ve vnímavých jedincích pocit zhnusení a nutí je co nejvíc se vzdálit úzce chápané společenské služebnosti a usilovat o výpověď soustředěnou k lidsky autonomní problematice.

Nesouhlasí to ovšem s obrazem, který o dnešním mládí ráda kreslí ideologie. Proto ji dráždí všechno, co s mladistvou odvahou k pochopitelné jednostrannosti chce vidět svět posvém. Ječnícím z těch, kdo na sobě zakusil slasti dohližitelské péče, je prozaik Zdeněk Zapletal /1951/. Už nad jeho novelou *Pozdě na hlasitou hudbu* /1983/ se ozvaly šepné varující hlasy. Nebyl jim po chuti jeho kritický pohled na současný mravní stav společnosti, který tematizoval na údělu svých vrstevníků. Karatelé mu vytýkali nadměrnou skepsi a s vážnou tváří na něm žádali, aby po své diagnóze navrhl taky terapii, aby dal radu těm, kdo ten svrab způsobili, jak z něho ven /I. Zítková: "Přesná diagnóza - ale terapie?", *Čs. voják*, ~~1984~~¹⁹⁸⁵/1985/. Pro jistotu se žádný z nich neptal, co způsobuje, že v podtextu jeho próz /má za sebou pět knih/ zní jakési zoufalství, zklamání a nedůvěra v změnu společenské stagnace.

Na svou otázku by si přitom nebyli museli odpovídat příliš složitým uhadováním smyslu Zapletalových syžetových variací lidské pokleslosti. Stačilo by si všimnout v textu několika nenápadných, ale významných signálů, poukazujících aspoň v náznaku k záhadným příčinám desiluzí postav, např.: "Když pracuju, myslím na práci a nic jiného neexistuje. To všechno ostatní se nějak posralo. Nevím jak... Mám auto, chatu, barák, rodinu, ale kus něčeho je pryč" /s. 140/. "Servírka po jeho levé ruce mu prozradila, že kotelník a topič nebyl vždycky jen kotelníkem a topičem. Dál už mu nechtěla prozradit nic" /s. 153/. "Každý den začínat znovu... Ale nebylo jenom prázdno a stereotyp. Dřív... Před tím. Před čím vlastně?" /s. 151/. A o Beatles říká vypravěč, že to byla "oblíbená kapela oblíbených let". Kdypak si ta kapela získala ob-

libu? Nebylo to snad v 60. letech?

Zapletalova interpretace společenské situace ovšem odmítá poukazovat přímo k motivům etického úpadku, pouze naznačuje možné příčiny a především zaznamenává důsledky, a to čistým epickým způsobem. Hrdinové se z neznámých příčin mučí vědomím, že cosi důležitého z jejich života zmizelo, že přišli o smysluplnost bytí a že si nevedí rady s prázností, která leží jako podivná tíha na jejich duších. Dřív...Před tím...měli naději, že svět čeká na jejich čin, chtěli cosi řešit, nějak se uplatnit, teď jsou přesvědčeni, že svět je zradil, řítí se do podivného šílenství a oni tomu nemohou zabránit. Byli jakýmsi bolestným řezem oddělení od všeho opravdového, dějinně významného a bezmocně se zmltají v prostoru bezdějovosti. Žijí náhradní životy, jejichž jedinou náplní jsou alkohol, sex a zábava, poztráceli pocit štěstí, jsou vnitřně rozloženi. Ale své bezmyslenkovité živobyčí si uvědomují a touží po něčem jiném, chtěli by nějakou aktivitou opět nabýt vědomí, že jsou čistí a rovní, že žijí podle příkazu svého svědomí, ale každý jejich pokus v tomto směru uvízne v písku kompromisu, znovu se propadají do bezduché stereotypní existence, znovu se přizpůsobují všeobráhlému úpadku.

Jenom duch zcela amúzický či ohlušený ideologicky třeštivým optimismem nepostřehne v disharmonické melodii těchto próz zprostředkovaný ohlas nějakého hlubokého zklamání, po němž následovalo ono důsledně tematizované absolutní rozčarování. Cosi velkého a nadějného bylo zraženo, řítí se důvěřivý sen a po všem zbyla jen hořká kocovinová pachuť. Motivy zklamání a rozčarování jsou tak vsudypřítomné a pronikavé v každé syžetové linii, že nemůže být pochyb: jde o celospolečenskou, nikoli jen soukromou, jednotlivou katastrofu. Liše v ní sice neztráceli životy, ale své lidské kvality - charakter, svědomí, hrdost. Toto téma je ukryto v základech celé pocitové, myšlenkové a mravní výstavby Zapletalových příběhů. A to je taky klíč k určení jejich smyslu a poselství.

Zapletalův kriticismus se přitom podstatně liší od kriticizmu jiného, generačně příbuzného prozaika, Jiřího Švejdy, s nímž má společného učitele - Vladimíra Párala. Ten jim oběma ulehčil úkol, jak obraz maloměsta učinit podobnostvím širší platnosti, jak odvážně vyjádřit moderní složitý svět parabolickým zjednodušením vztahů uvnitř něho, jak modelově stylizované vazby lidí dynamicky rozvíjet a jak dát svým "příběhům pokleslé aktivity" protiměstské přídech, což je u nás jediný dovolený způsob, jak zaznamenat skřípot v proklamovaném socialistickém stylu života. Zatímco Švejda učitelův příklad rozvinul do umě-

lecky křiklavé atraktivnosti, Zapletal na základě osvědčené metody dokázal vtisknout svým postavám podstatně odlišnou psychologickou strukturu. Nejsou to bytosti se zmechanizovaným myšlením, šroubky velkovýrobního soukolí; Zapletalovi hrdinové pracují samostatně nebo v malém kolektivu jako lékaři, zubaři, lékárníci, advokáti a je jim vzdálena snaha vymknout se svému pracovnímu zařazení riskantním skokem k oslnivé kariéře neřku-li k moci. Jsou z pracovního hlediska spokojeni a žijí si blahobytně, nesžírá je ani závist jako hrdiny Páralovy, vlastně jim nic nechybí a měli by se cítit šťastni. A přesto mají pocit životní prohry, ač za sebou ještě nemají čtyřicítku, zdá se jim, že něco promeškali a nestihnou už cosi osudově důsažného. Kde se bere jejich zoufalství a po čem tak marně touží?

x x x

Model svého světa si vytvořil Zapletal už v románu Pozdě na hlasi-
tou hudbu. Město Mlín, obývané jeho hrdiny, je nepochybně Zlín, továrna Kvit je Svit /Baťovi se říká Jan Ryba/, okolním místům ponechal autor jejich názvy. Příběhy protagonistů jsou do sebe neprodyšně uzavřeny, žádné vnější události z velkého světa je neovlivní, jedinou kulísou dramatické "hry" jsou změny počasí v průběhu roku. Romanopisec si zvolil spádnou vypravěčskou metodu: sepsal příběh každé postavy od počátku do konce, pak všechny jakoby "rozstříhal" a navzájem "promíchal", takže se odvíjejí vedle sebe a vůbec se navzájem nedotýkají, nanejvýš zcela náhodně. Jednotčím prvkem, zachraňujícím aspoň vnější souvislosti všech syžetových linií, je shodný čas, stejné denní chvíle. Takže to vypadá např. po polední takto: "Jan Kozina seděl za stolem ve své kanceláři..." následuje popis jeho činnosti; "Eva Kozinová vyjela výtahem nahoru do své kanceláře..." opět popis toho, co dělala; "Zuzana Vlčková už zase za tárou, s plným žaludkem brambor..." atd.; "Martina prožila dopoledne na přednáškách..." atd.; "Vedoucí papírnictví Kirek Slepýš se vrátil z oběda..." atd. /str.78-79/.

Uzavřenost do soukromí je ještě znásobena tím, že vypravěč se nepídí po příčinách rozháraného života postav, pouze jakoby nezúčastněně, i když vždycky s trochou ironického nadhledu, sděluje, co se s lidmi právě děje. Je to "čistá" próza, nezasažená podněty zvenčí, vytvořený model světa je soběstačný a cílem sám o sobě. Hned na počátku se setkáváme s Pavlem Kozinou, vrací se z psychiatrické léčebny. Nejde domů, nechce vidět ženu a své dvě děti, toulá se po kamarádech a vyhledává samotu - prostě "cvok", jak mu někteří říkají. Proč se dostal do blázince, proč se tak podivínsky chová a čím se vlastně trápí - nevíme.

Vypravěče to nezajímá, popisuje pouze jako behavioristický pozorovatel momentální stav jeho totální skepse a z něho /a z obdobných osudů dalších figur/ osuzujeme na nějaký citový a duchovní či mravní úraz, jehož původ nemůže být z jakýchsi důvodů vyřčen, ale je jasné, že Pavel trpí pocity bezmocnosti něco podstatného v životě změnit. On i další protagonista MUDr. Tomáš Vlček se nakonec smíří se svým údělem a pokorně se vrací domů, do postelí svých zákonitých manželek. Smíření, kapitulace, přizpůsobení jsou typické pro všechny Zapletalovy hrdiny bez výjimky.

Čtème teď, co této vypravěčské koncepci říká vrchní literární arbitér socialistického realismu V. Ržounek: "Motivace ryze osobní přímo manifestuje obecně lidské pojetí člověka a společnosti, obecně lidskou podobu má pak i zlo a dobro. Chtě nechtě tak autor stírá určující třídní podstatu morálky socialistické společnosti. Jevy, které jsou průvodními znaky socialismu, lze pak snadno přičíst na vrub socialismu..." A pokračuje: "...každé individuum je ve své jedinečnosti a neopakovatelnosti tvorem sociálním. Je tomu tak nejen v třídní společnosti, ale i za socialismu. Smysl socialistické prózy /a umění/ spočívá ve schopnosti objevit v jednání člověka vzdor jeho neopakovatelnosti onu sociální podmíněnost. Jen tak totiž lze určit, čím je současná společnost ještě poplatná minulosti a čím se již od minulosti oděčila..." /RP. 17. II. 1987/.

Opravdu příklad nového myšlení! Dělá se tu rozdíl mezi třídní společností a socialismem, ten tedy třídní společností patrně už není, přesto ale musí mít jeho morálka "třídní podstatu"! Marxistická filozofie v rukou podobných teoretiků se cvrkla na několik pravd, z nichž "třídní podstata" je kouzelným zaklínačem, s nímž se dá rozřešit kdeco. S takovou výzbrojí se to bojuje náramně jednoduše. Všechno "obecně lidské" je od zlého, všechno třídně pojaté si zaslouží chválu, neblahé jevy vznikají jediné jako dědictví minulosti či pod vlivem kapitalistického obklíčení, ideologické diverze apod. Ržounkovy formulace shrnuly starší výtky nad románem Pozdě na hlasitou hudbu. Mladý autor zřejmě nevěděl kuďakam a v záchvatu upřímnosti přiznal svou "chybu". V rozhovoru v Kmeni /14. 12. 1985/ míní, že jeho postavy byly bohužel zobrazeny bez vlastních dějin. O nápravu se chtěl pokusit v Půlnočních běžcích /1985/.

V novém románu soustředil své postavy do městečka nazývaného Městec, což je - opět bez velkého kamuflování - Holešov, autovoce působiště. Každý tu zná každého, takže už nemohou vedle sebe plynout dílčí osudy,

aniž se navzájem dotknou a protnou. Román je rozdělen do osmi kapitol /má 435 str./, každá je věnována jednomu měsíci - začíná se lednem "toho roku" a končí srpnem - a jednotlivým protagonistům patří vždy podkapitolka. Jsou to Doktor, Baron /advokát cikánského původu/, Zubař, Inženýr, Pilot, Šampión a Ošetřovatel. Dále jsou tu obyvatelé sídlištního paneláku č. 66 na ulici Družby, málo rozlišená "masa" lidského průměru, hemživá, nemyslivá, požívačná, typický produkt "chudého přepychu" reálného socialismu s jeho spotřebitelskými tendencemi. Tady žije Rezník, Topič, Zedník, Prodavačka, Úřednice, Vedoucí prodejny nábytku atd. Ti všichni jsou bez "vlastních dějin", ale protagonisté teď dostali opravdu dost prostoru pro sociální zakořenění, seznamujeme se s jejich dětstvím i mládím, čímž tedy autor napravil svou předešlou "chybu". Obyvatelé paneláku charakterizuje jednoznačně takto:

"Nějaké rakety a válka bylo něco, s čím ve svém životě nechtěli počítat. Žili podle svých představ - slova jako morálka, čest, hrdost, pravda - vyškrtli z rejstříku svých mozků. Peníze a všechno, co je za ně možné koupit, sex, alkohol, cesty, dobré jídlo a žít a užít - to byly jejich hlavní hodnoty a jediná 'filozofie', které podřídili všechno" /s. 41/.

Na rozdíl od mužů, typizovaných jejich povoláním, mají ženy rodná jména: Karla, Andrea, Renata, Markéta aj. Ty jsou totiž živoucími hybatelkami osudu mužů, pro ně se zdvihají jejich "šoukromé výchřice". Rozruch, který vnesou do života hrdinů, je však jen dočasný, neboť skutečný, vy toužený životní dynamismus odtud nemůže vzejít, je to jenom "náhradní činnost". Proto taky konce všech mužských /ale i ženských - viz Andrea! /vzpour jsou vesměs tristní. Výš, náročněji zamíří jen Inženýr, totiž k nápravě veřejné morálky. Ale právě jeho pokus ukazuje naprostou nemožnost pohnout tou zatuchlou tůň a on se musí spokojit tím, že zachrání holou kůži - svou pověst.

Protagonisté jsou si generačně blízcí /od 29 do 36 let/, jen Pilot už má na krku čtyřicítka, zatímco cyklistický Šampión má teprve 23 roků; Ošetřovatel naopak je šedesátník. Proč v tomto souboru figuraže, je dost záhadné. Dožívá jako dozorce v malé zoo truchlivý život rozkulačeného sedláka, žena ho opustila a on svou náhlou smrtí jen poskytne městečku senzací: po veřejném parku se procházejí levharti puštění z klece. Autor chtěl patrně mít v ději zastoupenou i postavu starší generace a není jisté náhoda, že si zvolil člověka stíženého fanatismem budování socialismu a tedy taky "bez naděje", skeptika a samotáře. Jeho syžet je ale k ději přištrikován zvenčí, vnitřní soudržné síly díla nejsou s to vřadit ho organicky do celku, s osudy ostatních postav se zcela mívá.

Zapletal se pokusil napravit i další svou "chybu", totiž sociální nekonkrétnost, jeho postavy se přece pohybují v umělém parabolickém světě, v modelu jím vytvořeném, podléhají jeho zákonitostem a "naš konkrétní svět" se svými ideologickými rozpory sem nemá přístup. Vyřešil to neuvěřitelně naivně: na začátku kapitol uvádí dobová politická fakta, připomínající novinové titulky, v nichž to hřmí bojem za mír a bojem proti atomovému nebezpečí, přičemž jen sporadicky o tom taky něco soudí, a pak ovšem v duchu primitivního černobílého myšlení. Tento způsob zkonkrétnění není přirozeně nic jiného než zcela vnějšková kulisa, navíc svou frázovitostí nepůsobivá, zcela neosobní. Omylnost tohoto v podstatě publicistického postupu je dobře známa už od dob románů Dos Passosových.

Když tuto povinnou daň autor splatí, věnuje se příběhům hrdinů. Tady je svůj, tady se cítí bezpečný a chová se jako sebevědomý demiurg románového světa. Psychologická věrojatnost milostného soužení ženatého Pilota s mladičkou Karlou, kterou mu posléze jaksi mimoděk přebere kamarád Baron, je naprostá a strhující, stejně jako lehkomyšlné Doktorovo milostné dobrodružství a epizoda s vydírajícím Bratrem, po nichž Doktor obtížně hledá ztracenou vyrovnanost a manželčinu oddanost. Působivě a dobře prokreslené jsou všechny intimní osudy dalších postav, ať už Zubaře či Šampiona. Tyto pasáže, naštěstí rozhodující pro uměleckou úroveň románu, dokáží naplno zaujmout a poskytují opravdovou čtenářskou rozkoš, vyprávění je nabito rušným dějem a zajímavými, bystře navzájem propojenými detaily. Zapletal jako vypravěč vyzrál a jednoduchým "trikem" dokázal sklenout nad svým hájemstvím metaforickou klenbu: v úvodu ocitval z E.L. Doktorova pasáž o podivínství osamělých běžců, které je mu obrazem nesmyslného úprku lidstva před jakousi hrozbou. Nejenže běhají hrdinové příběhu, do děje je stále významněji vpojován záhadný půlnoční běžec v černém dresu, symbol tréninku na okamžik, který nastane, "až přijde čas prchat před tím, co přichází, ať je to cokoli". Pachtění a honba dnešních lidí za pomyslným štěstím, lidí neschopných ale dát životu duchovní rozměr a mravní řád, jež jsou podmínkou trvalého a skutečného štěstí, po mém soudu vlastní téma Zapletalova románu, dostává touto metaforou básnickou a myšlenkovou dimenzi, povznášející popis reálných životních detailů do umělecky účtyhodných poloh.

K K K

Všichni Zapletalovi hrdinové mají pocit mravní ulepenosti, cítí potřebu "očistit se", "zase být rovný", projít "cestou očisty", "cítit se mužem", "být nepodplatný" atd., vnímají zkrátka svůj

život jako provizorium, vědí, že by se měl změnit, jenomže nemají příležitost ke skutečnému sebevyjádření, k tomu, aby si mohli vážít sami sebe. Doktor se např. pokusí zpřetrhat řetěz úsluh, jež si navzájem poskytují s Řezníkem a dalšími pacienty, ale když mu manželka řekne, že se chová jako šašek a dělá mu k obědu vytrvale jen kuřata, Doktor rychle zacouvá zpátky a jede postaru podle zásady "ruka ruku myje". Prohrané vzpoury, zmarněné pokusy o popření životního stereotypu a smíření se ztracenými nadějemi jsou proto pro všechny Zapletalovy mladé hrdiny jakoby osudovým určením, jemuž se nemohou vymknout. Lze z toho usuzovat, že "soukromé vichřice" nemají naději na smysluplný výsledek, absurdní společenské síly stagnace svírající všechny sféry života do nich lidi vhánějí, ale jimi se nedá otevřít cesta k duchovnímu obrození a mravní opravdovosti.

Výtky skepticizmu však autora zřejmě přiměly, aby se pokusil tento determinismus svého románového světa vyvrátit a podat důkaz, že se v něm realitě života dostane, což její jest a že například tu může mít své místo i - strana, ta vedoucí síla společnosti, jež jediná je odpovědná za její stav. Svůj důkaz vede romanopisec prostřednictvím Inženýra. Je lidsky málo sympatický, ~~řídí~~ řídí jeden úsek stavebního odboru národního výboru, ale nepřetrhne se, je rutinér, u komplikovaných případech čeká, až se vyřeší samy atd. Shání zahraniční techniku, videokazety, zvláště pornografické, jeho život je prostě typicky bezdusný. Jednoho dne se v jeho telefonu ozve bas všemocného, obáva - něho Šéfa celého města. Oznamuje, že za ním posílá svého pověřence a doufá, že jeho žádost bude promptly vyřízena. Pověřenec se dostaví s pověstnou obálkou, Inženýr má povolit přestavbu starého domu v Šéfově sousedství na dvě garáže. Náš hrdina je Šefovou drzostí podrážděn a bez velkého rozmyšlení žádost odmítne. Lidé v podniku jsou tím zděšení, takhle si ještě nikdo netroufl Šefovi vzdorovat. Zároveň ale projevují Inženýrovi sympatie a úctu, konečně jeden spravedlivý. Šefovi se s pomocí ochotného patolízala podaří sice povolení ke stavbě jakýmsi podfukem získat, jenže při práci dojde k těžkému úrazu a všem zúčastněným hrozí kriminálka. Společným úsilím nebezpečí odvrátí a nátlakem přinutí i Inženýra, aby se zapojil do práce na utajení maléru. Ten své mravní pozice neuárží a s rozpaky je opustí.

Souboj dopadl tedy neslaně nemastně a rozruch by mohl utichnout. Když nám teď ale autor prozradí, že Inženýr je členem strany, tušíme už, že vpustí do svého světa "vítr politiky" a bude provětrávat zatuchlé kouty, kde se porušují "leninské ~~základy~~ ^{základy}". Náš hrdina vystoupí na velkém aktivu s odvažnou kritikou a sebekritikou, stranická organizace stojí za ním, takže je všechno, jak má být, ale právě tím si iluze

vyměnila místo se skutečností, útěcha s pravdou a příběh začne okamžitě šustit papírovým schematem budovatelských románů. Šéfa se ovšem taková donkichotiáda netkne a ještě zařídí, aby se o Inženýrovi šířily pomluvy, že bere úplatky. Autor je dost obratný, aby z té šlamastiky se ctí vycouval, ale podal důkaz přesně opačný, než chtěl, totiž že "angažovaně řešit" ideologické či politické problémy tak, aby to působilo dojmem šťastného vyřešení boje dobra a zla, je nemožné, dokud život trvá ve své strnulosti, nehybnosti a totálním útlumu občanské aktivity. Násilně optimistické závěry Páralových románů o tom ~~zřejmě~~ dost přesvědčivě.

Mezitím se všechny příběhy schýlily ke konci, vypravěč je tedy uzavře stručnými záběry a se stejným spěchem vyřídí i případ s Inženýrem. Ten je rád, že je rád, zorganizuje malou oslavu a o půlnoci s hosty sleduje běžce v černém dresu. "Běžel dál a měkce tepal podrážkami svých maratonek vyhasínající asfalt silnice..." a všem se zdálo, "že se najednou zablesklo, nebo že padá hvězda, nebo že někde tam, na konci ulice, začíná právě uprostřed půlnoci nový den, nové ráno". Tím nenásilným symbolismem je to šťastné uzavření složité parabolické struktury, čistý závěrečný akord. Ale ideology zviklaný romanopisec znovu zapochybuje, že je tím uspokojí. Přidá tedy ještě kratičkou kapitolku, kde na sebe znovu bere úlohu socialistického kazatele, v které se ztrapňuje. Tak nutí vnitřní cenzura talentované vypravěče opouštět polohy, jež odpovídají jejich tvůrčím dispozicím, a oni se jako jejich hrdinové přikrčí a dávají prostoduchá verbální ujištění o své pravověrnosti.

Zapletala neohrožuje "netřídní přístup" k lidem a společnosti, ale sklon řešit složité vnitřní, strukturální úkoly textu mechanisticky, povrchně přiřazovat tam, kde má organicky vřazovat, místo ústrojné syžetové vazby volí náhočnost, osudy postav pak nepropojuje umělecká nutnost, ale vnější okolnost /synchronnost událostí nebo místo pobytu/. Zapletal se často spokojuje s fasádou života, místo aby se ho s vervou zmocňoval jako epik, vidoucí rozpory i tam, kde je ideologická kulisa přikrývá, dokáže prostě obejít přísnou uměleckou zákonnost šikovným únikem do líbivé všeobecnosti a potom zrazuje sám sebe jako umělec a pouze "vyhovuje" požadavkům shora. Proto je jeho román nevyrovnaný, proto vedle silného a širokého epického toku, který k sobě poutá čtenářskou pozornost, jsou v něm i místa hluchá a rozpačitá.

X X X

Půlnočními běžci podal Z. Zapletal umělecky přesvědčivou zprávu o stojatých vodách reálněsocialistické společnosti a jejím mravním úpědku. Je to výrazný epický talent a byla by škoda, kdyby podlehl hlasům falešných proroků a dál přizpůsoboval své osobité vidění osudu člověka "v té zpropadené voliéře Čech" požadavkům tzv. ideologické správnosti. Má kolem sebe dost příkladů, jak končí taková přizpůsobivost, jak se platí za pochybnou slávu vyznamenávaných pochlebníků trůnu. Našel si originální způsob interpretace skutečnosti, dokáže s mimořádnou stylizační čistotou zaznamenat projevy života svíraného nudou nehybnosti a lidský úděl umí zpodobit v poutavých, svěžích a netuctových příbězích. Tady je jeno Rhodus. Tam, kde ho opustí, je a bude vždycky ohrožen upadnutím do neosobnosti a všeobecnosti, které jsou koncer umění.

Milan Jungmann

Lenka Procházková je dnes - po odchodu Trešňákové - v naší próse nejvýraznějším talentem mladé generace /narodila se v roce 1951/. Její osudy jsou také v mnohém generačně typické - alespoň pokud máme na mysli tu část mladých lidí, která se vyznačuje výraznými rysy talentu nebo charakteru: po promoci na filozofické fakultě a po několika pokusech o normální společenské uplatnění skončila jako uklízečka, protože z možností, které jí zbyly, jen tahle jí dovoluje pokračovat v tom, co je pro ni nejpodstatnější - v psaní.

Necháme-li stranou novelu Anna, kterou později zařadila do knihy Tři povídky, je její prvotinou román Růžová dáma, napsaný v letech 1979 až 1980 a v roce 1982 vydaný česky v zahraničí. A je to prvotina v některých svých partiích překvapivě zralá. Dívčí osud poznamenaný hned na svém počátku brutálním prožitkem znásilnění a pak několika milostnými nezdary vyúsťuje tu v dramatickou krizi, když se hrdince románu naskytá v osobě mladšího chlapce, který k ní přilne z bezvýhradnou důvěřivostí a nekompromisní ryzostí své první lásky, mož- nest citově opravdového a trvalého vztahu. Poprvé je pro ni ztřeště- tání milostného vztahu spjata tentokrát s prožitkem vlastní viny, když lehkomyšlně podcení význam chvilkového oživení dávné intimity s jiným mužem a zklame tak tu bezelstnou a náročnou důvěru, s níž se nečekaně setkala. A právě tento prožitek vlastního provinění ji nakonec dovede k poznání, že její niterná potřeba opravdovosti se může naplnit ve vztahu k muži o generaci staršímu, jehož životní zkušenost je úměrná její vlastní časně nahromaděné zkušenosti. Tohle všechno působí v románu Lenky Procházkové ením dojmem vnitřní záko- nitosti, jaký je s to vyvolat právě jen ryzí logika básnická, pro niž všechno to, co je ze života odpozorováno, musí být v díle orga- nizováno na základě vlastního niterného prožitku. O tom, že autorka dovede lidskou skutečnost kolem sebe pozorovat v jejích nejdrobněj- ších a nejvýmluvnějších detailech, je přitom v celé knize důkazů dost. Ale forma románu má v sobě u tohoto debutu i trochu logiky vnějškové, když se mladá romanciérka snaží dát všem svým hlavním postavám profil stejně prokreslený a rozdělit mezi ně rovnoměrně svoji i čtenářovu pozornost. A tak tu nacházíme i partie, kde mezi odpozorovanými projevy a jejich povahopisným smyslem je zřetelný nesoulad - hlavně pokud jde o postavu malíře Lukáše; ten okázale nen- nucený tón, jakým mluví o své práci se svým mladým přítelem Vikto- rem, je sotva s to vzbuzovat valnou důvěru v opravdovost jeho vztahu k umění, tím méně, oč nápadnější jsou prostředky, kterými se ji autorka snaží sugerovat.

V roce 1982 vydala Lenka Procházková další knihu, tentokrát knihu povídek pod názvem Přijeď ochutnat. Jsou to jakési momentky zachycující dramatické okamžiky dívčího a ženského osudu v souladu se zkušeností generační, viděnou ovšem v osobitém úhlu pohledu daném temperamentem a charakterem autorky samotné. Rozvíjí se tu před námi široká škála dívčích a ženských prožitků, přecházejících do polohy předznamenané pocitem, že budoucnost je ještě plná nepředvídaných možností, takže milostné zklamání je jen signálem k tomu, aby se životní dychtivost obrátila novým směrem, až k poloze, v níž už zaznívá trpkost poznání, že není možno donekonečna začínat znovu. Ať už jsou jakékoli ty situace, v nichž se hrdinky těchto črt ocítají, jejich reakce mají určité rysy společné: impulzivní bezprostřednost a vzdorovitou hrdost, která se snadno může zvrátit v sebetrýznivou poddajnost, jakmile je zatížena pocitem provinilosti. Někde se drastičnost zachycovaných situací vystupňovává až po samu mez únosnosti - v povídce Dvě věty z dialogu máme tak před sebou kratičkový obrázek jakéhosi erotického inferna. A kniha je zářmována dvěma povídkami, v nichž se objevuje motiv, který bude později v jiné své verzi rozvinut v románové téma - motiv nemanželského mateřství a partnerova odjezdu do zahraničí. Vzájemné prolnutí vnější a vnitřní skutečnosti je ve všech těchto povídkách tak naprosté, že při všem bohatství drobných detailů působí dojmem úsporné lakoničnosti. A jestliže přesto zůstává v čtenáři pocit lehkého nesouladu mezi uměleckým tvarem a prožitkem, který se do něho promítá, má to příčinu zcela opačnou než u románového debutu Lenky Procházkové: jako by ta forma letmé impresie byla přece jen nějak neadekvátní prožitku, který má stejně daleko k impresionistické náladovosti jako k chladně pozorovatelskému odstupu od života; jako by si tento prožitek žádal být rozveden do širších souvislostí a domyšlen ve všech svých důsledcích.

Na této stránce ukazuje novým směrem už novela Slepice v klubu, která vznikla o rok dříve a byla zařazena spolu s novelou Anna a s Temnou baladou o prvním sněhu do knihy Tři povídky. Je to trochu tragikomická historie o milostném vztahu, který ztroskotává na notorickém alkoholismu partnera, ale nenajdeme tu ani stopy po sentimentalitě a beznadějném zachraňování ztracených duší, jak by takto formulované téma mohlo naznačovat: nic než dobrosrdečná, nekritizující dobrá vůle mladičké ženy, která nakonec pochopí marnost svého přizpůsobivého snažení, když se její úsilí stále beznadějněji odráží od citové prázdnoty a tuposti partnerovy. A je to

na jedné straně jakási humorně stylizovaná sociologická studie o určité skupině mladých návštěvníků pražských hospod, těch mlčících mladých mužů vysedávajících nad svými püllitry bez sebemenší potřeby skutečného vzájemného kontaktu: alkoholismus, který je pěstován s pokojnou rozšafností ouřady. Ale je to na druhé straně - novela je psána v první osobě - i jakési účteování, shrnutí zkušenosti, při němž je veškerá pozornost vypravěčky soustředěna na vlastní pocity, jak zůstávají fixovány ve vzpomínkách na všednodenní, a o to výmluvnější detaily. Jsme tu na opačném pólu, než je ten, kterému odpovídá tradiční útvar psychologické prózy: člověk tu není předmětem nazírání, které má vyústit ve vyvolání určité pasívně prožívané nálady, nýbrž spontánní aktivitou, která vytváří vždy znovu distanci mezi sebou a svou vlastní minulou podobou. Tato distance bere tu na sebe formu humoru, a díky jí je tento příběh, jehož jeden protagonista nevystoupí v celém jeho průběhu nikdy jako postava aktivní, plný vnitřní dramatičnosti.

Kniha Tři povídky slučuje dohromady prozaické útvary dost různorodé. Novela Anna nazírá ženskou postavu z perspektivy mladého muže, jehož rysy tu zůstávají dost nevýrazné. A Temná balada o prvním sněhu zachycuje tragický příběh formou, která je na pomezí mezi tvarem prozaickým a tvarem básnickým: je to zajímavý experiment, ale v tvorbě Lenky Procházkové zůstává zatím jen odbočkou ve směru, jehož další perspektivy lze těžko odhadovat. V roce 1982 přiřadil se však k jejímu dosavadnímu dílu rozsáhlejší román Oční kapky a v něm představuje se nám její talent už v plně uzrálé podobě. Kniha se člení ve dvě části, ostře od sebe oddělené základním vypravěčským postupem. V první části je vyprávěn příběh soužití dvou mladých lidí, který se před čtenářem začíná odvíjet v okamžiku, kdy neprovdanou mladou ženu její partner odváží do porodnice, a končí ve chvíli, kdy mladá žena zjišťuje, že ji tento muž opustil a rozhodl se zůstat v zahraničí. A k tomu dochází právě krátce poté, co v ní vzbudil přesvědčení, že se chystá konečně jejich svazek přeměnit v manželství. Tento zvrát je ve své neočekávanosti o to krutější, že se mladá matka ve své bezelstné důvěřivosti podvolila jeho přání, aby jeho otcovství zůstalo až do sňatku utajeno. Taková je objektivní realita tohoto příběhu. Ale přestože je vyprávěn ve třetí osobě, jedinou postavou, jejíž city a postoje jsou čtenáři průhledné, je hrdinka příběhu. Její partner je viděn pouze jejíma očima, dovídáme se o něm jen to, co z něho poznává ona sama, a motivace jeho chování zůstává nejasná: v jaké míře byly jeho projevy, které jsme byli

zprvu ochotni spolu s hrdinkou vnímat jako projevy opravdového citového vztahu, jen komedií diktovanou sobeckým zájmem, v jaké míře a v kterých chvílích hrál takovou komedii vědomě a kdy se jí dával snad sám strhnout natolik, že jí dočasně věřil? Tato neúplnost našeho poznání není tu však estetickým nedostatkem, nýbrž naopak, stává se základním principem umělecké výstavby, zdrojem vnitřního napětí, kterým je nesen tento příběh. A nejen to, postava, která se takto vymyká psychologické objektivaci, vystupuje před námi s tím větší plastičností, má právě tutéž míru nepřekonatelné neprůhlednosti, jakou si pro druhé uchovává každý člověk. Procházková tu dospěla - ať už vědomě nebo bezděčně - k určitému uměleckému objevu, který tento román, svou formou zdánlivě zcela tradiční, spíná nenápadným sice, ale o to závažnějším poutem s usilováním moderní prózy, která odvrhuje kaširovanou konzistentnost psychologické objektivace.

Jestliže první část knihy je vyprávěna ve třetí osobě, ve druhé části přechází vyprávění v první osobu. Tato proměna má v kompozice románu hluboký význam: vytváří jakýsi prostor vyprávění ve vyprávění, neboť celý ten příběh zklamané lásky je takto prezentován jako vzpomínka, od níž je vypravěčka natolik vzdálena, že i ono minulé vlastní já je teď už jen někým, o kom bylo možno vyprávět právě jen ve třetí osobě. A když vyprávění přechází do první osoby, je jeho základním tématem právě problém, jak se s touto minulostí vyrovnat. Do popředí vystupuje nyní další mužská postava, postava mladého lékaře Oldřicha, který se do opuštěného děvčete zamiluje a pokouší se je vytrhnout z toho bludného kruhu fascinace minulými prožitky. Marně. Dokonce i ve chvíli milostného sblížení zůstává jen někým, kdo zastupuje osobu toho, na něhož vypravěčka zůstává nepřekonatelně fixována, a je mu to dáno pocítit se vší krutostí. Sympatická postava Oldřichova tu vystupuje opět o to plastičtěji, čím důsledněji ji vidíme jen očima vypravěčky a poznáváme ji jen z jejích reakcí na jeho počínání - v jejím vyprávění není místa pro úvahy o motivaci jeho chování, ale zato jakýsi soudící odstup od vlastního já, odstup, který má opět formu nenápadného humoru. A máme tak v souvislosti s těmito pasážemi knihy příležitost uvědomit si, do jaké míry tento umělecký postup, vyhýbající se všem trikům psychologické objektivace, má vedle svého smyslu estetického i smysl etický: neboť druhý člověk vystupuje pro nás ve své živoucí realitě tím intenzívněji, čím více se zdržíme onoho ovladatelského přístupu, který je v základu jakékoli úvahy psychologické, a čím

více jsme s to uchovávat si i svobodnou distancí od jakékoli objektivizované představy sebe samých, poněvadž právě tato distance vytváří onen prostor, v kterém druhý pro nás může existovat ve své skutečné svobodě.

Jak už jsme řekli, román začíná scénou porodu, a je to porod obtížný, při němž hrdinka zakouší pocit, že se pohybuje na hranici života a smrti. To dává od počátku silný dramatický akcent celému tomu milostnému příběhu, tím spíš, že mladá matka dává v zájmu své lásky v sázku všechno, co by sobecká, nebo i jen praktická úvaha velela uchránit, když je ochotna vyhovět partnerovu přání, aby jeho otcovství zůstalo utajeno. Jen málo knih psaných ženami dává tak otevřeně nahlédnout do skutečných prožitků v tom, co v sobě mají specificky ženského. I o prožitcích erotickeých hovoří Procházková s otevřeností, která může prudérního čtenáře šokovat. Tato otevřenost má nicméně zcela jiný přízvuk než v románech psaných muži: není to ta dnes už hodně laciná hra na překračování společenských tabu, která v sobě mívá něco groteskně exhibicionistického, nýbrž čtenář tu nikde neztrácí pocit, že intimita, která se mu odhaluje, je právě intimitou, něčím, co svou povahou směřuje k tomu, být výrazem vztahu k jednomu konkrétnímu člověku. Odhalená intimita je tu právě intimitou zrazenou. A láska, která se rozvíjela takto ve vztahu důvěry neváhající před žádným rizikem, aby uchovala druhému jeho svobodu, nemůže se rozplynout v lhostejnost, aniž byla předtím prožita jako zakoušená a oplácená krutost. Zástupným objektem této krutosti se v některých scénách stává i nebohý Oldřich, než v závěrečné scéně krátké setkání obou prvotních partnerů konečně přinese řešení.

To, co u hrdinky je nepřekonanou fixací jako nevyřešeným problémem psychickým, existuje i pro čtenáře v podobě oné nedořešené záhady, která zůstává spjata s chováním mužského protagonisty románu. Obojí navzájem úzce souvisí, neboť i pro hrdinku zůstává onou ústřední otázkou, od níž se nedovede odpoutat, otázka: jak to mohl udělat? Řešení nepřichází však v podobě psychologického poznatku, je získáno posléze jen činem, v němž hrdinka vsadí do hry vlastní život. Teprve když při setkání v cizině sehraje tu riskantní partii s osudem, při níž chce muže, který ji opustil, nejprve otrávit, pak naslepo volí mezi dvěma sklenkami, z nichž jedna obsahuje jed, a když takto jen rozhodnutím náhody unikla sebevražednému doušku, nenechává pak už druhého tuto hru dohrát a vzdává se svého vražedného úmyslu - teprve v této chvíli přichází

osvobozující odpověď: neboť poměřován tímto činem zoufalecké odvahy, objevuje se náhle ten kdysi milovaný muž v podobě, která činí už každé další dotazování zbytečným - konečně vysvobozena ze své kruté fascinace, vidí ho náhle prostě jako sobeckého zbabělce.

Co činí román Procházkové v naší současné literární produkci něčím dost ojedinělým, je právě ten zdánlivě paradoxní fakt, že kniha tak prostě epická, která se čte jedním dechem, je s to zároveň otevřít přístup k nejhlubším existenciálním otázkám o povaze vztahu člověka k člověku vůbec. Paradox je jen zdánlivý: je to kniha "o lásce a smrti", která oběma těm slovům vrací v plné míře to, co mohou mít pro každého člověka hluboce vzrušujícího právě proto, že ve svém spojení evokují nejhlubší tajemství života. A něco takového je ovšem možno jen díky uměleckému činu, který dává zároveň - byť sebenapadnějším způsobem - nový a originální smysl všem aspektům románové formy. Což znamená, řečeno jinými slovy, že v Procházkové máme před sebou autorku, která může přispět k tomu, aby se naše románová tvorba vymanila z dvojí tradice mdlého opakování starých konvencí i neumělého napodobování cizích vzorů, a dospěla konečně k výrazu, který bude v stejné míře opravdu moderní i nezaměnitelně český.

Kenstatovali jsme už, kolik básnického náboje je v prózách Lenky Procházkové. A závěrem zbývá nám zmínit se ještě i o její tvorbě veršované. Jestliže jsme měli příležitost seznámit se s ní až poté, co jsme poznali její tvorbu prozaickou, bude v nás nepochybně zprvu trochu nedůvěry: není tato výrazová forma jen jakýmsi dozríváním prvotního tápání, pokud jde o způsob, jak vyjadřovat svoji niternou zkušenost? Ale při čtení útlého sešitku, do něhož autorka shrnula výběr svých básní pod názvem Horizontální poloha /1979/, se tato nedůvěra brzy rozplyne. Má na tom zásluhu jednak její schopnost úsporného, lakonického a ironicky vyhroceného výrazu, který připomene někdy dykovskou notu - "Geometricky přeané bílé vločky /zalehly dlažbu chočnicků/ V útulných oknech pableskují smrčky / jak poutač nočních podniků" -, jednak opravdová dramatická citového prožitku, který neutkvívá v pouhé impresi, nýbrž obráží úporný zápas o uchování hodnoty a smyslu života: "I kdybych byla po ramena zahrabaná v hlíně/ a zbyla mi jen hlava/ jako těm obrům na Velikonočních ostrovech/ i tehdy budu volat po životě a touze/ a křikem zahánět pachůt konce ..." A je příznačné, že takhle bezprostřední a bytostně zářavá dychtivost cítí zároveň potřebu poměřovat svoji vnitřní pravdivost statečností, s jakou je s to

hledět vstříc i konci tohoto dychtivě prožívaného života: "Přijmeš gong vzpřímeně?/ Nerozklepe tě strach?/ Budeš dost smířeně/ překračovat ten práh,/ který je hranicí/ bytí a nebytí?" Prostě i ve verších se nám Lenka Procházková objevuje jako autorka soustředěná na základní aspekty prožitku existenciálního. I tato hluboká jednota její tvorby veršové a prozaické je známkou toho, že tu máme před sebou osobnost, pro kterou literární tvorba není jen náhražkou za jiné formy společenského uplatnění, nýbrž potřebou opravdu niternou.

250

J P

Přítelkyně Evy Kantůrkové

/Předmluva k zahraničnímu vydání knihy Evy Kantůrkové „Přítelkyně z domu smutku“/

Václav Havel

Ruzyně je název jednoho místa na okraji Prahy, ale když se to slovo v Praze řekne, rozumí se jím především známá věznice, která v oné končině je. Je to velká pochmurná stavba, v níž tráví nekonečné měsíce a někdy i léta takzvané "vazby" většina těch, kdo byli v Praze a středních Čechách z něčeho obviněni, jsou vyšetřováni a čekají na své odsouzení / říká se "většina", protože jen menšina obviněných je v naší zemi - v rozporu se zákonem - stíhána na svobodě/. Sam jsem byl v Ruzyni několikrát, v úhrnu jsem tam strávil víc než rok, a už proto jsem četl knihu Evy Kantůrkové "Přítelkyně z domu smutku" se zvláštním vzrušením: velmi živě mi zpřítomnila můj ruzyňský čas; rozuměl jsem mnohemu v ní dobře, lépe než ti, kdo v Ruzyni nebyli; slova, věty, postřehy a zkušenosti vyvolávaly ve mně velmi konkrétní vzpomínky. Myslím, že jsem nečetl z víceného hlediska výstižnějši zprávu o životě v této věznici.

"Přítelkyně z domu smutku" však není pouhá věcná zpráva, pouhý dokument, není to pouze takzvaná "literatura faktu".

Je to cosi nepoměrně víc: zpráva o ženách v mezni situaci, tedy zpráva obecně lidská.

Eva Kantůrková je česká spisovatelka, která strávila rok života v ruzyňské vazbě /byla obviněna z podvracení republiky a vyšetřována spolu s dalšími intelektuály v souvislosti s francouzským kamionem, který vezl do Prahy zahraniční literaturu a byl na hranicích zadržen/. Není tedy vězeňkyní, která se stala spisovatelkou, protože vydala svědectví o své životní zkušenosti, ale spisovatelkou, která se stala vězeňkyní a která bylo její uvěznění inspirací ke knize.

Knihla je komponována jako soubor portrétů několika vězeňkyň / stíhaných za kriminální delikty/, s nimiž Kantůrková po

delší čas pobývala na jedné cele a které tedy měla příležitost neobyčejně dobře poznat: Z vlastní zkušenosti vím, že nepřetržitě intimní soužití / v jistém smyslu daleko intimnější než třeba soužití manželské/, navíc v situaci velkého lidského ponížení, hlubokého ohrožení a závažného životního zlomu, odkrývá lépe než co jiného pravou identitu člověka. Myslím, že se Kantůrkové podařilo opravdu plasticky a živě své "přítelkyně" zpodobnit: žádnou z nich sice osobně neznám, ale z četby té knihy mám pocit, jako bych je všechny vskutku důvěrně znal.

Kdyby tato kniha nebyla ničím jiným než tímto, totiž souborem několika zdařilých ženských portrétů, je to dost.

"Přítelkyně z domu smutku" nejsou ovšem jen galerií portrétů. Tento svůj vnější rámeček v několika směrech přesahují. Zmíním se jen o jednom takovém směru: díky umné kompozici knihy se na ploše jednotlivých portrétů odvíjí historie ročního pobytu autorky na Ruzyni, tedy jakýsi "meta-příběh" její cely, respektive jejího putování po ruzyňských celách. Tento skrytý příběh zachycuje, zdá se mi, velmi sugestivně další téma knihy, totiž téma vězeňského času - tohoto zvláštního času, "času - ne-času" - jako téma, otevírající ostrý průhled do téžady širší a každého se týkající: do záhady lidského času vůbec. Život se totiž ve vězení /a zvláště ve vazbě/ zvláštním způsobem zastavuje a zároveň zhušťuje: vše, co jsme prožili a co jsme byli, se na půdě této drastické zastávky jaksi znovu rekapituluje, nečekaně zauzluje a ve svém zauzlení vyjevuje a zhodnocuje. Vězeňský "ne-čas" jako by rentgenoval profánní čas života, ne-příběh a nedění života na cele vrhá nové a velmi ozvláštňující světlo na příběhy a dění, které mu venku předcházely. Je to okamžik pravdy - pravdy mých spoluvězňů, pravdy mé i pravdy světa, v němž je nám dáno žít.

Knihy Evy Kantůrkové není tedy pro mne jen zprávou o Andy Rumové pralině, Helze, Denise a svých dalších hrdinkách, ale i zprávou o vězení jako životní a existenciální situaci, která vypovídá cosi důležitého o člověku a světě.

Představte si pražskou intelektuálku vrženou nejprve mezi prostitutky, zlodějky a nejrůznější vydědence společnosti a píšící pak o nich knihu. První, co vás pravděpodobně napadne, bude otázka, zda pro ni nejsou tyto bytosti jen předmětem povyšně chladného studia - asi tak, jako když člověk prochází zoologickou zahradou a dělá si poznámky o různých exotických, anebo zda

naopak ze samé snahy nepovažovat se a něco víc a ze samého apriorně špatného vědomí intelektuála tvoří v tvář "lidu" nepropadně autorka sentimentální identifikaci se svými hrdin - kami /tj. dojaté "chápavému," narážejícímu a posílá svou vlastní soucítivostí se dojmujícímu je klíčení předčlektiv/. Tato dvě nebezpečí jsou v podstatě jen dvěma variantami tohož: vědomí vlastní ženskosti.

Myslím, že Lva Kantůrkové se tentě i podařilo vyhnout se nebezpečím tohoto druhu a že se jí až překvapivě daří vidět své "příteky" opravdu normálně, totiž jako ženy, a říká jí spojil na čas podobný osud a které jsou všelijaké prostě proto, že po tomto světě vůbec chodí všelijací lidé. Nejsou a priori ani lepší ani horší než autorka knihy, jsou prostě různé, různé nešťastné, různé hodné i různé zlé. A autorka sama je - jako "celek" - nijak předem nehořotí, necítí se nad nimi povyšovat, ani se k nim samaritánsky sklánět, snaží se je vidět každou zvlášť, takovou jaká je, tedy jako konkrétního, svébytného a svéprávného člověka, odpovědného za sebe sama.

Nevím, zda bych uměl podobnou knížku o vězení napsat, spíš bych to asi neuměl. Ale i kdybych to uměl, napsal bych ji pochopitelně jinak - nejen proto, že jsem někým jiným než Lva Kantůrková, ale i proto, že jsem muž. V tu chvíli jsou totiž občas položy, k nimž mám zvláštní vztah: dojmují mne, překvapují, dojmují, dráždí i provokují; což se ve mně proti nim jeví asi mne ale zároveň přitahují. Tento zvláštní aspekt svého zájmu z knihy Lvy Kantůrkové si vysvětluji - nevím, zda správně - specifikou a neskrývanou ženskostí jejího autorského naturelu i jejího vidění světa.

Ale i toto je velké plus této knihy: nic horšího by se totiž nemohlo stát, než kdyby se Lva Kantůrková pokusila o mužskou interpretaci své zkušenosti.

/22.2. 1987/

Za dr. Ladislavem Hradským

Připadl mi čestný, avšak smutný úkol rozloučit se s dr. Ladislavem Hradským jménem jeho přátel, kolegů a spolupracovníků z překladatelské a literární oblasti.

Dr. Hradský, jakkoli to při jeho čisté, kultivované češtině může znít neuvěřitelně, nebyl Čechem rodem, ale volbou. K češtině jej - syna ze zámožného, maďarsky smýšlejícího prostředí na slovensko-maďarském jazykovém pomezí - přivábila přirozená sympatie k sociálně slabším a národnostně dlouho utlačovaným, později také uvědomělý obdiv k vyspělému demokratismu masarykovské republiky. Definitivně o něm rozhodla vysokoškolská studia práv v Praze, sňatek s Češkou a fakt, na který sám často vzpomínal: to, že jako československý důstojník prodloužené prezenční služby prožil s českým národem jeho osudovou hodinu v roce 1938.

Za okupace a války se dr. Hradský nepříliš dobrovolně zdržoval v horthyovském záboru na jižním Slovensku. Vzhledem k horlivosti, s jakou i satelitní státy Třetí říše uplatňovaly norimberské zákony, nezůstal ušetřen internačního tábora; odtud pak za dramatických okolností uprchl a aktivně se účastnil Slovenského národního povstání. V letech 1945 - 1947 působil v československé části Spojenecké kontrolní rady v Budapešti, po návratu do Prahy pomýšlel na diplomatickou dráhu, a když se to ukázalo nereálné, využil svého bilingvismu i dávných literárních zájmů a múzických sklonů a stal se překladatelem maďarské krásné literatury z povolání.

Tento krok přivedl dr. Hradského k činnosti, která pak po čtyři desetiletí byla hlavní náplní jeho plodného života, a pro maďarsko-českou vzájemnost znamenala opravdové požehnání. Navíc potvrdila, že dr. Hradský si z příklonu ke kultuře jednoho národa nevyvodil odvrát od kultury druhého národa; naopak: učinil jej východiskem k soustavnému a promyšlenému tlumočení a šíření stěžejních hodnot maďarské literatury u nás. Přeložil z ní do češtiny - pokud jde o poezii ve spolupráci s Kamilem Bednářem, pokud jde o prózu sám - celkem k padesáti knižním titulům, mimo jiné básníky Sándora Petöfiho, Imre Madáche, Endre Adyho, Attilu Józsefa, Gyulu Illése, Arpáda Tótha, Miklóse Radnótiho a pro-

zaiky Móra Jókaiho, Kálmána Mikszátha, Frigysese Karithyho, Józsefa Darvase a Magdu Szabóovou. Ať šlo o klasiky nebo autory 20. století, všem dal zaznít v plné jejich síle a půvabu, i když nejbližší jeho srdci byla mužně romantická, všelidsky povznášející nota, tak příznačná pro maďarskou literaturu i pro něj samého. Přitom se Hradský nikdy neomezoval na samo překládání. Maďarské kultuře oddaně sloužil i jako zasvěcený editor, komentátor a popularizátor, solidně teoreticky poučený jazykový praktik, pedagog a lexikograf. V neposlední řadě jako vůdčí postava maďarského kroužku v Kruhu překladatelů a poté v překladatelské sekci Svazu spisovatelů.

Do života překladatelské sekce se dr. Hradský však nejvýmluvněji zapsal jako její přední funkcionář, dlouholetý člen vedení a posléze předseda. Především jeho zásluhou se překladatelé krásné literatury konečně i u nás začlenili do spisovatelské obce nikoli jako chudí příbuzní, ale jako vážně respektovaní spoluúčastníci na vytváření národní kultury a národního kulturního povědomí. Především on to byl, kdo překladatelské organizaci vtiskl pevnější řád a svobodnější rozlet, dokázal pro ni zajistit lepší materiální podmínky a větší publicitu, přičinil se o to, aby do jejího zorného pole stále zřetelněji vstupovala problematika teorie překladu a kritického myšlení o zahraničních literaturách. A především zas díky dr. Hradskému podstatně stoupla prestiž českého překladatelství na půdě Mezinárodního sdružení překladatelů FIT, které si jej dokonce zvolilo za člena své exekutivy a z jeho iniciativy hodlalo koncem 60. let uspořádat v Praze svůj pravidelný kongres.

I když kongres se nakonec nekonal a vůbec většina toho, čeho zasnulý jako neúnavný organizátor překladatelské komunity dosáhl, bylo přivedeno vniveč, lze myslím bez obav z nadsázky konstatovat, že Ladislav Hradský přesto přetrvává ve vděčné paměti každého, komu se dostalo štěstí s ním spolupracovat, kdo se s ním kdy blíže setkal. Přetrvává ušlechtilou intencí svého usilování a noblesou své osobnosti, svou bytostnou velkorysostí a tolerancí, neúchylnou vůlí k dohodě, vírou v zákonitou převahu dobrého úmyslu, věcného argumentu, pravdy nad tím, co je jejich opakem. Zejména nás, přece jen mladší, formované už jiným

světem než ten jeho, si vždy nesmírně podmaňoval svým nevýbojným, seberužnější výměně názorů přístupným, zároveň však neúplatně pevným, charakterním postojem a jednáním, impomoval nám svou schopností za všech okolností hledat a nacházet pozitivní východiska, nepropadat ani panice, ani planému rozhořčení, ani letargii. Obzvláště tyto klady vynikly v nelehké době, kdy on i tolik dalších v jeho okolí stratili možnost pokračovat ve své práci. Právě tehdy se mimořádnou měrou projevila jeho neokázalá statečnost a dobrota, dnes tak vzácný dar napřimovat jiným hlavu i páteř, umění dávat lidem dohromady. Díky tomu v podstatě až do posledních dnů vytvářel kolem sebe, ať už v Kruhu přátel českého jazyka, při družných posezeních někde v Praze nebo na verandě své letní vilky v Dobřichovicích, cosi jako oázy skutečné normality, blahodárné ostrůvky a snad i ostrovy prosté slušnosti, kamarádké pohody a uvážlivé naděje, kde bývalo pěkně.

Loučím se s tebou, milý Ladislave, za všechny, kdo přicházivali na tato setkání. Loučím se s tebou za široké a početné společenství všech, kdo tě měli rádi, kteří si tě vážili, kterým tu budeš chybět. Jestliže jedno z vrcholných děl tvé milované maďarské literatury, Madáchova Tragédie člověka, o jejíž českou podobu ses zasloužil, končí výzvou: "Člověče, věř si, bojuj, vytrvej!", pak ty jsi byl z lidí, kteří tento vysoký nárok splňují celým svým životem a dílem dokonale.

Jiří Honzík

97

Sergej Machonin:

Z pohádky do pohádky

/Vlastě Chramostové k narozeninám/

Zaostal jsem, pokud jde o původní tvorbu dramatickou, vypravil jsem se do divadel.

V Divadle na Vinohradech /Jan Jílek: Já chci žít znovu/ se hlediště zaplňovalo v jakýchsi nárazech, nerozuměl jsem proč, došlo mi to až za chvíli. Byly to kolektivní vlny. Vlna ze zájezdového autobusu, další vlna, zřejmě z dalšího autobusu, vlna mladých lidí přiškrcených kravatami, snad z internátu, ze školy, z učňovského domova. Skupina rozjařených žen kolem čtyřicítky, nějaké školení v hlavním městě. Skupiny se hrnuly masově do foyeru, kluci brali masovým útokem šatnu, a vlny vpadaly masově do hlediště. Troulili se i jednotliví diváci, po dvojicích, po jednom, rodina s dcerou, slečna s korálkovou kabelkou, někteří ve večerních úborech, jedna paní s čerstvou trvalou v dlouhé róbě moaré, v zlatých střevíčkách a s obnaženými rameny. Měla husí kůži.

Herečka paní Vránová v roli Jarmily, energické, prací přetížené ženy, říká na jevišti rozhořčeně: "Protože sháním po republice pět ocelových koulí. Slibuju hory doly, nikdo mi je nechce udělat. A my bez nich nemůžeme smontovat velkostroj za tři sta miliónů! Má vazbu na elektřinu celého státu. Když nebude včas, nebude uhlí, nebude elektřina, nebude plyn, nebude nic."

Zatrnul jsem, co se stane, když ty koule nesežene. To byly ovšem, jak se ukázalo, jen autorovy expoziční starosti. Malér, zakládající hlavní konflikt, vyvedou dva mladí, čerstvě zamilovaní, jeřábnice Andula a její láska, Milan:

Andula: Bolí mě rty. Koukni. Jak mě od tebe krásně bolí. Zavřu oči a vidím hvězdy, jak skleněnou střešou haly svítí do buňky jak do našeho domečku a ty mě miluješ... Nevěděla jsem, co se to najednou se mnou děje... Byla to nejkrásnější noc...!

Milan: Bojím se, aby z ní nebyla noc ze všech nejhorší.

/Andula nechápe, co, jak, nic/

Během setiny zlé vteřiny jsme udělali škodu za státi-
síce...

Andula: A kdy...?

Milan: Jak jsme bronzové třímetrákové ozubené kolo sundávali
z brusky.

Andula: Reaguju tam nahoře na každý tvůj pohyb hlavy, ruky...

Milan: Musíš přece vědět, co se u takového přesného, složité-
ho choulostivého stroje za milióny dolarů může přihodit! Má hluboko v sobě schovaný závitový šroub a my
jsme ho zničili!!

Andule dochází nedozírný dosah katastrofy, je však oka-
mžitě rozhodnuta: Musíme to říct!

Milan: Nesmíme to říct!

Andula: Na to přijdou, že jsme to udělali my.

Milan: Nepřijdou. To ohnutí šroubu je pranepatrné. Oku napro-
sto neviditelná odchylka...

Andula se dala přemluvit, láska je mocná čarodějka, nicméně
se z té pranepatrné odchylky stane spiritus agens hry, způsobí
drama svědomí mladé jeřábnice a smrt jejího pěstouna Orlíčka.

Jemnější konflikt, tentokrát mezi jedincem a společností,
starým továrním dělníkem Meduňkou a úřadem důchodového zabezpe-
čení, kde mu hodlají vyměřit penzi o dvacet korun nižší než jeho
kamarádovi Orlíčkoví, rozvíjí autor důmyslným odstíněním nelome-
ného chlapského typu v dialogu s Orlíčkem.

Meduňka: Mám toho ještě víc. Plnou skříň... /Probírá vyznamená-
ní/ Zasloužilý pracovník závodů! Pamětní medajle deset
let lidových milicí! Koukni! Za práci ve volebním ob-
dobí! Pamětní medajle třicet let závodu! Výbor lidové
kontroly za obětavou práci v kontrole...

Orlíček: Vidíš. Tolik je v tom uložené práce... A co z toho na-
konec máš?

Meduňka: Pocit hrdosti! Jenomže to ty vůbec nevíš, co je!

Orlíček: Ale vím. A možná líp než ty.

Meduňka: KSČ. Za dlouhou obětavou politickou a veřejně prospě-
šnou činností. Tady ONV: oceňuje dlouhodobou obětavou
práci, kterou vykonal při výstavbě socialistické spo-
lečnosti...

Orlíček na to paríruje:

Orlíček: Nikdy jsem nehleděl na takové ty vnější projevy uznání! Mě těšilo a bral jsem jako naprostou samozřejmost, že jsem sebe nad společnost nikdy nestavěl. Si nevzpomínáš? V rámci akce dělníci zemědělcům jsem všecky svoje dovolené pomáhal na žních. Zadarmo! Skončila dovolená, přijdu z továrny a pomáhal jsem dál. Jezeďáci skončili práci a šli domů a my s tajemníkem jsme vozili obilí a dlouho do noci mlátili, to byl takový trouble! A ráno samosebou do strojírny do práce!

Ale starý beran Meduňka ne a ne to bezpráví s dvacetikorunou pochopit:

Meduňka: Je mi něčeho líto... atd.

Díval jsem se na vyprodané představení z přístavku, kterého se mi dostalo dobrodiním biletářky. Nahlédl jsem do programu - autor, čtu, přední dramatik, skoro klasik: "Literární historici ho řadí mezi sloupy české dramatiky. Je z toho rozpačitý: 'No jo, přišli sem studenti, to víte, maturity, jindy zas psali diplomky, vlastně ze mě dělají zkoušky.'" Nahlédl jsem do hlediště - nic, nikdo nic, spokojenost, malé smíchy, větší smíchy, všechno v pořádku. Hrají.

A já pomalu cítím, jak mě začíná strhovat razantní režie zasloužilého umělce Zdeňka Míky. Žádné intelektuální vymyšleniny, nappak, demonstrovaná přímá prostá jednoduchost: příchod zezadu, odchod dozadu. Příchod zleva, odchod zpátky. Odchod dozadu, příchod zezadu. Scéna moderně jednoduchá. Kus plotu, papundeklová silueta činžáků, nemýlím-li se, město fabrik a drsných osudů, vpředu velký prostor - ring volný. Scény chlapů obtahuje režie tlustou légerovskou konturou, co slovo, to pádné sdělení, co vzpomínka na staré poctivé časy, to mravní symbol. Mužské repliky s erotickým nábojem zní jednou jako mlaskavé plesnutí plátů špeku na řeznický špalek, podruhé je prosycuje jímavý sentiment. Lásky jeřábnice Anduly je pojata jako zpěv skřivánčí ve stříbrném větru, zralé tušení stále ještě tělem i duchem mladé Jarmily, sužované Meduňkovou nedostatečností, sděluje režie směle a bez upejpání. Celkem se v režijním pojetí kusu i postav snoubí drsná mužnost s invencí, jemnocitem a elegancí emocionálně založeného hrocha v penzi.

Příběh skončil tragicky, ale obecenstvo si přišlo na své.

Tleskalo se zejména Miroslavu Vladykovi, který vystoupil znovu jako televizní odborník na vykulenou střapatost, a starému Meduňkovi v podání Jaroslava Moučky, kombinujícím neodolatelně Trépifajksla s šarmem televizních funkcionářů.

Metro fungovalo bez vady, program jsem si schoval.

O pár dní dál tamtéž, hra téhož autora, v téže režii, v témže slohu, Diamantoví kluci. Je to tklivá vzpomínka na krásné a nelehké časy prvních let budování socialismu, na časy zrání lidských charakterů. Jde v ní o zápas za vyrobení umělého diamantu. Zápas je vítězně dobojován a diamant, který ušetřil cenné devízy, se stává symbolem nezlomného optimismu družné party hrdinů hry.

Ve hře Jana Bartoše Rodinná příležitost /Divadlo E. F. Buriana/ říká herečka paní Rajmontová v roli Marie, majitelky vily v Praze, dcery starého poctivého truhláře, vpředvečer pohřbu své matky: "Jaképak my jsme ženské? Křehké, půvabné, žádoucí... Staráme se, dřeme se... chleba, mlíko, maso, do práce, domů... /Karle/ Nesl tě už nějaký mužský na rukou? Nenesl. Hlavu mám napěchovanou chlapskejma starostma, že musím nechat opravit střechu, sehnat zedníka, pokrývače... jeden přijde, když jeho ženě dohodím zubařku, druhý zase potřebuje protekci pro kluka ve škole. Pak musím pozvat lidi, co bydlí vedle, abych udržela na uzdě jejich chutě na moji zahradu, udělat trachtaci, na kterou potřebuju prvotřídní maso. Abych ho dostala, tak musím solit a nepočítat, na váhu se nedívat... A v práci musím mít hotovou uzávěrku, pohřeb nepohřeb, a musím kopnout do zadku svého šéfa, co za mnou pořád leze a ošahává mě."

Marie se u příležitosti pohřbu setká se svým bývalým mužem. Setkání rozvedených manželů vede k pozdně osudové konfrontaci jejich blahobytných pokřivených životů s idealismem bloudícího, ale pravdivého syna. Příležitost pohřbu je pro syna trpkou, ale snad nadějnou příležitostí k vystřízlivění z emfatického maximalismu.

Metro fungovalo bez vady, nazítří dopoledne ve frontě v zelenině: "Co vám mám říkat, paní, staráme se, dřeme se, chleba, mlíko, ma-so... Tamtomu abych dohodila zubařku, druhej přijde, že potřebuje protekci pro kluka... Ještě že mají ty grepy." Měli i čínské zelí, zelenina jakžtakž fungovala, řeznictví taky,

obchodní domy, prémie, lázně, sport, kultura, sídliště, železnice, autobusy, všechno fungovalo v rámci reálných možností, někdy hůř, někdy líp, někdy horor, musí se to umět, musí se vědět jak na to.

Pár dní nato, na klinice v předpokojí. Za dvěma ordinace rozhovor:

Starší hlas: Jestlipak víte, proč jsem si vás dal zavolat?

Mladý hlas: Nemám tušení, soudruhu docente.

Starší hlas: Nechte toho soudruhování, pane kolego, nejsme na schůzi. Tohle je rozhovor, abych tak řekl kolegiální a záleží jen na vás, jestli zůstane jen mezi námi... Takže vy nevíte, proč jsem si vás dal zavolat?

Počkat, stát. Nebo to nebylo na klinice? Bylo to na klinice. Ne, nebylo, bylo to včera v divadle, hrála se tragikomedie Na kůži se neumírá, autor Jaroslav Čejka. Komedii obstarává v té tragikomedii pět pacientů různých osudů, povah a letor, čtyři pacientky a tři sestřičky. Tragedie se točí kolem nedostatkového zahraničního léku Beloderma a bleskového přerodu čerstvě absolvovaného lékaře v oportunního kariéristu. Ještě tragičtější je stará věhlasná profesorka, šéfka kliniky, doporučující mladému lékaři - bezpochyby už marně - odvahu pálit si prsty, nedělat ústupky a protislužby, aby nakonec neskončil jako ona sama "jako vyždímaný hadr, g třebaže ověnčený tituly a funkcemi". Jinak je to však na tomto jemně chmurném pozadí zabírajícím maličko, pět šest stránek texta, velice veselá hra, kde se kromě ulitého Beloderma a ztraceného a znovunalezeného pacienta nestane nic. Zato je tam k slyšení půl druhé hodiny taxikářských a hospodských vtípů. Je to hit! Jeden pacient tam říká, žádné obavy, že by někdo mohl podezírat komunistu ze znásilnění, komunisti že znásilňují akorát demokracii, a jedna pacientka na dotaz druhé pacientky: "A šáhla sis vůbec na Frantíka?" odpovídá: "Ten už ho má ode mě vyleštěného!" Následuje hurónský řev nadšení v sále. Je to hit, lístky neseženete, režim dostává do těla v rámci povolených norem, paničky lezeu do postele k doktorům.

Původní hra ze současnosti tedy prodělala v Čechách, jak jsem zjistil z těchto několika a z dalších návštěv pražských i jiných

divadel, mohutný kvalitativní skok, umožněný laskavostí ministerstva Pravdy s Orwella. Stačilo vystříhnout plus minus šedesátá léta a jejich stopy, potom je gumovat a devygumovávat důsledně a s vědeckou akribií dál a dál ve všem psaném, a zároveň je postupně vymývat z mozků, pokud v nich ještě přežívají.

Odvedl se v tomto směru kus solidní likvidační práce. Z povědomí národa pomalu zmizelo divadlo jak je dělal Radok a Krejča - už jejich jména jsou od ďábla a zmizíkují se z běžného i odborného tisku, z knih a výstav, jejichž scénáře dělají historikové divadla, - natož jejich umění! Ztratila se beze stopy Krejčova éra v Národním divadle a v Divadle Za branou, vytékala do éteru a prostě není slavná obrazoborecká éra a práce Divadla na zábradlí - na Havlevy kry v Gressmanových režii byla uvalena klatha. Jako loňské sněhy zmizelo z kultury období zázračné renesance Vinohradského divadla pod vedením dramatika Františka Pavlíčka, de strace - na byl rozmetán skvělý tým a soubor Činoherního klubu, jemuž vtiskli styl Vostrý s Kačerem a Smočkem. Nikde nevidět dramatika světové úrovně Josefa Topola, do země se propadla plejáda jeho her v Krausově dramaturgii a v Krejčově režii, z Brna se záhadně ztratil a v českém divadle k nalezení není Milan Uhde, dramatik brilantního intelektu. Badatelské divadelní ústavy a akademické kabiny o nich zachovávají diskrétní mlčení, v archívech se na ně na všechny snáší prach dlouhého času. Čo bola, to bola, terazky som kapitán!

Cestou normalizace společnosti se pak došlo i k definitivnímu znormailizování oficiálního divadla a oficiální dramatické tvorby. Konec pouštění ze řetěza! Hra na jevišti má být znovu součástíkou v soustrojí budující společnosti, má ovlivňovat a vychovávat diváka v uvědomělého socialistického občana. Podařilo se! Chodím od divadla k divadlu, a hle, po letech krize a po letech zdráhání se zaseknuté dramatické i divadelní kolečko znovu poslušně a správně rozběhlo a běží, funguje.

Došlo tu, jak vidím, po té perné cestě za normalností, ovšem k prazvláštnímu úkazu, vyplývajícímu z celkového chodu společnosti a obecného stavu věcí.

Čep, na kterém se všechno, pomalu a vědecky zdůvodněně, pootočilo do dnešní polohy, se jmenuje reálný socialismus. Stale se toho v životě i ve vědomí lidí příliš v "krizových letech" šedesá-

tých i v dalších už skoro dvaceti letech, než aby se na občana, po všech zkušenostech, které má, mohle starými způsoby. Jásavé obrazy neustále vítězícího budování socialismu by se příliš flagrantně rozcházel s dějinnými zážitky i s životní zkušeností diváka. Neodvážil by se je křísit ani sebeideovější normalizátor. Ví, že by pohořel. Je reálný socialista. Nesměnil, pravda, své požadavky, jenom je jinak formuluje. Chce po dramatických autorech a po divadlech pravdivý obraz života, ale nespomene přitom nikdy dodat slovo "pozitivní". Přímě zdůrazňuje, že vytvořit žádoucí pravdivý obraz života znamená nezavírat oči před negativními jevy, naopak, je třeba je odhalovat, ukazovat na ně, vidět je - ovšem vidět je pozitivně. O pozitivu se takto pečuje všude při všem možném očividném negativu. V dnešních novinách je na dva zneklidňující titulky **ŠOKUJÍCÍ VÝSLEDEK KONTROLY a NESPLNĚNÉ VÝKONNOSTNÍ CÍLE** hned celá naše uklidňujících titulká, vyjadřujících pozitivně viděné negativno: **POZORNOST SPRÁVCE ÚDRŽBY BYTOVÉHO FONDU. VRÁTIT PŘÍRODĚ ŽIVÉ BOHATSTVÍ. POZORNOST SLUŽBÁM V TRŽNICÍCH JE KONTROLA KUPNÁ. PĚNÍZE NEJSOU VŠECHNO. PRÁCE PRO MÍROVOU VÝSTAVBU VLASY. KLÍČOVÉ MÍSTO KVALITĚ** - atd.

A tak se naši milí současní dramaticí reprezentativních scén pustili v duchu nové, nikoli už socialistické-realisticke, ale reálně socialistické ideové konstrukce, znovu de tvoření obrazu naší skutečnosti s povolením nesmlčovat věci záporné, temné, nemravné, deformované, ale s příkazem nesmlčovat je pozitivně! Rázem se tím ovšem octli mezi Scyllou a Charybdeu dvojího protichůdného tlaku. Tlak shora požaduje tvrdě obraz života s pozitivním vyzněním, jak se teď pěkně říká, skutečný život tlačí sdola k obrazu podstatně méně útěšnému. A tak se autor schvalovaných her stává mučedníkem "vyznívání", vymýšlejícím po nocích i ve zlých snech náležitě poměry proporcí, kombinujících do úsmru kladno a záporno. Líčí statečně a s nadějí v oku sice poruchové, ale nakonec přece jen reálně fungující životní fungování, v němž se snaží zahlédát věci dobré, potěšitelné, uklidňující, jako by vytrvale pozitivní titulky v novinách.

Prazvláštní úkas, o němž byla řeč, přitom spočívá v tom, že se dramatik sice dal na vojnu, ale jako správný český vykuk zdrhl z první linie k trénu, ke kuchyni nebo do zázemí, kde se tolik nestřílí. Je oficiálním, povoleným, schváleným, placeným i vyznamenávaným autorem her angažovaných v duchu vládní ideologie, ale terén k angažování si bystře vyhlédl v oblastech co možná nejúže-

ji soukromých, v oblasti drobného psychologizujícího mravolič-
na, v oblastech vzpomínek, v oblastech dávno zašlých minulých
časů atd. atd. Ani v tom vulgárním reliktu schematismu nejpri-
mitivnějšího ražení jako je Jílkova hra Já chci žít znovu, se
autor neodvážil do žhavého současná dál než ke zprávě o prae-
patrné odchylce na šrouba, od které rychle uprchl do zmitání
Andulina svědomí. Její boj za pravdu v sobě se ovšem omezí na
pár několikaminutových výstupů. Všechno ostatní čas je věnován
lamentům adresovaným současné byrokracii a hlavně srdceryvným
vzpomínkám na zašlé časy. Totéž v bleděmodrém, nasvěcována vspo-
mínkovými reflektory, je k vidění v Diamantových klucích. Evoke-
vané pradávno budovatelakého nadšení kolem průmyslových diaman-
tů se předkládá reálně socialistickému publiku jako zábavná,
lidskými příběhy proteplená pohádka v podání televizních hvězd.
V divácích s vyvinutější fantazií může eventuelně vyvolat před-
stavu roztomilého naivního mamuta, kterého by Macourek bravě při-
vedl z prehistorie ukázat Machovi a Šebestové.

Ta milá a povzbudivá reminiscence, přinejmenším její část
spadající do nejtragičtějších let poválečného vývoje, plní přímo
vzorně požadavek pozitivního vyznění: ztělesněním veškerého zla
doby je ve hře bezvýznamný téměř epizodní všiváček, umolovaný
čertík ze škatulky jménem Šofr! Graduovaný historik divadla, muž
vždy vnímavý k přáním nadřizených, Jan Císař, vysvětluje divákům
pro jistota, /aby netápali/, právě v tomto punktu velmi přesvěd-
čivě, tvrdý postoj dramatika k době a jejíma démony takto: "... A
umí se podívat /Jílek/ na minulest bez sentimentu a okázalostí.
Všechny omyly, pramenící z nadšení, všechny černé ovce, které se
na tomto nadšení přiživily a svezly jako Šofr s sebou, jsou mu
přirozeným průvodcem té cesty, která musela být a také byla ují-
ta /sic!/" Oba, dramatik i historik, jsou k omylům té cesty,
která "musela být ujita", skutečně diskrétní co nejpozitivněji:
schytala to za Stalina černá ovce Šofr!

Rafinovanější skladatelé her se současností, Bartoš a Čejka
například, hledají jiné únikové cesty. Jsou z té duše ochotní vy-
hovět státnímu požadavku pozitivnosti a volí si dokonce součas-
nou látku, ale poctivost jim nedá: nemohou smlčet povážlivé a ně-
kdy i hrozivé stíny reality, byť znormalizované a reálně sociali-
stické a nevzbuzující tudíž zásadních obav. Upustí tedy od obav

zásadních, zato dávají nezastřeně průchod obavám o duši jednotlivých lidí. Líčí jejich životně pravděpodobná privátní drama jako věci smutné, někdy dokonce na pohled nenapravitelné a skoro tragické. Popisují pokřivené charaktery, zbabrané životy, malosti a zbabělosti, tady a dnes, ale prokazují přitom ebidivahodně vynalézavý um, jak v nich zamlčet te hlavní: jak zaostřit kritický objektiv na soukromé viny a prohry hrdinů a rozestřit do mlžného neurčité příčiny, které je způsobily. Coši, nevíme co, lámalo charakter, odvalu i odbornost a životní jistota Bartoševa inženýra Vojtěcha, coši, nevíme co, udělalo z Čejkovy profesorky kdysi zřejmě vědecké kapacity, cestovatelku po kongresech a věčnou funkcionářku. Z Bartošovy hry se tak stane jeden velký truchlivý lament na úrovni oprávněného všednodenního stěžování na poměry s argumenty a jazykem posbíraným všude, kde se srdnatě nadává - soukromě i anonymně. Černý obraz je, přirozeně, třeba prosvětlit. Prosvětlovač je Jírka s monologem křičícím po životě v pravdě a čistotě, a zamilovaná Karla, toužící ven z konzumentské klece rodného domu. Čejka volí naopak lament k popukání veselý, estrádu plnou frků, fóřů, srandiček a otrlého cynismu, plků, mouder a drobně vychytralých filosofii - všechno posbírané v nemocnici na druhém kraji města.

Tyto a podobné hry se tak rozprostírají bez přechodu v divadlech a v zeleninách, v divadlech a v nemocnicích, v divadlech a v archívech dědečků, v divadlech a na ulici, v divadlech a v samoobsluhách. Je to jedna všednehra na téma komunální kritiky - staráme se, dřeme se, chleba, mlíko, masa, do práce, domů, třímetrákové ozubené kolo, zírám jako péro z gauče, a což kdybychom dodali: Ajta, kdo miluješ společenský špás, choď s veselou myslí často mezi nás! Mňau!, koukám se oknem na měsíček a hádám se s ředitelům - a s kým ještě výš, nebudu radši jmenovat, dyť to hraje jako pes diabol, chtěli jsme probudit svědomí národa, víš.. hodit petarda na místopředitele, aby se všechno ouřáslo, někdo nás musel udat, staráme se, dřeme se, chleba, mlíko, masa, do práce, domů, vy jste u pípy jak dítě u prsu, má v sobě závitový šroub a my jsme ho zničili, mlíko, masa, není nad pěkný stehýnke nebo paničku, vy znáte nějakýho Čecha, kterej by šéfoval na Slovensku?

Jak už tedy řečeno, a jak z citátů názorně vidno, dobrá věc se podařila. Drama v duchu reálných požadavků bylo vyrobeno a

výrobek se s vážnou tváří provozuje na prknech státních scén. Autoři to píší, dramaturgové to dramaturgují, depisují, okudlávají a přešívají, schvalovací orgány te vezmou na valchu, drhnou a valchují, zkoušejí v tahu, v tlaku a kroucení, zkoumají bdělým pozitivním okem, režiséři to režirují s vynaložením tuctové rutiny - a herci to musí hrát.

I oni dodávají prefabrikované profesionální výrobky, jako by netušili, že si reálně socialistické příkaznictví vyrobilo i z nich samých výrobky - hladce a poslušně fungující kolečka řízeného umění.

Degradace ducha, myšlenky v osvětově výchovnou /a prolhanou/ služku, a degradace slova, jaká nemá na českém jevišti obdoby, degradují herce jako lidi, jako osobnosti a jako umělce.

Nezažil jsem už dávno pocit takové smutné trapnosti a takového studu za ponížení, jakému jsou tu herci vystavováni. Zdeněk Řehoř, ten jemný a cudný herec, hraje v pota tváře mizerné panáka vedeného na ideových drátkách, mírně chlípáče starého seladna, zvládá s vypětím sil stránkové výlevy autorova pera, kombinujícího politické uvědomělo s kocouřím sentimentem. Petr Haničinec, kdysi myslivý a tvořivý, po smyslu věcí pátrající umělec, zvládá nulovou postavu v Jílkovi svým už dávno omletým a předem předvídatelným stereotypem trvalého obyvatele televizních seriálů a nese-riálů. Paní Vránová, chudák, tvrdí s citem a velmi statečně, jak v ní všechno hoří při vzpomínce na čas dávného mládí, kdy jí Orlíček povalil do sněhu, čin však k její celoživotní lítosti nedokonal. Jaromír Hanzlík, talent jakých je málo, pracuje snaživě a poslušně /nejlaciněji, bídou, pokleslou hereckou technikou/ na vyrobení žasnoucího spisovatele od raničké puberty až po čas zralosti, a na kardinálním objevu, že umění nemůže mechanicky opisovat skutečnost.

Rudolf Hrušínský, pamětliv instrukce dramaturga posledního košatosti, že jeho Šána v Staré dobré kapele "v sobě nenašel vnitřní sílu, aby pomáhal uskutečňovat poznanou pravdu pokrokm, zahořkl a nezůstal na slunečné straně ulice, nýbrž se snažil skrýt se před přívalem života v co nejizolovanějším deupětí", se rozhodl mezi mnoha možnostmi, které ta závratně košatá postava nabízí, nedělat s tím lotrem nic, tvářit se zavile, prodírat se spala s ostatními herci ředinou textu a říkat repliky, aby té sugestivně sefistikevané dramaturgické instrukci vyhověl.

Neradostné mínění, opakuju si už tak dlouho a po kolikáté

s Josefem K. Je to skutečně tak, že herci jsou ochotni hrát od nepaměti po nepaměť cokoli, sloužit čemukoli? Neodmítnout nic, ce je pod jejich lidskou a uměleckou důstojnost, předem zbledlí panickou hrůzou při představě, že by mohli nebýt příště obsazení nebo, pro živého boha, že by se jim savřely lukrativní brány televize, filmu, rozhlasu? To sedí opravdu jako sařezaní na čtené zkoušce sloupa české dramatiky Jílka, myslí si své a nepípnu, protože vědí dávno, že je zbytečné pípat? Ale je to opravdu zbytečné? Stali se z nich opravdu přeborníci na cokoli a trénování fakíři schopní kdykoli vydržet ty příslovečné dvě hodiny ostudy? Nevědí, že se řítí do infarktů, do okoralé prázdné machy, a že se z nich stali dodavatelé oblíbených, žádescích šarží? Nevědí, co přece tolik z nich vědělo, že integrální součástí profesionality je mravnost?

Asi to všechno vědí. Asi dělají, pokud ještě mohou a umějí, co se dá, aby se mohli ráno podívat do zrcadla. Asi vědí, že jim ubývá duše. Asi vědí, že jsou už také hrdiny toho státně fetrovaného kusa, kde se provozují smutně útěšné pohádky o životě, jak se jeví v textilu, když je co koupit, v zelenině, když jsou gpepy, a na predvánočním trhu, ale jaký není v necenzurovaném vědomí lidí, včetně herců.

V Divadle S. K. Neumanna jsem viděl Koenigsmarkovu hru Mňau aneb Ach, Thálie, nekonečnou mráкотnou nudu sešivanou z ušetřeného rodového materiálu s autorovým ušlechtilým úmyslem nastavit skrze minulost kritické zrcadlo /ach/ současnému českému člověku, "naší filosofii malosti, omezeného rozhledu, kompromisu, podezřívavosti vůči intelektu" atd. Jeden grafoman tam komunikoval s c. k. fízlem celkem neškodným, jak se ukázalo, psal u svatém nadšení špatné hry, práskl kamaráda a měl za manželku slepicí s pochopením pro manželovo dílo. Z intelektu nelze autora při nejlepší vůli podezírat, ale to na věci nebylo nejhorší.

Jednu chvíli mě totiž napadlo, že se na jevištích hrají za účasti dospělých herců tyhle pozitivně únikové nebo pozitivně kritické pohádky pro nevědomé kojence, a v životě se zatím vzpíná drama této země jak vzepjatý kůň z apokalypsy. Hraje v něm mnoho aktérů, mezi nimi velký aktér Strach a velký aktér Odvaha proti strachu. Máme u nás dramatiky, kteří se o takové drama pokoušejí a píší takové hry, velké i malé, zakázané i tu a tam

povolené. Tito spisovatelé si prostě vzali práve být kde jsou, ptát se, jak sami chtějí, po podstatách a smyslu věcí a životů kolem sebe, a vyjevovat tak skutečná dramata svého současníka. A já zatím sedím tady a říkám si, proč te ti lidé na jevišti dělají, co se z té ubožinky hry mohli dovědět, jaký je ta hra pro ně důvod k umění a k životu, a proč mi to všechno říkají? A že by v kterémkoli okamžiku mohli přestat hrát. Nikdy by se moc nedivil, zapršel by řídký potlesk, nic by se nestalo, a ti odřikávací roli předstírající emoce by byli rádi, že to mají pro dnešek odbyte. Prostě by natočené péro strojku došlo, a před další reprízou by se zase natáhlo.

Potom jsem si představil šest, sedm, osm těch hracích strojků včetně Meridiánu, Bumerangu a Karla Hynka Máchy, které jsem viděl, samé výrobky bez duše, jak je zflikovali oficiální dramatici, ti hrdinové zpoza buku, a obešel mě pocit absurdna živě zjeveného. Všechny ty hry jsou dohromady jedna absurdní hra o něčem, co není, vydávajícím se za něco, co je, jedna generální ztráta identity, jak říká Havel, a taková ztráta krve, jak řekl kdysi Suchý.

435

POTLESK PRO JAZZOVOU SEKCI

Soud začínal v úterý dne 10.3. v půl deváté ráno, ale již před osmou hodinou postávaly před budovou soudu ve Spálené ulici hloučky mladých lidí. V osm otevřeli budova, v půl deváté byla dlouhá chodba v prvním patře zaplněna. Kromě asi tři set členů Jazzové sekce a přátel obžalovaných, stáli tu ve dvojicích příslušníci v uniformách i jednotlivě bez uniform. Početnou a viditelnou skupinu tvořili zahraniční diplomaty a zástupci tisku. Prý jich požádalo o akreditaci stočtyřicet!

Já den předtím navštěvovali předsedu obvodního soudu pro Prahu 4 zájemci o místa v soudní síni. Hnosi se přitom prokazovali legitimizací Jazzové sekce. Avšak ani oni, ani diplomaty ani většina novinářů povolení nezískali. Do soudní síně šli jen tři pozvaní zástupci zahraničních sdělovacích prostředků (Hlas Ameriky, Agence France Presse a Reuter) a deset příbuzných pěti obžalovaných. Na dotazy, proč se soud, o který je tak velký zájem, koná v tak malé místnosti, odpovídal předseda podrážděně. Například: "Choďte snad aby to bylo na Slavii? Aby to byl zájem? tyjátr?"

O půl deváté je tedy chodba soudu mezi dvěma schodišti zcela naplněna. Hnosi mají na kabátě velké kalené odznaky Jazzové sekce. Aktivisté sekce se snaží udržovat lidi při sílech, aby se chodbou dále procházeli. Před místností i u schodišť na obou koncích chodby postávají dvojice uniformovaných příslušníků. Náhle rozruch. Z opačného konce chodby, naž většina čekala, přivádějí v portech předsedu a tajemníka Jazzové sekce. Jejich strážci jsou nervózní z tolika diváků a doslova vlečou obžalované davem, ten je vítá potleskem a prsty zvednutými na znamení vítězství. Karol Grg i Vladimír Špaňil jsou odividně pohnutí. Alespoň pohledy se smějí v přáteli. Vše trvá jen okamžik, ale silný potlesk má ještě dlouho poton, co policisté za obžalovanými sávají dveře.

Proces tedy začal. Ale většina lidí na chodbě zůstává. Přicházejí další, kteří k sobě zjevně nepatří. Dozvěděli se o konání procesu ze zahraničního rozhlasu a přišli, aby projevíli sympatii s zájem. Každá z nich jsou staří lidé.

Desíťletá pani s holi a naslouchacím aparátom prichádza medzi mladými členy sekcie a pta sa tiehým hlasom, jestli máže dovnitř. Vyvstávajúc ju, že i my bychom tam chceli. Hlasom sa pta policisty. Omitajú. Vstupu do sôdnej síně se dožadú včelny veterán. Nepouštajú ho. Přibuzný dvou obžalovaných, kteří byli na poslední chvíli s procesem vyňati, se hlasitě dohaduje s policisty. Ani on se dovnitř nedostane.

V píl jedné ke dveřím přichází další dvojice příslušníků, přátelé na obou stranách tuří, že dopolední líčení končí a začínají tedy tleskat. Tleskají, dekad všichni nezřídli na schodišti.

Dopoledne přivádějí obžalované z opačné strany. Karel Šrp v odpověď --, na potlesk svedá nař hlava ruce sportovní v zápěstích. Uniformovaní strážníci mu je rychle strhávají dolů a tlačí ho do sôdnej síně.

Te, co se děje na chodbě, komentuje i předceka smutně, když oslovuje jednoho z obžalovaných: "Potlesk jste už měli, tak můžete pokračovat".

V okolí sôdnej budovy byly v první den líčení výlepky nálepky s oslňováním a nářvas sekce a sloves: EXISTUJEME. Po odpoledním líčení držel jeden z diváků nálepku tak, že to podporovali hřídňující příslušníci. Rozhodli se zakročit a nálepku odvést. Toho však rychle oklopili ostatní členi sekce. Několik přítomných chartistů sadalo policisty přesvědčovat, že nemají právo chlapce chytřit. Ti nejistěli a nakonec od svého úmyslu upustili. I při jiných příležitostech se příslušníci chovali nesvytře tolerantně. Hebrňali dokonce ani fotografy, kteří na chodbách a při otevírání dveří i do sôdnej síně takřka nepřetržitě fotografovali.

Již během dopoledne druhého dne procesu se ukázalo, že nebude trvat tři dny, jak bylo původně oznámeno. I dnes přicházeli nesnadní příživníci. Hasecalník v soutěrkách si odskočil na starby podívat se, jak vypadá proces. Při potlesku přibíhali lidé z okolních chodeb, podívat se, co se děje. Starší pani oslovila mladé příživnice: "Vy jste pilifé českého národa. Chtěla bych se dořít chvíle, až vezmete správu vřelí do svých rukou. Šarof si pro vás přijde". "Když si pro nás nepřijde máme jít", odpověděli jí klodě.

Odpoledne vyvolal rozruch návrh prokurátora: Tři až čtyři roky vězení pro Karla Srpa a příslušně nižší tresty pro ostatní obžalované. Když pak byli vězni přiváděni, aby vyslechli rozsudek, roztáhl se Špalír přátel po celé chodbě. Dozorce s vězni tentokrát nespěchali. Vpředu šel vysoký důstojník, tři kroky za ním mezi dvěma strážci Karel Srp a těsně za nimi Vladimír Kouřil se svými dozorcei. Blížili se dlouhou chodbou a teprve, když dorazili k prvním dvířkům, propali mohutný potlesk. Pan Srp se usmíval tak, jak se usmíval vždy, když byl mezi svými v krčském domečku sekce. Spontánní potlesk zněl ještě dlouho potes, ce se dveře soudní síně zavřely, pak se pomalu rytmoval. Spolu se členy sekce tleskali i diplomaté a novináři. Hůlkaři členové v sobě nezapřeli sny pro rytmas a mašali se pohupovat a vinit podle potlesku

Tleskalo se po celou dobu, ce za zavřenými dveřmi probíhali poslední řeči a vyhlášovali rozsudky. Několik přísnivců se přidalo i zpěvem. Uniformovaní příslušníci byli tentokrát ošidivně nervózní. Nakonec se rozhodli, že vězně provedou průchozími místnostmi a vyvedou je o několik dveří dále a tak uniknou pozornosti. Dosáhli však pravého opaku. Všichni na chodbě poskopili, ce zamýšleji, když policisté strážící vchod do sálu náhle opustili své stanoviště a přeběhli o čtyři dveře dále. Lidé, kteří do té doby disciplinovaně nechtávali volnou uličku, se shlukli před novými dveřmi a tleskali, zpívali a volali hlasitěji než před tím. To už se od příbuzných, kteří vyšli původním vchodem, rozšířila správa o věci trestů.

Pak se otevřely dveře a muži doprovodu se vrhli do davu, roztrželi lidi a vlekli odsouzeného předsedu a tajemníka. Kouřil se seřadu sevřel a ohvíli se tlačil na sáda policistů. Karel Srp se však i v této chvíli usmíval, snad u vědomí toho, že ne vždy ten, kdo je odsouzen, prohrál svoji při.

T. 2.

Jedním ze základních principů současné politiky přestavby v Sovětském svazu je tak zvaná "glasnost", čímž se rozumí široká informovanost společnosti o veškerém dění ekonomické, sociálním, kulturním apod., které se jí dotýká, jakož i aktivní podíl občanů na tvorbě této politiky a na její veřejné kontrole. Významná úloha při realizaci nové politiky směřující k posílení demokracie připadá tisku, rozhlasu a televizi. Zjišťujeme, že sovětské sdělovací prostředky dnes mnohem kritičtěji, otevřeněji a konkrétněji než dříve referují i o problémech a nedostacích, překračují nejrůznější tabu a sovětsí novináři a publicisté mění metody a formy své práce.

Toto demokratizační úsilí projevující se živými, předem nepřipravenými besedami s lidmi nejrůznějších profesí a především neotřelých názorů, adresnými kritickými články, bezprostředními reportážemi ze závodů a kolchozů je nám nejenom blízké, ale připomíná podobné úsilí, kterým se část československého tisku, rozhlasu a televize pokoušela dynamizovat vývoj společnosti koncem šedesátých let a zejména v roce 1968. Přes všechnu odlišnost historických a vývojových okolností a přes všechny pokusy některých politiků odvolávajících se donekonečna na Poučení z krizových let, nemůžeme nevidět a neslyšet, že současný společenský pohyb v SSSR vyvolává shodnou či alespoň podobnou atmosféru občanské účasti na politickém životě země, na procesu demokratizace a obrody. Taková občanská účast, směřující k demokratizaci společnosti, by byla nepochybně prospěšná i nám v Československu a měli bychom po ní tudíž volat co nejhlasitěji a co nejefektivněji bychom ji měli podněcovat.

Jenomže československý tisk, rozhlas a televize referují o změnách v Sovětském svazu neúplně a často zkresleně. Čtenáři, posluchači a diváci se dovídají jen málo o boji nového sovětského vedení proti zneužívání moci, kariérismu a úplatkářství. Z našich sdělovacích prostředků nevědí nic o tom, že sovětské úřady zvou zpět do země významné umělce, tanečníka Baryšnikova, režiséra Ljubimova, hudebníka Rostropoviče, spisovatele Někrasova a Aksjonova, kterým bylo znemožněno doma svobodně tvořit a proto emigrovali. Nedočtou se o tom, že se chystá vydání Pasternakova Doktora Živaga, že se v sovětských kinech promítají filmy ještě nedávno zakázané, že v samo-

správném systému některých sovětských divadel si budou herci volit ředitele a soubory samy stanovovat dramaturgické plány. Ani slovo o Šatrovově článku v Ogoňku, kde se píše, jak se Brežněvovi stoupenci pokoušeli zabránit zvolení Michaila Gorbačova generálním tajemníkem, nic o chystaných změnách v sovětském trestním zákoníku a o propouštění politických vězňů. Ani interview profesora Ambarcumova, který v italské Rinascitě hodnotil události roku 1968 v Československu zcela jinak než Poučení z krizového vývoje, se na stránkách československých sdělovacích prostředků neobjevilo.

Nejde nám o to, abychom připomínali shody mezi současným politickým pohybem v Sovětském svazu a společenskou aktivitou u nás koncem šedesátých let, zejména v roce 1968. Nemíníme v této souvislosti volat po nápravě křivd a nesmyslných rozhodnutí, které postihly statisíce lidí, ale jde nám o to, aby nebyla opět, jako už tolikrát, promarněna šance k obnově zájmu veřejnosti o vlastní společenský život, šance vyburcovat společnost z nezájmu o věci veřejné, šance podnítit novou, živou a pravdivou tvorbu uměleckou, společensko vědná bádání, vztah k práci, zkrátka šance k svobodnějšímu občanskému životu, jemuž se až dosud staví do cesty pocit marnosti a únavy z trvale prohrávaného boje s byrokracií a represivními aparáty všech druhů a stupňů. Sovětská současná politická praxe není pro nás nic víc a nic méně než výraz naděje, že má smysl usilovat o společnost, v níž má občan právo a chuť ve smyslu demokratických pravidel mluvit do věcí veřejných, měnit je a nést také odpovědnost za jejich stav. Výraz naděje, že věci se budou vyvíjet k lepšímu vždy tehdy a jedině tehdy, bude-li se o nich jednat veřejně, otevřeně a všichni si budou rovni co do informovanosti, co do povinností a občanských práv.

Jsme ovšem svědky toho, jak rozhlas, tisk a televize, které celá léta doslova zahlcovaly čtenáře, posluchače a diváky podružnými materiály o životě v SSSR a podílely se na mechanickém a často neuváženém "přejímání sovětských zkušeností", náhle rozpačitě přešlapují. Líčí události v SSSR podle obvyklého schématu: vedení rozhodlo a všichni lidé nadšeně souhlasí. Sami sovětské činitele /v poslední době např. ředitel agentury Novosti Felin/ prohlašují, že přestavba naráží na nemalý odpor konzervativních sil ve straně a státním aparátě. O tom všem československý tisk mlčí. Nepřekvapuje nás to; přiznat, že v SSSR existují konzervativní síly, znamená připustit, že s nimi svádějí boj síly progresivní, a to jsou dva výrazy, které Poučení z krizového vývoje chce zcela vymýtít z politického slovníku. Neukojený československý čtenář a posluchač, který tuší tyto souvislosti, se

obrací k zahraničnímu tisku a rozhlasu, v poslední době také k sovětskému. Lidé samozřejmě cítí, že problémy, nově v SSSR pojmenováváné a nově také řešené, jsou i našimi problémy.

I v našich sdělovacích prostředcích se objevují první nesmělé náznaky kritického hodnocení současného stavu společnosti, především její ekonomiky. Ulpívají však jenom na povrchu věcí a jevů, nezasa- hují samu podstatu problémů. Občané ovšem vědí, že stav je horší. Československo, kdysi vyspělý průmyslový stát dnes daleko zaostává nejen za srovnatelnými zeměmi západní Evropy, ale pomalu už i za svými východními, severními a jižními sousedy. O zaostávání v kul- tuře, v umění, ve vědě a ve školství ani nemluvě.

Jsme přesvědčeni, že pravdivé, nezkrácené informace o tom, co se děje v Sovětském svazu, a také v Polsku a v Maďarsku, by pomohly vytvářet atmosféru, která by přispěla k aktivizaci veřejnosti, bez níž není náprava poměrů myslitelná.

Obracíme se proto na vás, na české a slovenské žurnalisty a žádáme vás, abyste o politických, sociálních, ekonomických a kul- turních změnách v Sovětském svazu informovali veřejnost plně a pravdivě, abyste našli odvahu podívat se kriticky, v duchu otev- řenosti i na poměry u nás, abyste zkrátka nebyli jen nástrojem by- rokratických aparátů a mocenských institucí, ale abyste především zprostředkovali onen nutný dialog mezi veřejností a mocí, mezi občany a jejich úředníky. Pouhým opakováním slov pochycených z pro- jevů sovětských politiků, jejich papouškováním se nevyřeší nic. No- vináři mají nejen možnost, ale i povinnost usilovat o to, aby vztah mezi občany a jejich vládou mohl být vztahem kritické spolupráce.

V Praze dne 17. února 1987

Jiřina Brejchová, Otka Bednářová, Jiří Dienstbier,
Luboš Dobrovský, Jiřina Hrábková, Jaroslav Jírů,
Jiří Kantárek, Helena Klímová, Anna Marvanová,
Drahoslava Proboštová, Jiří Ruml, Čestmír Suchý,
Jan Štern, Olga Šulcová, Rudolf Zeman

/Podepsaní jsou někdejší redactoři Čs. rozhlasu, Čs. televize,
Literárních novin, Mladé fronty, Reportéra, Práce, Večerní Prahy
a Vlasty./

/Z diskusních příspěvků na sjezdu Svazu českých spisovatelů/

Pro kritiku kritiky

Slovo "nekritizovatelný" mne velmi vzrušuje. Jiří Švejda říkal, že takoví lidé neexistují a že se o nich nemluví ani šeptem. Šeptem možná ne, ale mluví se o tom nahlas. Hned uvedu příklad. Věrný, ale behužel anonymní čtenář z Písku mi píše "Jste nedotknutelný a nekritizovatelný Olympan."

Kdo někdy navštívil některý z berlínských politických kabearetů /myslím současný Berlín/, dá mi za pravdu, že se tam pěstuje žertování na účet vysoce tabuizovaných témat, aniž se stát zhroutí. A taky ovšem aniž se "zhroutí" příslušné nešvary. Čili - je to věc taktu nebo, chcete-li, politické taktiky.

Když se před lety provalil ošklivý skandál ve Škodovce, novináři, a věřím, že i spisovatelé, byli připraveni ventilovat ten smrad, ale marně. Dnes Rudé právo otevřeně hovoří s novým ředitelem Škodovky, a přece z pásů nepřestávají vyjíždět vadná auta.

Nedávno mě pozvali na školení svazáci z jedné pražské továrny. Ptali se mne: My jsme komunisté, a vy? Ano, já jsem předseda základní organizace v Tvorbě. Tak nám to vysvětlíte jako komunistu komunistům. My chceme pro tento stát jen to nejlepší. Já říkám: Já také chci pro tento stát jen to nejlepší. Jak ale mám vysvětlit - a oni to kupodivu po spisovatelích ještě chtějí -, že tolik let slyší ve fabrice i jinde z týchž úst různé, často protikladné koncepce.

A na kritiky bych se obrátil: prosím vás, nebuďte alergičtí na kritiku kritiky. Vaše slova jsou právě tak nejistými vropy do věčnosti jako naše škrábance.

Milý soudruhu Janoušku, neseďíš tu, ale jsi nadějí naší kritiky. Když Josef Frajš přiznává, že by sám našel ve svém románu víc chyb než koncesovaný literární vědec, chce tím jen naznačit, že přijde-li k lékaři a ten mu na revma předepíše brejle nebo pupovní pás, jak to známe z Vlasty Buriana, ztratí k němu důvěru.

Voláte po odstranění nekritizovatelnosti. Tak se tím řiďte. Nás, spisovatele, sužuje autocenzura. Je to rakovina literatury. Ale vesměs nepodléháme úvaze: on te nikdo nevydá. Koneckonců ani cenzura nemá žádný smysl. Nedávno jsem dělal rozhovor pro jeden český deník, a tak jsem vzpomínal před Petrem Skarlantem, že František Hrubín mi kdysi dareval sto korun, abych si mohl koupit lístek z Paříže do Charlevillu, abych viděl Rimbaudovo rodné město.

A říkal jsem: "Tak se tenkrát lacino cestovalo." Samezřejmě to škrtli, ale lidé si přece stejně spočítali, že se tenkrát lacino cestovalo. A navíc redakce zapomněla, že se tak lacino cestovalo ve Francii a že teď se tam cestuje desetkrát draž a že by to vlastně spíš prospělo naší propagandě.

Ze své letité praxe /dělám v novinách od roku 1974/ znám jediný případ, kdy kritik poslal zápornou recenzi na knihu člena předsednictva SČS. Přemožení argumenty → přiznávám, že možná jen naoko → chtěli jsme recenzi poslat do rotačky. Vzápětí kritik telegrafoval: Stop. A sám si ji, zklamán ledabylou bdělostí redakce, seškrtal.

Dále prosím kritiky: nezajímejte se tolik o třídní původ Homéra. Zabývejte se námi, spisovateli, z března roku 1987.

Zdeněk Vybíral píše na adresu Jiřího Pavelky: Básníka můžeme omlouvat. Naš kritikou bychom ale mlčet neměli."

Prostě neimplantuje do vědy trestní zákoník!

Nechtějte být ani rozhodčími. Je to neblahá, anonymní role. Chtěl jsem zjistit jméno rozhodčího, který kdysi připravil Pňhs-kala, Nováka, Masopusta o postup do finále mistrovství světa, nemohl jsem to najít.

Rozhodčí totiž musí snášet jakot tribun: Soudce je vůl. A musí procházet školeními a kontrolami.

Buďte tedy s námi rovnoprávní, buďte spolutvůrci. Vždyť ani v literatuře nevíme, co bylo dřív - jestli slepice, nebo vejce.

Dělejte prostě cokoliv, ale dejte nám pocítit, že máte literaturu rádi. Je přece rozdíl, bijeme-li cizí, nebo vlastní dítě. Když bijeme vlastní, tak neubereme na síle, ale rákoska má jiný, zvláštní, řekl bych laskavější, sklon.

Karel Sýs

/Ručé právo, 7. 3. 1987/

Nesbírám pohlednice, nevlastním alba známek.

Mám v paměti jen město, nad kterým stojí zámek.

/.../

Vidím náměstí. A jarmarky. A plachty krámků.

Holubi tam do perutí prásklí a odlétli k zámku.

/.../

/Jiří Taufer: List do kroniky/

N a o k r a j b á s n ě J i ř í h o T a u f e r a

Právě uveřejňovaná báseň Jiřího Taufra se jmenuje List do kroniky proto, že jako list do kroniky vskutku vznikla. Je to jedna z několika posledních dokončených básní, které Jiří Taufer v posledním roce svého života dal z ruky. Tyto dnes publikované verše zrály - jako všechny jeho verše osmdesátých let - v jedinečně moudrém slunci Taufrova básnického génia. Jsou jakoby pozastřeny podýmím pozastesknutí, hladícího krajinu i jiskřivou srst letovického génia loci, to jest ducha těch míst Jiřího mladosti. Jsou jakoby pozastřené, avšak s radiací tím pronikavější.

Loni v červenci měl Jiří Taufer pětasedmdesátiny. V kruhu rodiny a pak i několika nejbližších svých přátel na sebe něžně prozradil /takovým zdrženlivým způsobem háznaku přání vládl jen on/, že ho cosi nutí uvidět ještě jednou lesy, vedy a stráně tehdejšího Letovicka - a při troše štěstí pohovořit si s někým z oněch soudruhů, kdo se tam z let třicátých dožili dneška.

K jeho životnímu jubileu se mu ozvala vskutku kulturní ozvěna z jeho boskovického rodiště. /Pomohl ji vyvolat mladší druh Jiřího Taufra Vladimír Brett, který jako literární historik byl s boskovickými kulturními činiteli ve styku./ Boskovičtí mu napsali. A jeho přímý pepud, že vznikl LIST DO KRONIKY, je víc než možné hodnotit žádost jistého kulturního činitele z Letovic, aby Jiří Taufer napsal příspěvek do publikace k několika-setlému výročí tohoto města.

Že se tato velkolepá báseň v žádné letovické jubilejní publikaci neobjevila, je jednak škoda a má to své mimokulturní aspekty. Došlo ke korespondenci mezi žadatelem o příspěvek a básníkem. Mimo jiné píše žadatel básníkovi i toto: - Bohužel,

nemám ani Vaši přesnou adresu, neboť jsem musel Váš dopis s obálkou předložit jako doklad pro schvalovací řízení. - A básník na to mimo jiné říká: ... a prosím, abyste mi vrátil rukopis básně. Rozhoduji se tak proto, že je mi proti mysli, má-li být má básně a mám-li já osobně být objektem "schvalování" jakýchsi ... "autorit", a jejichž kvalifikaci nevím zcela nic ... -

Pavel Bojar

/Rudé právo, 7. 2. 1987/

45

Ludvík Vaculík:

Jaro je tady
/fejeton/

Namáčím péro, otírám je o hranu kalamáře, aby se mi neslévaly smyčky písmen, a opisuju z tabule nadpis: Jaro je tady. Pan učitel v černém plášti prochází třídou, shlížeje na skloněné hlavy. Prázdně hledím na list, skrz který prosvítají linky lenochu. Slyším, že některá péra se rozbíhají. Krasopisná Jindřiška Hillawothová začala jistě notoricky cívčím stylem: Zlá babice Zima neochotně odevzdává své žezlo líbeznému Jaru... Také dobrý žák Břetislav Kosačik už jede bystrým škrabopisem: Noci se krátí, dny prodlužují, nastává jaro... A já trčím, umrtven ctižádostí: nedokážu přijmout žádný obvyklý začátek, jakých mi napadá několik. Minuty ubíhají, napětím krouťí se mi vnitřnosti. U mého lokte se objevuje cíp černého pláště. "No tak, Ludvíku, pořád nic?" Znovu namáčím péro a bez potuchy, jak skončím, začínám: "Slunko láme ledový krunýř nad krajem. Užitečné ptactvo švitoří v ovočném sadě a z temných příbytků vylézají, aby si zanřáli ztuhlé klouby, naši eurokomunisté..."

Doktor Kurka mi píchl z dvou stran injekci do dásně a do rukou mi vložil noviny. "Hezky si čtete, než vám začne brnět pusa!" Obracím noviny na první stránku: je to obskurní plátek, pověřený obtiskováním sovětských článků, vyskytující se tedy jen v klubech ROH a u zubařů. A najednou tu bývalý poradce amerického prezidenta, známý ~~xxx~~ protisovětský štváč Brzezinsky, odpovídá redaktoru Moskevských novostí na otázku, proč Američané nedůvěřují Sovětům. Američanova odpověď se na kompapíře vyjímá neuvěřitelně, obsahující dokonce sprostá slova jako "sovětská agrese v Afganistanu". U mého lokte objevuje se cíp bílého pláště. "Tak co tomu říkáte?" - "Co, nic," odpovídám. "Takže vy z toho necítíte tu vůni jara," šklebí se můj zubař. "Ne. Vidím v tom jenom výšvih do sedla, zatím," pravím s tuhoucím dolním pyskem, "a jaro, pane doktore, jaro začne, až jedny noviny budou psát pro Gorbačova a druhé proti němu." - "No jo!" uchechtl se vlídně a vybíral si na stolku šikovné páčidlo. "Vy jste asi spad z měsíce!"

Spadl jsem však jenom z První republiky, a spolehlivé jaro poznávám na celém těle. Ten mocný neklid v každé žíle! To jsem přestával být mamince i tím málo hodným chlapcem sedícím v teple nad knížkou, a jenom ven a pryč! Dřepěl jsem za stodolami nad mořem vlněným větrem světa, hnal jsem se tryskem po pláních, až mi od kopyt stríkal flo-riánské bahno, a potom doma horkým hadrem nahřívával hubu. Však jsem tu kdysi napsal, že březen spíše než měsícem knihy býval u nás měsícem zánětů okostice. Logikou dějin sedím teď, kde sedím a kde mi chtějí vytrhnout další, pořád vzácnější zub.

Podářený jarní den! Hned ráno mi, blbcovi, telefonoval neznámý čtenář, aby mě upozornil, že v minulém fejetonu mám věcnou chybu: rabín nemohl židovi radit, aby si do chalupy vzal prase...! Poděkoval jsem suše, a hned jsem dostal vztek: na sebe, ale i na Klímu; byl přece u toho, když jsem fejeton četl kamarádům. Pak jsem otevřel nové Listy a zjistil, že mi ve fejetonu o Bándhím natiskli ve slovech "naši britové" velké B, ačkoli bylo jasné, že o skutečné Erity nemohlo mi jít. Na koho se už člověk může spolehnout? Už ani na sebe: protože v líčení podzimní krajiny jsem přes svo^ž vědomost napsal "el paíso" místo "el país". Pocítil jsem teď hnus a řekl si, že prostě přestanu, a dost: nebudu psát žádné Jaro je tady! Ať dostanu pětku.

Cestou k zubaři chtěl jsem dát na poštu lístek pro Frantu Janoucha. Telefonoval mi onehdy, že se komusi kdesi podařilo asi týden udržet v magnetickém poli izolovaný elektron. Až pozdě napadla mi otázka: v jak velikém prostoru ho drželi? Pošlu mu ji tedy písemně. Než jsem lístek strčil do schránky, přehlédl jsem ho ještě... a strnul. Šlo o elektron? Nebyl to neutron? Stál jsem a lidé do mě začali vrážet. Zkusil jsem odpovědět si sám, vědecky: na neutron nemůže přece magnet působit. Ale elektron zas by jim ihned spadl na některou stranu. Připsal jsem na lístek neutrons otazníkem, hodil ho do škvíry a šel k zubaři plný sebepóhrdání až krvelačného. Když

~~Ačkoliv~~ ^{te} neví něco pořádně, ^{je} ~~je~~ hloupější, než když neví ^{te} vůbec nic: ^{veš} ~~že~~ hloupost jde do detailů.

Ale najednou! Najednou do mne přesto vjela radost: jakési těšení - na co? Právě tak jako na jaře za První republiky: až přijdu ze školy! Něco mám, nebo něco je. Hbitě hnál jsem péro po papíře. Pan učitel kdesi vzadu zabručel: "Óvšem, Janečka! Kaňa jak čuně!" Hillawothová však čistě dopsala, zavřela sešit a šla ho položit na roh učitelského stolku. Také Kosačik dodrápal, řekl "a už je máš to fuk", spleskl sešit a odnesl ho na stolek. Vrátil se na místo a začal na všechny strany vyrušovat. "Ludvo, čuješ?" bručel. "Že nemáš Ekvádor!" Opravdu, neměl jsem žádný Ekvádor, a přece mi radost, už vědomá, prosákla od hlavy do nohou, a jenom vyletět. Letět ulicí, kolem hodňovského potoka, mezi stodolami, a doma otevřít album se známkami. Zjara za První republiky rozpukávaly se i naše sbírky známek: zelenaly se a růžověly. To do Erumova dorazily podzimní dopisy z Argentiny a z Canady. "Máš Salvádor?" kopal do mě spodem Kosačik. Právě jsem psal slovo Zdeněk Mlynář: a smyčka v písmeni l a y se mi zalila, navíc se obě slily dohromady. To mě děsně znechutilo. Nade mnou ozvalo se lítostivě: "Ale Ludvíku, taky?" Rychle, už dopáleným písmem i slohem dokončil jsem úvahu o jaře jakousi vlastně vyhrůžkou: "My se ale celá naše třída na to jejich jaro vyjádříme podle toho, jak nám ten nový náš třídní dopřeje hlasitě nadávat či aspoň jezdit do světa za dobrodružstvím."

Zub, ačkoli se předtím silně klátil, držel dost pevně. Rána silně krvácela, doktor Kurka mi ji musel čímsi ucpat a domů mě poslal s takovou radou: "Žádný aerobik dneska, žádné rozčilení, nejlíp lehnout si s vysoko podloženou hlavou." Jarní radost zaplavila mě úplně. Přišel jsem domů a sešel si nad svou sbírku známek: vybranou malou sbírku složenou ze známek prostých politické propagandy, obchodu, umění i sportu, a snad i filatelie. "Jaro je tady" jsem vám tedy letos nenapsal, dejte si mi klidně pětku.

